

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHİHU'L-BUHÂRÎ'NİN
KİTÂBU'L-ENBİYÂ BÖLÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

VELİ TATAR

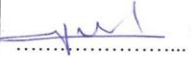

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN ÖZMEN

VAN – 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Veli TATAR tarafından hazırlanan "PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHİHU'L-BUHÂRİ'NİN KİTÂBU'L-ENBİYÂ BÖLÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Bayram KANARYA Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mazhar TUNÇ Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Hakkari Üni. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi M. Sait UZUNDAĞ Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Şırnak Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri/Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	/...../.....
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOCLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

Yüksek Lisans Tezi

Veli TATAR

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat, 2019

**PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHÎHU'L-BUHÂRÎ'NİN
KİTÂBU'L-ENBİYÂ BÖLÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ**

ÖZET

Peygamber kıssaları hakkında tefsir, hadis ve tarih kaynaklarında birçok rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerin bir kısmı sahih, bir kısmı zayıf bir kısmı da İsrailiyyât olup mevzû hadislerden oluşmaktadır. Bu çalışmada *Sahîhu'l-Buhârî*'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümündeki peygamber kıssaları ile ilgili hadisler incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada geçmekte olan bazı kavramların tanımları yapılmıştır.

Birinci bölümde peygamber kıssalarına genel bir bakış başlığı altında kıssa kelimesinin kökeni, Cahiliye, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahabe dönemlerinde peygamber kıssalarına ne şekilde yer verildiğine ve bu konuda yapılan rivayetlere değinilmiştir. Ayrıca bu tarzda yazılmış olan literatür hakkında da bilgi verilmiştir. Hemen ardından peygamber kıssalarının hadis ilmi ile olan bağlantısı ele alınmıştır. Ardından Kutub-i Sitte kaynaklarından Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh'i* ile et-Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde peygamber kıssaları ile ilgili hadislerin rivayet tarzına ayrı birer başlık altında yer verilmiştir.

İkinci bölümde Peygamber kıssaları bağlamında *Sahîhu'l-Buhârî* ve Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü, başlığı altında Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün muhtevası, bab başlıkları, kaynakları ve içerisinde geçmekte olan rivayetler ele alınmıştır. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen her bir peygamberle ilgili rivayetler, kendi adı altında açılmış olan

başlık altında değerlendirilmiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün sonunda, İsrailoğulları ile ilgili rivayetlere de değinilmiştir.

Bu çalışma sonuç ve bibliyografya ile sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler : Kıssa, Hadis, Peygamber, Kutub-i Sitte, İsrailoğulları

Sayfa Sayısı : 157

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN

Master Thesis

Veli TATAR

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNİVERSİTY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

February, 2019

**İN THE CONTEXT OF THE PARABLES OF PROPHETS THE EVULUATION
OF THE KITAB AL ANBIYA CHAPTER OF AS- SAHİH AL BUKHARI**

ABSTRACT

There are many rumors about the parables of Prophet, in the hadith and histories sources. Some of these rumors are authentic, some of them are weak and some of them are Israelis and they are composed of local hadiths. In this study, the hadiths about the parables of prophet in the chapter Kitab Al Anbiya by Sahîh Al Bukhârî were studied. The study consists of two sections and results.

In the introduction, the information about the subject, importance, purpose and method of the study are given. Definitions of some words in the study have been made.

In the first chapter, the origins of the word parable under the title of an overview about the parables of prophet, the ways in which the prophets were given in the periods of Jahiliye, Hz. Prophet and Sahabe and the narrations about this subject were mentioned. Immediately after the relation of the parables of prophet with the hadiths and scholarly is discussed. Then, in the Qutub-i Sitte sources, the narrations of the hadiths related to the parables of Prophet Muhammad in Muslim's Al- Cami As Sahîh and et-Tirmizî, Abu Dâvûd, en-Nesâî and İbn Mâce Suns are discussed under a separate title.

In the second chapter, in the context of the parables of Prophet, the chapter of the book of Kitāb Al Anbyā and Sahih Al Bukhari under the headlines of content of Kitab Al Anbya, bab headlines, sources and narratives which are included in the chapter are discussed.

The rumors about each of the prophets mentioned in the Kitāb Al Anbyā 'section were evaluated under the title that was opened under his own name. At the end of the last chapter of Kitāb Al Anbyā , the rumors about the Israelites were also mentioned.

This study concludes with results and bibliography.

Key Words : Parable, Hadith, Prophet, Qutub-i Sitte, İsrailities.

Number of Pages: 157

Thesis Advisor : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
1. PEYGAMBER KISSALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE KISSALARIN HADİS İLMİ İLE İLİŞKİSİ	4
1. 1. Kıssa Kelimesinin Anlam Alanı	4
1. 2. Cahiliye Arapları ve Peygamber Kıssaları.....	6
1. 3. Hz. Peygamber İle Sahabe Dönemi ve Peygamber Kıssaları	15
1. 4. Peygamber Kıssaları ile İlgili Kaynaklar	20
1. 4. 1. Kasasu'l-Enbiyâ Eserlerinin Bilgi Kaynakları	24
1. 5. Hadis ve Kıssa	25
1. 6. Kutub-i Sitte Kaynaklarında Geçen Peygamber Kıssaları	29
1. 6. 1. Sahîhu'l-Buhârî.....	29
1. 6. 2. Sahîh-i Müslim	31
1. 6. 3. Sünen-i Tirmizî	34
1. 6. 4. Sünen-i Ebû Dâvûd.....	38
1. 6. 5. Sünen-i Nesâî.....	39
1. 6. 6. Sünen-i İbn Mâce.....	41
2. PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHÎHU'L- BUHÂRÎ'NİN KİTÂBU'L-ENBIYÂ BÖLÜMÜ	46
2. 1. Sahîhu'l-Buhârî'de geçen Peygamber Kıssaları	46

2. 2. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Muhtevası.....	46
2. 3. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Bâb Başlıkları.....	48
2. 4. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünde Rivayetleri Yer Alan Sahabiler	51
2. 5. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünde Zikri Geçen Peygamberler	57
2. 5. 1. Âdem (a.s.).....	57
2. 5. 2. İdrîs (a.s.)	61
2. 5. 3. Nûh (a.s.).....	62
2. 5. 4. Hûd (a.s.).....	67
2. 5. 5. Sâlih (a.s.)	69
2. 5. 6. İbrâhim (a.s.).....	73
2. 5. 7. İsmâil ve İshak (a.s.)	83
2. 5. 8. Lût (a.s.).....	90
2. 5. 9. Yâkub ve Yûsuf (a.s.)	92
2. 5. 10. Eyyub (a.s.)	97
2. 5. 11. Şuayb (a.s.)	99
2. 5. 12. Mûsâ ve Hârûn (a.s.).....	101
2. 5. 13. İlyas (a.s.).....	113
2. 5. 14. Yûnus (a.s.)	116
2. 5. 15. Davud ve Süleyman (a.s.).....	119
2. 5. 16. Lokman (a.s.)	124
2. 5. 17. Zülkarneyn (a.s.) ve Ye'cûc ile Me'cûc	125
2. 5. 18. Zekeriyya, Yahya ve İsa (a.s.)	130
2. 6. Kitâbul Enbiya Bölümünde Geçmiş Kavimlerle İlgili Kıssalar	135
2. 6. 1. Alaca Hastası, Kör ve Kel Kıssası	136
2. 6. 2. Ashâb-ı Kehf Kıssası	139
2. 6. 3. Mağara Akradaşları Kıssası	139
2. 6. 4. Peygamber İsmi Geçmeden Anlatılan Kıssalar	141
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	149

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.s.	Aleyhi's-Selam
b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazret
md.	Madde
(s.a.v.)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Terc.	Tercüme Eden
Thk.	Tahkik Eden
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	Yayın(ları), Yayınevi

ÖNSÖZ

Yüce Allah, tevhid dinini akıl sahibi insanlara tebliğ etmeleri için Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar birçok peygamber göndermiştir. Farklı zamanlarda farklı toplumlara gönderilen bütün peygamberler, temelde aynı dini tebliğ etmişlerdir. Kimi kaynaklara göre 124 bin başka kaynaklara göre de 224 bin peygamber gönderilmişse de bunlardan sadece 25'inin ismi Kur'an-ı Kerim'de seraheten zikredilmiştir. Kur'an'da bazı peygamberlerin kıssalarına geniş bir şekilde yer verilirken bazılarının da sadece ismen değinilmiş ve herhangi bir kıssa anlatılmamıştır. Her peygamber, gönderildiği toplumu hidayete çağırmış, bazılarının kavimleri bu tebliği kabul etmiş bazı kavimler de inkarları sebebiyle helak olmuşlardır. Yine bazı Peygamberler, döneminin hükümdarı olmuş bazıları ise kavmi tarafından işkenceye maruz kalmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek şehit edilen Peygamberler de olmuştur. Yüce Allah'ın göndermiş olduğu hükümler insanlar tarafından tahrif edilince de yeni peygamberler ve yeni hükümler gönderilmiştir.

Tarih boyunca gönderilmiş olan peygamberler ve kavimleriyle olan mücadeleleri, tarihçilerin araştırdığı konulardandır. Bu konuda başta Kur'an olmak üzere kıssalarla ilgili rivayetlerden yararlanılmışsa da İsrailiyyât içerikli kıssalar da tarih kitaplarımıza girebilmiştir. Hatta tahrif edilen Tevrat ve İncil'deki bilgilerin bir kısmı, tarih kitaplarımıza sızabilmiş, kıssalar birer efsane halinde anlatılmıştır. Peygamberler hakkında bilgi veren eserler incelendiğinde, bu eserlerde çok büyük hatalar ve eksiklikler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu eksikliklerin başında geçmiş peygamberlerin *Sahîhu'l-Buhârî* başta olmak üzere hadis kaynaklarına dayanılarak tanıtılmaması gelmektedir.

Çalışmamızda gözettiğimiz esas amaç, Kur'an'dan sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçen peygamberlerle ilgili rivayetlerin incelenmesi ve tanıtılmasıdır. Bu rivayetlerden daha çok kıssa nitelikli olanlarına değindik. Çalışmamız bir yüksek lisans tezi olduğundan zaman ve sınırlılıkları dikkate alarak rivayetlerin senet ve metin tahlilini yapmadık. Burada geçen rivayetlerin kıssa

türü eserlere ne şekilde kaynak olabileceğine değinerek genel anlamda tanıtımını yapmış olduk.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde peygamber kıssalarına genel bir bakış ve kıssaların hadis ilmi ile ilişkisi başlığı altında kıssa kelimesinin kökeni, Cahiliye, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahabe dönemlerinde peygamber kıssalarına ne şekilde yer verildiğine ve bu konuda yapılan rivayetlere değinilmiştir. Ayrıca bu tarzda yazılmış olan literatür hakkında bilgi verilmiştir. Hemen ardından peygamber kıssalarının hadis ilmi ile bağlantısı ele alınmıştır. Daha sonra Kutub-i Sitte kaynaklarından Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîhi* ile et-Tirmizî, Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde peygamber kıssaları ile ilgili hadislerin ne şekilde rivayet edildikleri ayrı birer başlık altında ele alınmıştır.

İkinci bölümde Peygamber kıssaları bağlamında *Sahîhu'l-Buhârî* ve Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü, başlığı altında bu bölümün muhtevası, bab başlıkları, kaynakları ve içerisinde geçmekte olan rivayetler ele alınmıştır. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen her bir peygamberle ilgili rivayetler, kendi adı altında açılmış olan başlık altında değerlendirilmiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün sonunda geçen İsrailoğulları ile ilgili rivayetlere de değinilmiştir.

Çalışmam esnasında tez hakkında bilgilerinden faydalanmış olduğum Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU'na ve Arş. Gör. Ebru ADIYAMAN'a, araştırma konumun hemen her safhasında maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN'e teşekkür ederim.

Veli TATAR

29/04/2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim'de tarih boyunca insanoğluna doğru yolu göstermek ve tevhid dinini öğretmek amacıyla gönderilen birçok peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Kur'an dışında Tefsir, Tarih ve Tasavvuf kaynaklarında olduğu gibi hadis kaynaklarında da peygamber kıssaları hakkında bilgi bulmak mümkündür. Sözlü kültürde de peygamberler hakkında birçok menkıbe ve kıssa anlatılmaktadır.

Peygamber kıssaları ile ilgili Arap dünyasında “*Kasasu'n-Nebiyîn*”, Osmanlı döneminde “*Kısâs-ı Enbiyâ*” ve günümüzde “*Peygamberler Tarihi*” isimleriyle birçok müstakil eser yazılmış, bu eserlerde yer yer hadislerde geçen peygamber kıssalarına değinilmişse de daha çok Kur'an-ı Kerim'de, tefsirlerde ve tarih kitaplarında geçen kıssalara ağırlık verilmiştir. Hadis kaynaklarında geçen peygamber kıssalarına ise az değinilmiştir. Bazı tarih kitaplarının müellifleri, Peygamberlerle ilgili kıssaları eserlerine alırken söz konusu rivayetleri, herhangi bir tenkid süzgecinden geçirmeden olduğu gibi almışlardır. Hatta bu tür eserlerde israiliyyât kökenli olduğu söylenen rivayetlere de rastlanmaktadır.

Tarih boyunca tevhid dinini yaymak için gönderilen peygamberleri, son Peygamber Hz. Muhammed'in sözleriyle tanımak ve Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen Peygamber kıssaları hakkında sahih rivayetlere ulaşmak, İslam alemi için adeten bir zorunluluk haline gelmiştir. Böyle bir çalışmanın gerekliliği, Peygamber kıssalarının hadis ilmi ile olan münasebeti ile başlar. Özelde bazı peygamberlerin hadis kaynaklarında geçen rivayetleri, müstakil olarak çalışılmış olsa da genel itibarıyla bütün peygamberlerin kıssaları ile ilgili rivayetler hakkında tespit ettiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışma yapılmış değildir. Özellikle birinci derece kaynak olan ve Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap olarak kabul edilen *el-Câmiu's-Sahih*'teki Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivayetler, özel olarak incelenmemiştir. Bu da bizi Buhârî'nin *Sahih*'inde ve Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen rivayetleri incelemeye, Kur'an'da ve *Kasasu'n-Nebiyîn* eserlerinde geçen peygamber kıssaları ile ilgili olan bağlantısını incelemeye sevk etmiştir. Tezimizin ana konusunu Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen peygamberlere dair rivayetleri inceleyerek oluşturulan alt başlıklar

altında kendileri hakkındaki bu rivayetlerin, Kur'an'daki kıssalar ve tarih kitaplarında geçen rivayetlerle karşılaştırılması ve bunun önemine değinilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Eserimizi oluştururken önem taşıyan amaçlardan birisi geçmiş peygamberlerin tebliğ ve irşat faaliyetlerinin mümkün olduğu kadar en sahih bir şekilde bilinmesini sağlamaktır. Masallardan ve efsanelerden arındırılmış otantik bir "Peygamberler Tarihi" yazımının önemini vurgulamak tezimizin bir başka amacı olmuştur. Kutub-i Sitte ile sınırlı olmak üzere sahip olduğumuz hadis koleksiyonlarının sahih bir "Peygamberler Tarihi" yazımına ne tür katkılar sunabileceğini belirlemek, gerek Ülkemizde gerekse Arap dünyasında olsun "Peygamberler Tarihi" konusunda yazılmış eserlerin mümkün olduğunca kaynaklarını tespit ederek bunların hadis koleksiyonlarından ne ölçüde yararlanmış olduğunu gün yüzüne çıkarmak tezin bir başka amacı olarak önem taşımaktadır. Cahiliye döneminde Araplar arasında geçmiş Peygamberlerin kıssalarının ne derece bilindiğini tespit etmek, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Peygamber olmadan önce bu kıssalar hakkında herhangi bir bilgiye sahip olup olmadığını belirlemek ve Sahabenin peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlere olan yaklaşımlarını ortaya koymak çalışmanın içeriğindeki amaçlar arasında yerini tutmuştur.

Bütün bunları yaparken peygamber kıssaları ile ilgili olarak Kur'an ile hadis koleksiyonları arasında bir mukayese yapmaya çalıştık. Tezimiz önem arzeden amaçlarından biri de Kasas'ın Enbiya sahasında Müslüman müelliflerin telif ettikleri eserlerdeki İsrailiyat etkisini tespiti çalışmak ve telifi için mümkün olduğunca sahih bilgi kaynakları önerisinde bulunmaktır. Tezimizin asıl amacı ise genelde Kutub-i Sitte'nin tamamından yararlanmakla birlikte spesifik olarak Buhârî *Sahih*'inin Kitabul-Enbiya bölümünün sunacağı katkıları tespiti çalışmak olmuştur.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmamızda takip edeceğimiz yöntem, hadis kaynaklarında geçen Peygamber kıssaları ile ilgili bütün hadisleri ele almak ya da incelemek değildir.

Ayrıca çalışmamızı oluştururken rivayetlerin senetlerini incelemeyi, gelişmiş güzel rivayetler seçilmeden daha çok kısaca niteliğinde olan rivayetler ele alınıp bu rivayetlerin İbn Kesîr'in *Târîhu'l-Enbiyâ*'sı, es-Sâlebî'nin *Arâisu'l-Mecâlis*'i ve bunların dışındaki Kasasü'l-Enbiya türü eserlere etki edip etmediği hususu üzerinde durulmuştur. Kutub-i Sitteye dair hadis eserlerinden örnekleme olarak bazı rivayetlere yer verdik. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde ise kısaca niteliği taşıyan rivayetleri incelemeye çalıştık, ancak bunu yaparken rivayetlerin içeriğini incelemeyi temel hedef edindik. Bu hususta mümkün olduğu kadar Kasasü'l-Enbiyâ eserlerindeki rivayetlerle Kitâbu'l-Enbiyâ bölümündeki rivayetleri karşılaştırmaya çalıştık. Ayrıca bu rivayetlerden Kutub-i Sitte eserlerinde geçmiş olanların yerlerini belirttik. Bunları ele alırken de başvurduğumuz temel eserler Çağrı Yayınlarının basmış olduğu *Kutub-i Tis'a* eserleri, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî*, el-Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî* ile Kastallânî'nin *İrşâdu's-Sârî* eserleridir. Ayrıca Babanzâde Ahmed Naîm Efendi'nin *Tecrîdi's-Sarih* ile Mehmed Sofuoğlu'nun *Sahîhi Buhârî ve Tercemesi* eserlerinden de önemli ölçüde faydalanmış olduk. Araştırmamızda tümevarım metoduyla elimizdeki mevcut rivayetler değerlendirilerek sonuca gidilecektir.

1. PEYGAMBER KISSALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE KISSALARIN HADİS İLMİ İLE İLİŞKİSİ

1. 1. Kıssa Kelimesinin Anlam Alanı

Çoğulu “Kasas” olarak kullanılan ve قصص (k-s-s) kökünden gelen “Kıssa” terimi, sözlük olarak iki manaya gelmektedir. Bunlardan birisi bir şeyi kesmek, diğeri ise bir izi takip etmektir. “Kıssa” kelimesi mutlak olarak “haber” anlamında da kullanıldığı gibi özellikle “uzun bir haberi nakletmek” anlamında da kullanılır¹. Ayrıca bir kimseye veya herhangi bir şeye ait hâdiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade eder. Kıssa ile hikâyenin aynı manaya geldiğini söyleyenler olduğu gibi mana bakımından birbirinden farklı olduklarını söyleyenler de olmuştur. Bu iki kelimenin manalarının farklı olduklarını söyleyenlere göre kıssa ile hikâye arasında şöyle bir fark vardır: Asıl anlamı “nakil” olan hikâye, gerçekçi-hayalî, önemli-önemsiz başkalarına aktarılıp anlatılabilecek her türlü olayı kapsar. Kur’an’da yer alan kıssalar için hikâye kelimesinin kullanılmaması da bu ayrımına dayanır. Zira Kur’an kıssaları ibret alınacak olan tarihi doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır. Bunların dışında kıssa kelimesi, “söz (hadis), haber, mevzû, mesele, hal” anlamlarına geldiği gibi muahhar Arapça’da “hikâye”, “tarih” ve “dilekçe” anlamlarına da gelir.² Arapça’da kıssa, “*Kasasu’l-Kur’an*” veya “*Kasasu’l-Enbiyâ*” olarak kullanılırken Osmanlıcada “*Kısâs-ı Enbiyâ*” olarak kullanılmaktadır. Günümüzde ise bu kelime “*Kur’an Kıssaları*”, “*Peygamber Kıssaları*” olarak kullanılmaktadır. Ayrıca *Sahîhu’l-Buhârî*’de kıssa, olay anlamında bâb başlıklarında kullanılmıştır.³

“Kıssa” kelimesinin ıstılâhî manası ise yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya

¹ İbn Manzûr, Ebi’l Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 2010, VII, 74-75; İbn Aşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tunusî, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 2000, IV, 271; Mahmut AY, *Kur’an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak-Hz Mûsâ Örneği-*, Ensar Yay., İstanbul, 2017, 32.

² İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVII, 499.

³ Abdullah Acar, *Bir İctihat Kaynağı Olarak Kur’an Kıssaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2005.

bazı izleri insanlığın hafızasında varlığını koruyabilmiş hâdiselerin, muhataplara, âdeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir.⁴

Bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki kıssa, mastar olarak herhangi bir olay ve olguyu izleyip takip etmek ve onu haber verip anlatmak; isim olarak haber, geçmişte yaşamış insanların başlarından geçen ibret verici hâdise, izlenip takip edilerek haber verilen ve anlatılan olay; etimolojik olarak da bir kimse veya bir şeye ait olayların adım adım takip edilerek anlatılması, hikâye edilmesi anlamına gelmektedir. Kelimenin bu etimolojik anlamı, kıssada olayın adım adım izlenecek nitelikte önemli ve ilginç olmasıyla, doğru ve gerçekçi olması niteliklerini ön plana çıkarır. Kıssanın hikâyeden farkı da bu nitelikleri dolayısıyla. Kur'an kıssaları için hikâye kelimesinin kullanılmaması da bu ayırımı dayanır. Kıssa ile hikâye arasında fark olduğu gibi benzerlikler de vardır ancak kıssa ile mesel arasında herhangi bir benzerlik yoktur. Mesel gerçekte yaşanmamış olan ve tamamen hayal ürünü bir anlatım tarzıdır. Kıssalar ise gerçekte meydana gelmiş olaylardır. Bu yüzden bu ikisini birbirine benzetmek kıssaya da hayal ürünü olaylar isnad etmek olur ki bu mümkün değildir.⁵

“Kıssa” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde **قصص** “Kasas” diye geçmektedir. Buna Yûsuf sûresinin *نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ الْعَافِينَ* Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce senin bunlardan haberin yoktu.⁶ ayetini örnek gösterebiliriz. Bu ayette geçen kıssa kelimesi hakkında müfessirler şöyle demişlerdir; Yüce Allah bu ayetle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) en güzel hadiseyi, geçmiş bir haberi vahiy olarak indirmiştir.⁷ İbn Abbas bu ayette geçen “kıssa” kelimesini “haber, en güzel haber” şeklinde tefsir etmiştir.⁸ Yûsuf sûresinde geçen “kıssa” veya “ahsenu'l kasas” deyiminden, geçmişte yaşanan en güzel haber, soranlar için ayetler ve ibretler taşıyan hâdise ve Allah'ın yolunda çekilen sıkıntı ve eziyetler anlaşılmaktadır. Nitekim bütün Peygamberlerin kıssaları, Allah'a davet niteliği

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, VII, 74-75.

⁵ İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, XXVII, 498; Muhittin Uysal, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, Konya, 2006, 33-58, 35.

⁶ Yûsuf, 12/3.

⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dâru'l Ensar, İstanbul, 1987, II, 41.

⁸ Fîruzabâdî, Muhammed b. Yâkub, *Tenvîru'l-Mekâbis min Tefsîri İbn Abbas*, Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrut, 1972, 247.

taşıdığı için güzeldir. Yüce Allah'ın bu kıssalardan en güzel kıssa dediği ve Yûsuf peygamberin hayat serüvenini baştan sona kadar anlattığı Yûsuf sûresi, bizlere kıssa ile hikâye arasındaki farkı belirgin bir şekilde göstermektedir. Kıssa kelimesi Kur'an'da وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيه “Mûsâ'nın annesi kız kardeşine ‘onun izini takip et’ dedi” ve فَالْ ذَلِكْ مَا كُنَّا نَبِغُ فَرْتَدًّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا “Mûsâ: ‘İşte aradığımız bu idi’ dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisingeri döndüler”¹⁰ ayetlerindeki “kasas” kelimesi “iz” anlamında kullanılmıştır.¹¹

Mahiyetleri itibariyle Kur'an Kıssaları tarihi kıssalar, Kur'an'ın nüzulu sırasında meydana gelen olaylar ve gaybî kıssalar olmak üzere üçe ayrılır.¹² Tarihi kıssalar, Âdem ve iki oğlu, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrâhîm, İsmâîl, İshak, Yâ'kub, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ ve İsâ gibi peygamberlerin kıssalarıdır. Bu kıssalar, Peygamberlerin dini tebliğ ederken yapmış oldukları mücadeleleri ve kavimlerinin başlarına gelen azabı anlatmaktadır. Bunlardan bazılarının kıssalarına detaylı bir şekilde yer verilirken bazılarının kıssalarına da detaya inmeden sadece dolaylı yoldan değinilmiştir. Kur'an'ın nüzulu sırasında meydana gelen olaylar ise İsrâ, Mi'rac, hicret, Ahzâb, Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn ve Tebük savaşları ve Hudeybiye Antlaşması ile Hudeybiye'de gerçekleşen Beyâtu'r-Rıdvan hâdisesidir. Gaybî kıssalar ise Âdem'in yaratılışı, kıyamet sahneleri, cennet, cehennem ve buralara girecek olanların durumu ve haberleri ibret için kıssa formunda anlatılmıştır.¹³ Netice itibariyle yukarıda zikrettiğimiz kıssa türlerinin hepsi, geçmişte yaşanmış olay olarak aynı manaya gelmektedir. Bir olayın kıssa olabilmesi için geçmişte yaşanmış olması gerekir.

1. 2. Cahiliye Arapları ve Peygamber Kıssaları

Peygamber kıssaları ile ilgili rivayetler, her tarihi bilgi gibi Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Kutsal Kitaplar, tarihi kalıntılar, eski yazıtlar, şiirler ve sözlü kültür yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Arap coğrafyasında yaşayan müslümanların tarihi bilgilerinin yanında Peygamber

⁹ Kasas, 28/11.

¹⁰ Kehf, 18/64.

¹¹ İbn Manzûr, *Lîsanu'l-Arab*, VII, 74.

¹² İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, XXVII, 499.

¹³ İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, XXVII, 499.

kıssalarını da biliyor olmaları, daha çok Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri ile olmuştur.

Vahiy inmeden önce genelde tarihi bilgilerin özelde de peygamber kıssalarının Araplar tarafından bilinip bilinmemesi hususu tartışma konusu olmuştur. Bunun sebebinin ise tarihselcilik anlayışının bu dönemde ortaya çıkmış olması kanaatindeyiz. Kur'an kıssalarının gerçek olup olmadığı tartışması yeni bir meseledir. 1950 yılında Mısır'da Muhammed Ahmed Halefullah tarafından hazırlanan *el-Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'an* isimli doktora tezi bu tartışmaya sebep olmuştur. Halefullah bu eserinde Kur'an kıssalarının tamamen edebi kıssalar olduklarını, onlarda söz konusu edilen olayların gerçekten meydana gelip gelmediğinin göz önünde bulundurulmadığını savunmaktadır.¹⁴ Bu iddia o yıllarda geniş yankılar uyandırmış, lehinde ve aleyhinde birçok makale yazılmıştır. Bu dönemden sonra Kur'an kıssaları konusunda çalışma yapan herkes bu meseleye de yer vermişlerdir.¹⁵ Bu iddialar sebebiyle cahiliye Araplarının kıssa hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları hususunun araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Kur'an-ı Kerim, Arapların bildikleri bir dil ile onlara hitap etmiştir. Bu durumun kıssalar için de geçerli olup olmadığı konusu ise ihtilaflıdır. Kur'an mesajını iletirken ilk muhatapların bildiği kıssaları mı tercih etmiştir, yoksa hiç bilinmeyen yeni kıssalar mı anlatmıştır? Bu soruya cevap niteliği taşıması açısından Peygamber kıssalarının cahiliye çağındaki Araplar tarafından biliniyor oluşu konusunda iki ayrı görüş ileri sürülmüştür.¹⁶ Her iki görüşün sahipleri delillerini öne sürerken daha çok ayetlerden yararlanmışlardır. Bunlardan Arapların Kur'an'ın nüzulundan önce peygamber kıssaları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ileri sürenler, delillerini şu ayetlere dayandırmışlardır;

¹⁴ Muhammed Ahmed Halefullah, (Çev. Şaban Karataş), *Kur'an'da Anlatım Sanatı (Fennu'l-Kasasi fi'l Kur'an)*, Ankara Okulu Yay., II. Baskı, Ankara, 2012, 7-12.

¹⁵ M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Kardelen Yay., III Baskı, Konya, 2013, 46.

¹⁶ Halil Aldemir, "Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, XI, 1, Ankara, 2011, 195-218.

*İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü (iyi) sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.*¹⁷

*(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin.*¹⁸

*Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.*¹⁹

*Yine biz (Mûsâ'ya) seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.*²⁰

İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu ayetlerden Hûd Sûresinin 49. ayetini şöyle tefsir etmektedir: “Allahu Teâlâ bu ve benzeri kıssalar için diyor ki; ‘*Bunlar gayb haberlerindedir*’ yani geçmiş gayb haberlerindedir. Onları sana gözünle görmüş gibi vahy ediyoruz. ‘*Bunları vahy ediyoruz*’ yani bizden bir vahiy olarak sana öğretiyoruz. ‘*Bunları önceden ne sen ne de kavmin biliyordunuz*’ yani ne senin ne de kavminin yanında böyle bir bilgi yoktu ki seni yalanlayanlar, sen bunu ondan öğrendin desinler. Bilakis bunları Allah sana gerçeğe uygun olarak, peygamber kitaplarının anlattığı gibi haber verdi. Artık kavminden seni yalanlayanların yalanlama ve eziyetlerine sabret. Çünkü biz sana yardım edecek, seni inayetimizle kuşatacak ve sonucu dünya ve ahirette sana ve sana tabi olanlara nasip edeceğiz. Nitekim peygamberlere de öyle yaptık, çünkü düşmanlarına karşı onlara yardım ettik.”²¹

Aynı görüşü savunan et-Taberî'ye (ö. 256/870) göre Yüce Allah bu ayetle, Nûh (a.s.) kıssasının Hz. Peygamber (s.a.v.) ve kavmi tarafından bilinmeyen ve

¹⁷ Hûd, 11/49.

¹⁸ Âli İmrân, 3/44.

¹⁹ Ankebut, 29/48.

²⁰ Kasas, 44/46.

²¹ İbn Kesîr, İmâmu'l-Celîl Hâfız İmâduddîn Ebi'l-Fidâ İsmâîl ibn Kesîr ed-Dımeşkî, *Muhtasarı Tefsîri İbn Kesîr*, thk., Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, 1437/2016, II, 177.

ancak Allah'ın Peygamberlerine vahyetmesiyle bildirilen bir gayb haberidir.²² Bu ayetlerin içeriğinden dolayı kıssalar, Allah'ın insanlara iletmek istediği mesajın bir aracı olmasının yanı sıra nübüvvetin ispatı konusunda da gündeme gelmiştir. Tarihte ve günümüzde bazı ilim adamları, Kur'an'daki gaybî bilgileri Kur'an'ın i'caz yönlerinden biri olarak ele almış ve gaybî bilgileri geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman diye üç kısma ayırmışlardır. Bu alimlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ve kavmi, bu anlatılanları bilmiyordu. Kur'an'da bu haberlerin yer alması, onun nübüvvetinin delillerinden birisidir. Zira önceki kitapları okuyamayan ve kıssaların gerçekleştiği dönemde yaşamamış olan birinin geçmiş olaylardan bahsetmesi ancak vahiy yoluyla mümkün olur. Bakıllânî (ö. 403/1013) ve ez-Zürkânî (ö. 1122/1710) gibi ilim adamlarının da bu görüşte olduğu bilinmektedir.²³ ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), Kadı Beydâvî (ö. 685/1286) ve Neseî (ö. 710/1310) gibi alimler de bu ayeti tefsir ederken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve kavminin Nûh Kıssasının Hûd sûresinde anlatılan bölümünü bilmediklerini belirtmişlerdir.²⁴

Bu görüş sahipleri, kıssaları geçmiş gaybî bilgilerden sayarak cahiliye Arapları ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olmadan önce bu tür bilgilerden habersiz olduklarını iddia etmektedirler. Nitekim o dönemde okuma yazma bilenlerin sayısı oldukça azdı. Buna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmî oluşu örnek olarak gösterilebilir. Cahiliye döneminde yazılı kültürden çok sözlü kültürün büyük bir önemi vardı. Cahiliye döneminde Arap edebiyatı gelişmiş ve şiir ile destansı rivayetler büyük öneme sahip olmuş olsa da o dönemde anlatılan geçmişlerin hikayelerinde, kıssalarla ilgili bilgilere rastlanılmamıştır.

Bahsettiğimiz bu iddiaların yanında cahiliye dönemi Arapların kıssa hakkında bilgiye sahip olduklarını söyleyenler de bazı iddialar öne sürmüşlerdir. Peygamber kıssalarının vahiy öncesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Araplar tarafından bilindiği görüşünde olanların dayandığı deliller Kur'an-ı Kerim, tarihi kalıntılar, şiirler, Ehl-i Kitap mensupları ve sözlü kültürlerdir. Peygamber kıssalarının Araplar tarafından

²² et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Dâru'l Ma'rûfe, Beyrut, 1406/1986, IV, 495.

²³ Halil Aldemir, "Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, XI, 1, Ankara, 2011, 195-218.

²⁴ Neseî, Abdullah İbn Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Mervan Muhammed eş Şa'âr, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, II, 276.

daha önce bilindiğini savunanlara göre Cahiliye çağındaki Araplar geçmiş toplumlarla ilgili haberleri ya işitmişler veya helak edilen bazı kavimlerin yaşadıkları yerlerdeki bir takım kalıntıları görmüşler veyahut başka kültürler vasıtasıyla bu konularda bilgi edinmişlerdi. Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde de ilk hitap çevresindeki Arap toplumunun peygamberler ve bazı kavimlerden haberdar olduklarına işaret edilmiştir. Ashâb-ı Kehf kıssası ile ilgili ayetlerde, bu kıssaya konu olan gençlerin sayısı ve mağarada kaç yıl kaldıklarına ilişkin bir tartışmaya atıfta bulunulması, Zülkarneyn kıssasının başında, “*Sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar*”²⁵ mealinde bir ifadenin yer alması, nüzul dönemindeki ilk muhatapların Kur'an'daki kıssalar hakkında ön bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.²⁶ Ashâb-ı Kehf kıssasını bildikleri için Kur'an'ın tabiriyle sayıları hakkında tartışmaya girmişlerdi. Aynı şekilde Zülkarneyn denen birinin varlığından haberi olmayan bir kimsenin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu soruyu sormaları mümkün değildir.

Cahiliye dönemindeki Arapların kıssalar hakkında bilgi sahibi olduklarını savunanların sayısı, diğerlerine göre daha çoktur. Peygamber kıssalarının Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Araplar tarafından bilindiğini savunanların dayanmış oldukları ayetler şunlardır;

*Âd ve Semûd kavimlerini de helak ettik. Bu, onların (harap olmuş) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Halbuki onlar gözü açık kimselerdi*²⁷

*Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır! Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.*²⁸

Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Yeryüzünü sürüp işlemişler

²⁵ Kehf, 18/83.

²⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yay., İstanbul, 2017, 105-106.

²⁵ Ankebut, 29/38.

²⁸ Hac, 22/45-46.

ve orayı kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi. Allah onlara asla zulmediyor değildi. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı..²⁹

*Şüphesiz biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.*³⁰

*Sizden önceki Nüh, Âd, ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin –ki onları Allah'tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Onlara peygamberleri mucizeler getirdiler de onlar (öfkeden parmaklarını ısırarak için) ellerini ağızlarına götürüp, "Biz sizinle gönderileni inkar ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz" dediler.*³¹

Cahiliye dönemi Araplarının peygamber kıssaları hakkında bilgiye sahip olduklarını iddia edenlerin dayandıkları ayetler, yukarıda zikrettiğimiz ayetlerden daha fazladır. Kur'an-ı Kerim, anlattığı olayların, müşriklerin zannettiği gibi eski kavimlerin başından geçtiği söylenen hurafelerden ve asılsız olaylardan olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Bu da bize gösteriyor ki Araplar, eski kavimlerinin, çoğunluğu hurafe olan hikayelerini biliyorlardı. Bu yüzden Kur'an'da anlatılan eski kavimlere ait kıssalara ve verilen haberlere bakarak Kur'an'a, geçmiş milletlerin hikayeleri için "Esâtîru'l-Evvelîn" demişlerdi. Kur'an'ı Kerim'in muhtelif yerlerinde geçen "İnkâr edenler bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir, derler"³² "Ayetlerimiz ona okunduğu zaman öncekilerin masalları der" ayetleri buna delil olarak gösterilir.³³ Yûsuf sûresi dışında hiçbir peygamber kıssası kronolojik olarak başından sonuna kadar anlatılmamıştır. Diğer peygamberlerin kıssaları, sadece verilmek istenen mesaj kısmı ile anlatılmıştır. Bilindiği gibi ister mümin ister kafir olsun Kur'an'ın ilk muhatapları içerisinde bu kıssaları bilmedikleri ve anlayamadıkları konusundan söz edenler olmamıştır. Halbu ki bugün herhangi bir tefsir ve açıklama olmaksızın doğrudan Kur'an metnini okuyan bir kişinin, bazı kıssaları okuduğunda bunları anlaması hiç de kolay değildir. Nitekim Sâd sûresinde

²⁹ Rûm, 30/9.

³⁰ Fâtır, 35/24.

³¹ İbrâhîm, 14/9.

³² Nahl, 16/24.

³³ Ahmet Uyar, *Hadislere Kıssacılığın Girmesi ve Menfi Tesirleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993.

Hız. Eyyûb'e hitaben; "Eline bir demet sap al, onunla vur ki yemininden dönen kişi olmayasın"³⁴ ayetinde geçen emrin detayı anlatılmamıştır. İşte bu sebeptendir ki şayet Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından bu kıssanın detayları bilinmiyor olsaydı, bu şekilde mücmel olarak anlatılması hikmet ve belağate uygun düşmezdi. İlk muhatap tarafından bilindiği için detayları anlatılmamıştır.³⁵ Bu yüzden olacak ki Yüce Allah, Hz. Eyyûb ile ilgili zikrettiği bu olayı tüm ayrıntıları ile anlatmamış, ibret alınması için olayın sadece çok az bir bölümünü bir cümle ile anlatmıştır. Böylece bu ayeti okuyan kişinin aklına Hz. Eyyûb'un hayat hikayesi gelir ve olayın bağlantısı kendisi tarafından kurulmuş olur.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) ve ashabının, Peygamber kıssaları hakkındaki bazı bilgilere sahip olmalarını, tarihi kalıntılara dayandıranlar da olmuştur. Geçmiş ümmetlerden kalan tarihi kalıntıları gören Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, bu kalıntılar ile Peygamber kıssaları hakkında bazı bilgilere sahip olmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük Gazvesi sırasında Hicr denilen yerden geçerken ashabına buradan su almamalarını söylemiş, ashabın da "Biz, bu kuyunun suyundan alıp hamur yaptık, kaplarımızı doldurduk" demeleri üzerine "Öyleyse hamuru atın, aldığınız suyu da dökün" buyurmuştur.³⁶ Nitekim Hicr bölgesi, dağlardaki oyukları ev haline getiren Semûd kavminin bölgesiydi. Bu konuda gerekli açıklamalar ileriki bölümlerde yapılacaktır. Kurtubî, tefsirinde "(Ey Muhammed!) Rabbinin, Âd'a, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e, vadide kayaları oyan Semûd'a, kazıklar sahibi Firavun'a ne yaptığını görmedin mi?"³⁷ ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: "Âd ve Semûd kavimlerinin akıbeti Araplar arasında yaygın olarak biliniyordu. Çünkü bu kavimler Arap coğrafyasında yaşamışlardı. Semûd kavminin yaşadığı Hicr adlı bölge bugün hala mevcuttur."³⁸ Kur'an'da Lût kavminin akıbetinden söz eden, *Onlar felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye gitmişlerdi; peki oraları görmüyorlar mıydı? Hayır hayır! Bunlar öldükten sonra yeniden*

³⁴ Sa'd, 38/44.

³⁵ Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak – Hz. Mûsâ Örneği-*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2017, 38.

³⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi 'us-Sahîh*, thk. Mahmud Muhammed Nassâr, Dâru'l Kutubi'i İlmîyye, Beyrut, 1456/2009, 60, Kitâbu'l-Enbiyâ, 18, h. no: 3378, (I/619).

³⁷ Fecr, 89/6-10.

³⁸ el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'an*, , thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Muessesetu'r Risâle, 1427/2006, XXII, 265-266.

*dirilmek diye bir şeyi beklemiyorlar.*³⁹ ayeti de bu görüşü destekler niteliktedir. Müfessirlere göre felaket yağmuruna tutulmuş belde, Lût kavminin yaşadığı, Öludeniz kıyısında eski bir şehir olan Sodom'dur. Araplar kuzeye yaptıkları ticarî yolculukları sırasında bu bölgeden geçerler ve âyetten anlaşıldığına göre muhtemelen bu şehrin azgınlık ve ahlâksızlıkları yüzünden helâk olmuş kavimden kalan harabelerini görürlerdi. Ayette onların bizzat görerek veya görenlerden duyarak bilgi sahibi oldukları bu ibret levhasından ders almamış olmaları eleştirilmekte; bu gaflet ve duyarsızlığın temelinde, dünyadaki tutum ve davranışlarının hesabını verecekleri âhîret gününe inanmamalarının bulunduğu bildirilmektedir.⁴⁰ Nitekim *onlardan önce nice nesilleri helak etmiş olduğumuzu görmediler mi?*⁴¹ ayeti de bu durumu destekler niteliktedir.

Cahiliye dönemi Arap şiirlerinde, peygamber kıssaları hakkında az da olsa bilgi verilmesi, Arapların vahiy öncesi peygamber kıssaları hakkında bilgi sahibi olduklarını gösterir. Cahiliye Araplarının bilgi kaynaklarından birisi de Ehl-i Kitab'a mensup kimselerdir. Ehl-i Kitab'tan olanlar, müşriklere kıssalar hakkında bilgiler vermiş, bu da sözlü kültür olarak yayılagelmiştir.

Vahiy öncesi Arapların kıssalar hakkında bilgi sahibi oldukları konusunda Hz. Nûh'u örnek olarak gösterecek olursak cahiliye Arapları, geçmişte Nûh adında bir peygamberin yaşadığından ve onun döneminde tufan olduğundan haberdardılar. Ancak Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı detaylar, Ehl-i Kitabın dini metinleri arasında geçmediğinden bilmemekteydiler. Dolayısıyla bunlar, kimse tarafından bilinmeyen ayrıntılardı. İşte Kur'an'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve kavmi tarafından bilinmediğini söylediği hususlar bu gibi detaylardır.⁴² Aynı şekilde müşriklerin Yûsuf adında bir peygamberin varlığından haberleri vardı. Ancak Kur'an'da anlatılan hayatı hakkında bilgi sahibi değillerdi. Buna Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Îsâ gibi

³⁹ Furkan, 25/40.

⁴⁰İbn Kesîr, Muhtasarı Tefsîri İbn Kesîr, II, 508; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvi, Dâru'l Kelimi Tayyib, 538.

⁴¹ Yasin, 36/31.

⁴² Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak-Hz Mûsâ Örneği*-, 44.

birçok peygamber örnek verilebilir. Vahiy öncesi Arapların kısasa bilgileri çok sınırlı olup geçmiş Peygamberleri sadece ismen tanımışlardı.⁴³

Bütün bu iddialar göz önüne alındığında, edebi türlere önem veren cahiliye dönemi Araplarının kısasa kültürüne sahip olmaları imkan dahilindedir. Hemen hemen bütün topluluklar kendilerinden önceki haberlere az da olsa sahiptirler. Dünyada gelmiş geçmiş bütün toplulukların gerek yazılı gerekse sözlü bir biçimde geçmiş haberlerin bilgisine sahip olmaları, cahiliye dönemi Araplarının da bu bilgilere sahip olduklarını gösterir.

Araştırmacıların tespitine göre kısasa, edebi bir tür olarak ilk defa Hindistan'da ortaya çıkmış, daha sonra İran'a oradan da Arap ülkelerine ve İslam dünyasına geçmiş ve nihayetinde Batı ülkelerine ulaşmıştır. Kısasa edebiyatı, bu zaman aralığında girmiş olduğu millet ve toplumların özelliklerinden etkilenmiş ve onların inançlarının izlerini taşımıştır.⁴⁴ Bu sebeple cahiliye dönemi Araplarının Peygamber kıssaları hakkında habersiz oldukları söylenemez. Yapılan araştırmalara göre Arap edebiyatında kısasa türüne sıkça rastlanılmaktadır. Her Arap kabilesinin şairi, edebiyatçısı, hatibi ve kâhini aynı zamanda bir kısasa anlatıcısıydı.⁴⁵ Özellikle Arapların faziletlerinden ve kahramanlıklarından bahseden “*Eyyâmu'l-Arap*” kıssaları örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Arapların dede ve babalarının haberlerini, yolculuklarını, kervanları ve bunlara yapılan baskınları sürekli halde anlatan kıssacılar mevcuttu. Bu anlamda her Arap kabilesinin şair ve hatîbi, aynı zamanda birer kıssacı idi. Edebiyat kitapları onlar tarafından anlatılan kıssalarla doludur.⁴⁶ Cahiliye dönemine nispet edilen şiirlerde bu kanaati destekleyen beyitler bulunmaktadır. Bazı şiirlerde bazı peygamberlerin ve kavimlerinin isimleri geçmektedir.⁴⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çağdaşlarından Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın bazı şiirlerinde Âdem, Nûh, İbrâhîm, Lût, Lokman, Zülkarneyn ve Firavun'dan bahseden mısralar mevcuttur. Yine Cahiliye devri şairlerinden Turafe b. Abd'in divanında Hz. Dâvud ve zırh zanaatına, Nabiğa ez-Zübyânî'nin divanında ise Hz.

⁴³ Halil Aldemir, *Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği*, 201-202.

⁴⁴ Muhittin Uysal, *Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar*, 36.

⁴⁵ Mücteba Uğur, “Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII, 34, Ankara, 1986, 291-326.

⁴⁶ Muhittin Uysal, *Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar*, 37.

⁴⁷ Halil Aldemir, *Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği*, 202.

Süleyman ve Cinlere atıfta bulunan mısralar vardır.⁴⁸ Bu kıssalarda İsrailiyyat payı da vardır. Araplardan seyahate çıkanlar, Yahudi ve Hrisitiyanlardan duymuş oldukları kıssaları da sözlü olarak birbirlerine aktarmışlardır. Her yönden edebi hayata sahip olan Arapların kıssa bilgisine sahip olmaları, aklen de mümkündür.

1. 3. Hz. Peygamber İle Sahabe Dönemi ve Peygamber Kıssaları

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kırk yaşında iken Hıra mağarasında ilk vahiy gelmiş ve böylece cahiliye dönemi, İslam'ın yayılması ile son bulmuştur. İslami ve insani değerlere uymayan cahiliye döneminin kapanması, İslam dini ile gerçekleşmiştir. Böylece Cahiliye Araplarının geçmişten beri süregelen kötü davranış ve adetleri son bulmuş ve ortadan kalkmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber olmadan önce kıssalar hakkında bilgi sahibi olup olmadığı konusunda da değişik görüşler öne sürülmüştür. İzzet Derzeve (1888-1984) *et-Tefsîru'l-Hadîs*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber olmadan önceki bilgisine dair şu tespitlerde bulunmuştur: "Hz. Peygamber (s.a.v.), kimilerince iddia edilenin aksine içinde yaşadığı toplumdaki geçmiş kavimler ve paygamberlerle ilgili kıssalar ve dilden dile aktarılan haberlerin çoğunu bildiği gibi gerek Tevrat ve İncil'de yer alan gerekse halk arasında anlatılan kıssalardan da haberdardı."⁴⁹ Ayrıca Derzeve'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olmadan önce Ehl-i Kitapla görüşmüş ve onlardan bilgi alışverişinde bulunmuş ve bu durum onun şanına gölge düşürmemiştir.⁵⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde peygamber kıssaları ile ilgili bilgiler gerek vahiy yoluyla gerekse de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bildirmesiyle biliniyordu. Nitekim sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini muhafaza ediyor ve kendilerinden sonrakilere hadis şeklinde naklediyorlardı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözleri, içerisinde ahkam konularını barındırdığı gibi geçmişlerin haberlerini de barındırmaktadır.

İnsanoğlunun yaratılışından bu yana birçok kavim gelmiş ve geçmiştir. Bunlar arasında Allah'a itaat edenler olduğu gibi Peygamberlerin davetlerini reddederek bu yolda bir ömür geçirip tarihte kaybolmuş olanlar da vardır. Hatta Âd

⁴⁸ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 98-99.

⁴⁹ İzzet Derzeve, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Çev. Mehmet Baydaş-Vahdettin İnce), II Baskı, Ekin Yay., Bursa, 1997, I, 175.

⁵⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 94-95.

ile Semûd gibi bazı kavimler itaatsizliklerinden dolayı helak olmuşlardır. Tarih boyunca vuku bulan bu kıssaların tamamının bilgisine Yüce Allah'tan başka kimse sahip değildir. Yüce Allah, bu tarihi hâdiselerin bir kısmını bizlere iletmiş, ders ve öğüt almamızı istemiştir. Kur'an-ı Kerim dışındaki diğer kutsal kitaplarda Kur'an'ı Kerim'dekine benzer bazı tarihi kıssalar yer alsa da bu kitaplar tahrif edildiği için bunlardaki bilgilere tam anlamıyla güvenmek mümkün değildir. Bilindiği gibi önceki kutsal kitaplara dayanan bilgilere genelde İsrâiliyyat denmektedir.

Kur'an'daki kıssaların gerçekliğini ispatlamak ve uydurma olmadığını göstermek için öne sürülen delillerden biri de kutsal kitaplardır. Kutsal kitapların tahrif edildiğini göz önüne almayanlara göre Kur'an'daki kıssalar, kutsal kitaplarda yer alan kıssaları teyit edicidir. Bu şekilde hareket edenler, Kur'an'ı Kutsal kitaplara arz ederek doğruyu yanlış olanla savunduğunun farkında değildir. Kur'an'da yer alan kıssalar ile kutsal kitaplarda ki kıssalar arasında muhteva yönünden benzerlikler olsa da farklılıkları daha çoktur. Kur'an'da hayatı baştan sona kadar anlatılan Hz. Yûsuf'u örnek verecek olursak Kur'an'da bu kıssa Hz. Yûsuf'un rüyasıyla başlarken Tevrat'ta on yedi yaşında iken kardeşi ile birlikte sürü otlatmaya girmesiyle başlar. Kur'an'da Hz. Yûsuf'un bir rüyasından bahsedilir, Tevrat'ta ise iki rüyadan söz edilir. Ayrıca Tekvin'de "*Ve babasına ve kardeşlerine anlattı; ve babası onu azarlayıp kendisine dedi: Bu gördüğün rüya nedir? Gerçek ben ve anan ve kardeşlerin yere kadar sana eğilmek için mi geleceğiz?*"⁵¹ cümleleri geçmekte ve burada Hz. Yâkup, kıskanç biri olarak gösterilmektedir. Bunların dışında Kur'an'da Hz. Yûsuf'la iki gencin birlikte zindana girdiği belirtilirken Tevrat'ta onların daha sonra zindana atıldığı ifade edilir. Hz. Yûsuf'un bu iki gence dini nasihatte bulunması Tevrat'ta bahis konusu edilmez. Tevrat'ta Hz. Yûsuf'un bazı kötü huylarından bahsedilir, Kur'an'da ise dürüstlük ve güvenilirlik bakımından övülür.⁵² Bu noktada Kur'an'la Eski Ahit'in çizdikleri peygamber niteliklerinin aynı olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir.

Sahabe ve Tabiin neslinin ileri gelenlerinden olanlar, bu gerçeğin farkında oldukları için geçmişte yaşamış kimselerin başından geçen hâdiseler hakkında

⁵¹ Tekvin, 37/10.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ünver, "Yûsuf Kıssası açısından Ahd-i Atik ve Kur'an-ı Kerim'e Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXVII, 2, 73-108.

Kur'an ve hadislerin sustuğu yerde durmuşlar, birkaç sahabi dışında İsrâîliyyat ve diğer kesinliği olmayan kaynaklara dönüp müracaat etmeye çalışmamışlardır. Ayrıca bu konuda Kur'an'da ve hadislerde geçmeyen haberler hakkında bilgisi olduğunu söyleyen kimselere de danışmamışlardır. Şöyle ki İbn Abbas, kendisine soy bilginlerinden önceki toplumlara dair bir şey nakledildiğinde 'soy bilginleri yalan söylüyorlar' demiştir.⁵³ Ali b. Ebî Tâlib de kendisine gelip 'ben insanların soylarını en iyi bilenim' diyen bir adama, "Allah Teâlâ'nın 'Âd ve Semud kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok kavmi (helak ettik)⁵⁴' dediğini duymadın mı?" demiştir. Bunun üzerine adam; 'ben bunların pekçoğunu bilir soylarını tanırım' demiş ve Hz. Ali de, "Sizden önce yaşamış Nûh, Âd, Semud kavminin ve onlardan sonra yaşamış kimselerin haberleri sana ulaşmadı mı? O haberleri ise Allah'tan başka kimse bilemez...."⁵⁵ ayetini söyleyince adam sessiz kalmış ve verecek cevap bulamamıştır.⁵⁶ Bu örneklerin yanında İsrâîliyyât rivayetlerini aktaran sahabiler olsa da bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izin verdiği rivayetlerdendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an'a ters düşmeyip onunla uyuşan İsrâîliyyât rivayetlerine izin vermiştir. İbn Abbas, Kur'an'da geçen kıssalarla ilgili bilgilerle yetinmenin yeterli olduğunu savunmaktadır. O, ".... O halde, onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma(yı aktarmak)dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlara hiçbirine bir şey sorma."⁵⁷ ayetini tefsir ederken şöyle demiştir; 'sana anlattığım kadarı senin için yeterlidir, onlarla herhangi bir tartışmaya girme...'⁵⁸

Alimler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üç çeşit mucizesi olduğunu söylemektedirler. Bunlar manevi, hissi ve gaybî mucizelerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en büyük mucizesi manevi mucize olup Kur'an-ı Kerim'dir. Hissi mucizeleri ise duyu organları ile müşahade edilemeyen olağanüstü olaylardır. Bu tür mucizelere göğsün yarılması ve ayın ikiye bölünmesi gibi birçok örnek verilebilir.⁵⁹ Konumuzu ilgilendiren mucize şekli gaybî mucizedir. Gaybî mucize Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geçmişteki haberlerden ve gelecekte meydana gelecek olan durumlardan haber

⁵³Salah Abdulfettah el-Hâlidî, *Hz. Âdem (a.s.) ve İnsanlığın İmtihanı*, (Terc., Murat Bahar), Nida Yay., İstanbul, 2018, 56-57.

⁵⁴Furkan, 25/38.

⁵⁵İbrâhîm, 14/9.

⁵⁶Salâh Abdulfettah el-Hâlidî, *Hz. Âdem (a.s.) ve İnsanlığın İmtihanı*, 57.

⁵⁷Kehf, 18/22.

⁵⁸Fîruzabâdî, *Tenvîru'l-Miekâbis min Tefsîri İbn Abbas*, 245.

⁵⁹Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *DİA*, XXX, 352.

vermesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an'da olmadığı halde yine vahiy meleği Cebrâil'in bildirmesiyle geçmiş dönemlerde yaşanmış olan bazı olaylar ve bazı peygamberlerin kıssalarından haber vermiş ayrıca gelecekte ortaya çıkacak olan bazı hâdiselerden de söz etmiştir. İleride de değineceğimiz gibi kel, kör ve abraş hastası, mağara ağzının kapanması ve peygamber kıssaları ile kıyamet alametleri, ahiret ahvali hakkında Sahabeye bilgi vermiş sahabeden de İbn Abbas ve Ebû Hureyre gibi kıssalara meraklı olanlar, bu hadisleri muhafaza ederek nakletmişlerdir. Kutub-i Sitte dahil olmak üzere bir çok hadis kaynağında bu tür hadislere rastlamak mümkündür. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu kıssaları anlatmasındaki amacın Kur'an'da geçen kıssaların anlatılmasındaki gayeden bir farkı yoktur. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu konuda Kur'an'ın metodunu uygulamış kıssaları daha çok ders ve ibret alınması için anlatmış ve geniş bir şekilde anlatmanın dışında bazen bir cümle bazen de bir parça halinde aktarmıştır. Bununla birlikte Hz. İbrâhîm'in, Hz. İsmâîl'in hanımları ile olan diyalogu, Hz. Süleyman'ın hanımlarını dolaşması gibi uzun bir şekilde anlatılmış kıssalar da mevcuttur.

Cahiliye Araplarının kıssalar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları hususunda iki ayrı görüş beyan edildiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.), Sahabe ve Tabiin dönemlerinde kıssaların anlatılıp anlatılmadığı hususunda da farklı görüşler öne sürülmüştür. Konu ile ilgili İbn Ömer şöyle bir rivayette bulunmuştur; "Ne Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, ne Ebûbekir zamanında ne de Ömer zamanında kıssa anlatılmadı."⁶⁰ Bu hadisi sahabenin kıssa anlatmadığına delil gösterenlerin bu davranışının altında yatan esas sebep, hadisin içeriğine tam olarak vakıf olamamaları olduğu söylenebilir. Hadisten kastedilen mana şudur; Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde, vaazlarda asılsız hikayeler ve mevzû haberler anlatılmamıştır. Peygamber kıssaları ise bunlardan istisnadır. Sahabe, Peygamber kıssalarını anlatırken ya Kur'an'a ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine dayanmışlardır. Nitekim sahabe döneminden sonra bazı kussas ve vaizler insanların dikkatlerini kendi üzerlerine çekmek için bazı uydurma ve asılsız hikayelere vaazlerinde yer vermişlerdir. İbnü'l-Cevzî de (ö. 656/1258) kıssacılığın yani yukarıda değinmiş olduğumuz uydurma haberlerin Hz. Osman'ın şehit edilmesinden

⁶⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, 33, Edeb, 40 h. no: 3754, (II/1335); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 449.

sonra başladığını söylemiştir.⁶¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından anlatılan peygamber kıssaları ile ilgili hadisler söz konusu uydurma kıssacılığın dışındadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, peygamber kıssalarının ilk iki kaynaktan öğrenilmesi gerektiği sonucuna varılmış olur. Nitekim sadece peygamber kıssalarını anlatan birçok kitap yazılmış ve bu kitaplara Kur'an ve hadislerde rivayet edilen bilgilerle beraber diğer kutsal kitaplarda geçen bilgiler de eklenmiştir. Hatta hiç bir kitapta yazılmayıp sözlü kültür olarak gelen destansı rivayetler bile bu kitaplara eklenmiştir. Dolayısıyla bu kitaplar yazılırken herhangi bir eleme süzgecinden geçirilmemiş, rivayetler olduğu gibi aktarılmıştır. Klasik dönemde İbn Kesîr ve Taberî gibi alimler eserlerini yazarken bu tür rivayetlerden kaçınmamışlardır. İbn Kesîr hurafe bir kıssa rivayet ettiğinde onun aslı olmayan İsrailiyattan olduğuna dikkat çekerdi.⁶² Günümüzde de çağdaş alimler ve yazarlar tarafından "*Peygamberler Tarihi*" veya "*Kasasu'n-Nebiyîn*" adı altında yazılmış olan kitapların müellifleri de, ne yazıkki böyle uydurma ve israiliyyât ürünü rivayetlerden uzak kalamamışlar ve bu tür rivayetleri eserlerine almışlardır.⁶³

Sahabe, Kur'an'da geçen ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından anlatılan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Kitap'tan alınmasına izin verdiği kıssaları ele almış ve asılsız rivayetleri terk etmiştir. Bunların dışındaki asılsız bazı rivayetler sahabeye dayandırılrsa da ya rivayetin isnadında bir sıkıntı vardır yada hadis aslında sahabeden rivayet edilmemiştir. Çünkü İslam dinine sıkı sıkıya bağlanmış olan ve hadis usulünde "udûl" diye nitelendirilen sahabenin, uydurma kıssaları anlatmaları vasıflarına uygun düşmez. Sahabe, Kur'an'ı okuduklarında ondaki kıssaların vaaz ve ibret alınması kabilinden zikredilmekle yetinildiğini, olayların teferruatının anlatılmadığını, tafsilatın kısa geçildiğini görüyorlardı. Civarlarında bulunan Ehl-i Kitap ve bunların bir kısmının Müslüman olması nedeniyle, Tevrat ve İncil ile bu ikisinin şerhlerinin, yorumlarının Kur'an'da zikri geçen olay ve hadiselerin özellikle de peygamber kıssalarının pek çoğunu ihtiva ettiğini biliyorlardı. Ancak Kur'an, bunları kısa anlatıyor detaylandırmıyordu. Sahabilerin bazıları bu tafsilatları

⁶¹ İbnu'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Kussâs ve'l-Müzekkirûn*, thk., Lütfî es-Sabbâğ, Kutubi'l-İslamiyye, 28, y.y., 1403/1983, 77.

⁶² Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât*, (Çev. Enbiya Yıldırım), OTTO Yay., Ankara, 2017, 125.

⁶³ İbrahim Hatiboğlu, "İsrailiyyât", *DİA*, XXIII, 199-200.

öğrenmeye meraklı idiler. Ehl-i Kitap'tan Müslüman olanlarla görüşerek merak ettikleri şeyleri soruyorlar, onlar da bildiklerini anlatıyorlardı. Bunu yaparken de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çizdiği sağlam çizgiyi takip ediyorlardı. Zihinlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinden elde ettikleri, çok hassas dini bir ölçü bulunmaktaydı. Bunu Ehl-i Kitap'a müracaat etmede kullanırlardı. Bu nedenle İslam düşmanlarının ve takipçilerinin iddia ettikleri gibi herşeyi Ehl-i Kitap'a sormazlardı. Bilakis onların soruları Kur'an kıssalarından birinin açıklaması ve kısa geçen hususun detaylandırılması yönündeydi. Onlardan aldıkları bu tür rivayetleri de titizlikle düşünerek mütalaa eder, dinimize muvafık olanları tasdik ederler, zıddına olan şeyleri de atarlardı. Dinimizin hakkında sükût ettiği, doğru veya yalan olması muhtemel olan şeyler hakkında da duraksarlar, iki taraftan birinde olma ihtimali devam ettiği sürece doğruluğuna veya yalanlığına hüküm vermezlerdi. Sahabe ahkam konusunda ise Ehl-i Kitap'tan hiçbir bilgi almamışlardı.⁶⁴ Netice olarak, bu konuda sahabeyi örnek aldığımızda sadece ibret ve ders amacıyla aktarılan kıssaları ele alırken Kur'an ve sünnetle yetinilebileceği sonucuna varmış oluruz.

1. 4. Peygamber Kıssaları ile İlgili Kaynaklar

Hicri ilk üç asırda İslami ilimler literatürünün temelleri atılmış, tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tarih gibi her alanı içerisinde barındıran kaynak kitaplar yazılmıştır. Bu kaynak eserler arasında, Arapça "*Kasasu'l-Enbiyâ*", Osmanlıca "*Kısâs-ı Enbiyâ*" ve günümüz türkçesiyle "*Peygamberler Tarihi*" isimleri altında peygamber kıssalarını içeren eserler de mevcuttur. Peygamber kıssalarına dair yazılan ilk eserlerin Hicrî II. asırda başladığı söylenmektedir.⁶⁵ Peygamber kıssaları konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden bu yana dayanılan en önemli ve en sağlam kaynak nitekim Kurân-ı Kerim'dir. Kur'an'da geçmediği halde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde geçen rivayetler, kaynak olarak ikinci sırada yer almaktadır. Bu alanda müstakil eserler çıkmadan önce tefsirler başta olmak üzere hadis ve tarih kaynaklarında peygamber kıssalarına değinilmiş ve ilgili rivayetler bu eserlere geçirilmiştir. Daha sonra Kur'an başta olmak üzere tefsir, hadis ve tarih kitaplarında

⁶⁴ ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, 69-70.

⁶⁵ M. Süreyya Şahin, "*Kısâs-ı Enbiyâ*", *DİA*, XXV, 495.

geçen kıssalara daha geniş yer vermek için “*Kasasu’l-Enbiyâ*” adıyla müstakil eserler oluşturulmuştur.

Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657), *Keşfu’z-Zünun*’da Peygamber kıssaları konusunda ilk eser veren kişinin Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) olduğunu söylemektedir.⁶⁶ Vehb b. Münebbih tarafından yazılan ve asıl adı “*Kitâbu’l-Mübtede’*” olan *Kasâsu’l-Enbiyâ* eserini İbnü’n-Nedîm (ö. 385/995), Vehb b. Münebbih’in torunu Abdulmun’im b. İdris’e (ö. 228/843) nisbet etse de, onun Vehb’e ait olma ihtimali daha kuvvetlidir.⁶⁷ Peygamber kıssaları alanında ilk dönemlerde yazılan önemli eserlerden biri de *el-Keşf ve’l Beyân an Tefsîri’l Kur’an* adlı tefsiri ile meşhur olan Ahmed b. Muhammed es-Sâlebî’nin (ö. 427/1035) yazmış olduğu *Arâisu’l-Mecâlis*’idir. Yazma nüshalarda *Nefâisu’l-Arâ’is ve Yevâkitu’t-Ticân fî Kısasi’l-Kur’an* ismiyle geçmektedir.⁶⁸

Sâlebî bu eserini, tefsirinde zikrettiği peygamberlerle ilgili bölümleri daha geniş ve kapsamlı bir şekilde anlatmak amacıyla yazmıştır. Ancak müellif, eserinde peygamberleri ve geçmiş kavimleri anlatırken gerçeklerle hurafe ve uydurma rivayetleri birbirine karıştırarak nakletmiş, İsrailiyyât rivayetlerini de eserine almaktan kaçınmamıştır. İsrailiyyât rivayetleri ile tanınan Kâ’b ve Vehb b. Münebbih’in rivayetlerini nakletmiş, Kitâb-ı Mukaddeste geçen rivayetleri de eserine almıştır.⁶⁹ Ali b. Hamzâ b. Abdillâh el-Kisâî (ö. 189/805) tarafından yazılan *el-Bed’u fî Kısâsi’l Enbiyâ* eseri ile İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) *Kasasu’l-Enbiyâ*’sı, ilk dönem peygamber kıssaları sahasında yazılan ilk eserlerdendir. Her ne kadar İbn Kesîr’in de *Kasasu’l-Enbiyâ* adlı bir eser yazdığı izlenimi uyandırılrsa da işin gerçek yönü böyle değildir. İbn Kesîr’e aitmiş gibi gösterilen bu eser, Mustafa Abdulvehhâb tarafından derlenmiş, kitap haline getirilmiştir. Esasında İbn Kesîr, peygamber kıssaları ile ilgili müstakil bir kitap yazmamış, *el-Bidâye ve’n-Nihâye* isimli tarih içerikli eserinin giriş kısmında peygamberlerden bahsetmiştir. Mustafa Abdulvehhâb ise söz konusu bilgileri, İbn Kesîr’in *el-Bidâye ve’n-Nihâye* isimli eserinden aldığına işaret etmeksizin müstakil bir kitap haline getirdiğinden okuyucu, *Kasasu’l-Enbiyâ*’yı İbn

⁶⁶ Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü’z-Zunûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, (Çev. Rüşti Balcı), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2007, II, 2160.

⁶⁷ Mehmet Emin Özafşar-Mahmut Demir, “Vehb b. Münebbih”, *DİA*, XXXXII, 609.

⁶⁸ Günay Tümer, “Arâisu’l-Mecâlis”, *DİA*, III, 265.

⁶⁹ Günay Tümer, “Arâisu’l-Mecâlis”, *DİA*, III, 265.

Kesîr'in müstakil bir şekilde hazırladığını ve Mustafa Abdulvehhâb'ın da tahkik ettiğini zannetmektedir.⁷⁰ Eser "*Peygamberler Tarihi*" adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.

İslam kültürünün ilk dönemlerinde Peygamber kıssalarına dair yazılmış olan eserlerin çoğunda, uydurma ve israiliyyât rivayetler de mevcuttur.⁷¹ Her ne kadar kadim eserler olsalar da, çağdaş dönemlerde yazılan Peygamber kıssaları ile ilgili eserler kadar sağlam rivayetler içermeyerek tenkide maruz kalmışlardır. Çağdaş dönemde yazılan eserler bu tenkide verilecek cevaplar niteliğinde olmuş daha sağlam bilgiler kapsamında yazılmışlardır.

Türkçe yazılmış birçok Kasâsu'l-Enbiyâ mevcut olmakla beraber, bunların çoğunluğu yazma olarak kalmış olup günümüz harfleriyle basımı yapılmamıştır. Latin harfleriyle yazılmış olan Kasâsu'l-Enbiyâ'lar ise çok azdır. Türkçe yazılmış olan peygamber kıssalarından ilki, Burhanoğlu Kadı Nâsiruddîn Rabgûzî (ö. 710/1310) tarafından 1310 yılında Harezmi Türkçesiyle mensur tarzda yazılan ve Türklerin Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkındaki ilk bilgi kaynaklarından olan ve diğer adı *Kısâs-ı Rabgûzî* olan *Kasâsu'l-Enbiyâ* adlı eserdir. Bu eserde yaratılıştan başlayarak bütün peygamber kıssalarına yer verilmiştir. Eserin büyük bir bölümü Hz. Peygamber (s.a.v.), dört halife ve ehli beyte ayrılmıştır.⁷² Türkçe yazılmış olup en çok şöhret bulan *Kısâs-ı Enbiyâ*, Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) tarafından yazılmış olan *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârîhu'l-Hulefâ* eseridir. Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatının son yıllarında yazmış olduğu bu eser, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar gelip geçen peygamberlerin kıssalarından, İslam dininin ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı, dört halife ile Emevi-Abbasi halifelerinden, diğer Türk-İslam Devletlerinden ve Osmanlı tarihinin 1439 yılına kadar olan ilk devirlerinden bahseder.⁷³ Eser oniki cüzden oluşmakla beraber ilk altı cüzü kendisinin hayatta olduğu dönemde basılmış, tam hali ise kızı Fatma Aliye Hanım tarafından 1915

⁷⁰Bu bilgileri Salâh Abdulfettâh'a borçluyuz bkz. Salâh Abdulfettâh, "*Hz. Âdem ve İnsanlığın İmtihani*", 13.

⁷¹ez-Zehabî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 45.

⁷²Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kısâs-ı Enbiyâlar: Kısâs-ı Rabgûzî Örneği", *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) özel sayısı)*, Ankara, 2003, 197-224; Nevzat Aydın, *Çağdaş "Kısâs-ı Enbiyâ" Literatüründe Peygamber Tasavvuru: İrşâdî Bayburdî'nin "Kısâs-ı Enbiyâ"sı Özelinde*, 170.

⁷³Yusuf Halaçoğlu-Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, VII, 449.

yılında basılmıştır. Eser ayrıca Kazan türkçesine de çevrilmiştir.⁷⁴ Kısâs-ı Enbiyâ türünde gerek müstakil gerekse tek kıssa halinde yazılan eserlerin müellifleri, Ahmet Cevdet Paşa'nın bu eserine geniş çapta müracaat etmişlerdir. Eser, peygamber kıssaları, Asr-ı Saadet dönemi, Reşit Halifeler dönemi, Emeviler, Abbasiler, Türk-İslam Devletleri ile Osmanlı Devleti dönemlerini anlatarak kapsamlı bir tarih eseri haline gelmiştir. Günümüzde de bu eserin muhtasarları yapılmış dili daha sade bir hale getirilmiştir. Hindi Mahmud tarafından yazılmış olan *Kısâs-ı Enbiyâ da*, manzum halde yazılarak ilk türkçe eserler arasında yerini almaktadır.⁷⁵

İlk dönemlerde yazılan bu eserlerden sonra bu alanda günümüzde kaleme alınan eserlerin çoğunluğu ya bunların tercümesi ya da kısaltılmış halidir. İbn Haldun'un *Miftâhu'l-İber*'i, Abdulvehhâb en-Neccâr'ın *Kasasu'l-Enbiyâ*'sı, Muhammed el-Meczûb'un *Kasas ve 'iber*'i, M. Fethî Hâfız Kure'nin *el-Kur'an ve Enbâu'l-Enbiyâ*'sı, Afif Abdulfettah Tabbâra'nın *Ma'al-Enbiyâ fi'l Kur'ani'l-Kerîm*'i ve daha bir çok eser bu alanda yazılmış eserlerdir. Bütün peygamberlerin kıssalarını içeren eserler yazıldığı gibi sadece tek bir peygamberin kıssasını veya birkaç kıssayı anlatan eserler de yazılmıştır. Bunlardan İbrâhîm Ali Ebu'l Haşeb'in *Yûsuf*; Ahmet el-Cibâlî'nin *Kıssatu Mûsâ*; Mahmud Zehrâ'nın *Kasas mine'l Kur'an*; Behî el-Hûlî'nin *Âdem*; Atıyye A. Zâhide'nin *Ashâbu'l Kehf*; Sırrı Paşa'nın *Ahsenu'l -Kasas*; Necati Kara'nın Kur'an'a Göre *Hız. Mûsâ, Firavun ve Yahudiler*; Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî tarafından yazılan ve Murat Bahar'ın tercüme ettiği *Hız. Âdem ve İnsanlığın İmtihanı*; Hüseyin Güneş'in *Nuh Tûfânı ve Cudi Dağı*; Nurullah Agitoğlu'nun *Peygamberimizin Dilinden Hız. Âdem* eserleri ve daha sayamadığımız birçok eser, bu alanda kaleme alınmış eserlerdir. Yine çağdaş dönemde yazılan eserler arasında M. Asım Köksal'ın *Peygamberler Tarihi*, Ebu'l Hasan en-Nedvî'nin *en-Nübüvve ve'l Enbiyâ fi dav'il Kur'an*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *en-Nübüvve ve'l Enbiyâ*, Muhammed Şedîd'in *Menhecu'l Kıssa fi'l Kur'an*, İdris Şengül'ün *Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi) ve daha birçok eser sayılabilir.

⁷⁴ Yusuf Halaçoğlu-Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, VII, 449.

⁷⁵ Ahmet Karataş, "Türk Kültürü İncelemeleri Dergisinde Hindî Mahmûd ve Eserleriyle İlgili Yayımlanan Bir Makale Hakkında", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, İstanbul, 361-373.

1. 4. 1. Kasasu'l-Enbiyâ Eserlerinin Bilgi Kaynakları

Günümüzde yazılmış olan “Kasasu'l-Enbiyâ” eserlerinin bilgi kaynakları, Kur'an ve hadislerden sonra klasik eserlerdir. Klasik “Kasasu'l-Enbiyâ” eserlerinin bilgi kaynaklarının neler olduğu, rivayet etmiş oldukları bu tarihi bilgileri nerelerden aldıkları konusu önem arz etmektedir. Nitekim bu tür klasik eserlerin bu bilgileri verirken dayanmış oldukları kaynakların başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Bunu sonra hadisler ve tefsirler takip eder.⁷⁶ Kasasu'l-Enbiyâ müellifleri, kaynak konusunda Kur'an ve hadislerin yanında kalıntılar, sözlü ve yazılı haberler ile gözlem ve hatıralardan da yararlanmışlardır.⁷⁷

Klasik dönem İslam tarihçileri, tarih alanındaki kaynakların çeşitli olduğunu biliyorlardı. Bu tarihçilerden et-Taberî, vesikalara dayanarak *et-Târihu'l-Ümem ve'l-Mulûk* eserini yazmıştır. Onun şu sözleri tarih yöntemini belirleme açısından önemlidir:

“Kitabımıza göz atanlar bilmelidir ki zikrettiğim her hususta esas aldığım şey rivayet ettiğim haberler ve ravilere isnad ettiğim rivayetlerdir. Çok azı hariç bu hususta akli delillere başvurmam ve kendi fikrimle sonuç çıkarmam söz konusu değildir. Zira geçmişte yaşamış olanların ve onlardan sonra gelenlerin haberlerinin bizlere ulaşması ancak habercilerin verdiği haberler ve ravilerin naklettiği rivayetlerle mümkün olmaktadır. Bunlar akılla ve fikirle elde edilecek şeyler değildir. Bu nedenle bu kitapta zikredilen ve okuyucunun hoş görmediği ya da duyanın çirkin bulunduğu, sıhhati hakkında şüpheye düştüğü ve hakikatini idrak edemediği bilgilerle karşılaşırsa bilsin ki bu bilgilerin kaynağı biz değiliz, belki ravileri tarafından nakledilmiştir. Bunlar bize nasıl intikal ettiyse biz de o şekilde aktarmış olduk”⁷⁸ et-Taberî, kendisinden sonrakilere kaynak olacak olan bu kitapta nakledilen bilgileri ne şekilde aldığını ve böylece tarih anlayışını belirtmektedir. Diğer klasik tarih eserleri müelliflerinin de bu yöntemi kullandıkları kanaatindeyiz. Çünkü kendisi, Vâkîdî (ö. 207/823), İbn Sâd (ö. 230/845), Belâzurî (ö. 279/892-93) ve Yâkûbî (ö. 292/905) gibi kendinden önceki tarihçilerin yaptıklarını tamamlamış

⁷⁶ Kasım Şulul, *Siyer Usulü*, Ensar Yay., İstanbul, 2019, 138-139.

⁷⁷ Kasım Şulul, *Siyer Usulü*, 133.

⁷⁸ et-Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, Mukaddime, (Terc., Cemalettin Saylık), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2018, I, 34.

ve Mesûdî (ö. 345/956), İbnü'l Esîr (ö. 630/1233) ve İbn Haldun (ö. 808/1406) gibi kendinden sonraki tarihçilere örnek olmuştur.⁷⁹ Temelde hepsi aynı yöntemi kullanmış ve rivayetleri tenkit süzgecinden geçirmeden olduğu gibi aktarmışlardır. Senedi zikretmek suretiyle haberleri nakletme yöntemi, cerh ve ta'dil alimlerince malum raviler hakkında uygun bir yöntem ve haberlerin sıhhatini garanti eden yol olsa da İslam'dan önceki dönem için, bu garanti söz konusu değildir. Bu tür eserlerin kaynak anlayışı ile ilgili en açık bilgiyi Kafiyeci'nin *el-Muhtasar fi İlmi't-Târih* eserinde bulmamız mümkündür.⁸⁰

Kaynak meselesi konusunda belli ilke ve yöntemleri esas alan İslam tarihçileri, tarihi bir araştırma ve soruşturma alanı kabul etmiş ve eserlerinde değişik türlerden kaynaklar kullanmıştır. Onlara göre türü ve ilmi değeri belirtilmek koşuluyla her türlü veri, tarih yazımında kullanılabilir.⁸¹

1. 5. Hadis ve Kıssa

Peygamber kıssaları hakkında şu ana kadar pek çok çalışma yapılmış olsa da bu kıssaların Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahih hadisleri ile olan bağlantısı üzerine Şeyh İbrahim Ali'nin *el-Ehâdisu's-Sahîha min Ahbâri ve Kasasi'l-Enbiyâ* gibi birkaç risale ve makale dışında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu türden çalışmalar yapılmış olsa da, bu sadece sahih hadislere yönelik olmayıp söz konusu bütün rivayetleri kapsamaktadır. Bunun dışında hadiste kıssacılığın yerini belirten bazı çalışmalar mevcuttur ancak bunlar sadece peygamber kıssaları ile alakalı olmayıp diğer bütün kıssaları da içine almaktadır. Bu tür kıssalara vaazlarda yer verilmiş, hadislerde vaaz ve kıssacılığın yerine, kıssalarla ilgili uydurma ve isrâiliyyât rivayetlere değinilmiş ancak özele indirgenerek Peygamber kıssalarının hadis ilmindeki yerine değinilmemiştir.

Bu çalışmamızın amaçlarından biri de Peygamber kıssalarının hadis ilmindeki yeri ile *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçen Peygamber rivayetlerinin *Kasasu'n-Nebiyîn* kitaplarında ve tefsirlerde geçen Peygamber kıssalarıyla olan bağlantılarını ve bu alanda yazılmış eserlere hangi yönden kaynak olabileceğini ele almaktır. Bunu

⁷⁹ et-Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, I, 29.

⁸⁰ et-Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, Mukaddime, I, 29.

⁸¹ Kasım Şulul, *Siyer Usulü*, 137.

yaparken rivayetlerin tahlilini yapmadan deskriptif bir yöntemle, yani tahlile ve yoruma fazla girmeden anlatmaya çalışacağız. Bu konu ile ilgili rivayetleri ele almamızdaki amaç, hadisleri tahlil etmek veya metodolojik bir süzgeçten geçirmek değildir. Öncelikle *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçen rivayetleri verip manası kapalı olanları açıklamaya çalışacağız. Daha sonra bu rivayetlerin hangi tarihi kaynaklarda geçtiğine, ne şekilde kaynak alındığına değinmiş olacağız. Hadislerin *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçmiş olduğu yerlere geçmeden önce peygamber kıssalarının hadis ilmi ile olan bağlantısına değinmek yerinde olacaktır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde kıssa kültürünün önemli bir yeri olmuştur. Bu konuda en önemli rol önce Kur'an'a sonrada hadislere aittir. Kur'an, insan fitratının kıssalara olan ihtiyacına temas etmiş, öncekilerin haberlerine dikkat çekmiştir.⁸² Kıssa ile ilgili rivayetlerin aktarılmasında Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri Kur'an'dan sonra kaynak olarak önemli bir yer tutmaktadır. Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hüküm ifade eden her konuşması hadis sayıldığı gibi kıssalar hakkında söylemiş olduğu sözler de bu kategoride ele alınmış ve hadis sayılmıştır. Hız. Peygamber'in (s.a.v.), önceki Peygamberlerle ilgili hadiseleri aktarmasının amacı, Kur'an'da geçen kıssalar gibi ders, öğüt ve ibret almaktır. O, bazen bir sahabinin soru sorması üzerine bazen de emsal göstermek sebebiyle sahabeye kıssa anlatmış onların bu konudaki merakını gidermeye çalışmıştır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber kıssaları hakkında söylemiş olduğu hadisler genel olarak şu konuları kapsamaktadır;

1. Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hüküm bildiren hadisleri, her alanda olduğu gibi kıssalarda da mevcuttur. Bu itibarla Hız. Peygamber (s.a.v.), bir hüküm koyduğu zaman bazen kıssalardan benzetme yaparak hareket etmiştir. Konu ile ilgili rivayetlerden bir tanesi de şöyledir; İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Her kimi Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, yapanı da yaptıranı da öldürün"⁸³ Tirmizî ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'lerinde geçen bu hadis ile Hız. Peygamber (s.a.v.), bir hüküm koymuş Lût

⁸² Muhittin Uysal, *Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar*, 37.

⁸³ et-Tirmizî, *es-Sünen*, 15, Hudud, 24, h. no: 1456, (IV/57); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 37, Hudud, 28, h. no: 4462, (IV/607).

Peygamberin kavminin yapmış olduğu çirkin hareketlerden livatayı yasaklayarak yapanların öldürülmeleri gerektiğini söylemiştir.

2. Hz. Peygamber (s.a.v.), önem arzeden bazı zaman ve mekânların faziletini bildirmek için de geçmişteki peygamberlerin kıssalarından bir parça teşkil eden rivayetler aktarmıştır. Bu rivayetlerden biri de Cuma gününün fazileti ile ilgili rivayettir. Söz konusu rivayet şöyledir; Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o günde yaratıldı, Cennete o gün girdi ve o gün Cennet'ten çıkarıldı, kıyamette Cuma günü kopacaktır.”⁸⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) burada Cuma gününün faziletini bildirmekte ve onu Hz. Adem'in yaratılışı, cennete girişi ve kıyametin kopuşu ile özdeşleştirmektedir.

3. Hz. Peygamber (s.a.v.), geçmişte yaşamış olan bazı peygamberler, kavimler veya zorba krallar hakkında rivayetler aktarmış, sahabeden bazılarını geçmiş peygamberlerden bazılarına, bir takım müşrikleri ise geçmişteki zorba krallara benzetmiştir. Ebû Cehil'i Firavun'a, Hz. Ali'yi de Hz. Hârun'a benzetmesi buna örnek olarak verilebilir. Böylece peygamber kıssalarını kendi siretiyle irtibatlandırarak sahabenin veya müşriklerin içinde bulunmuş oldukları konumu göstermeye çalışmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), kıssalarda adı geçen karakterleri, dönemindeki bazı insanlarla şu şekilde özdeşleştirmiştir; Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir Gazvesi'nde Ebû Cehil'in cesedini görünce Allah'a hamdetmiş ve onun bu ümmetin firavunu olduğunu söylemiştir.⁸⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'yi Hz. Hârun'a benzeterek; “Ey Ali! Senin benim yanımdaki konumun, Hârun'un Mûsâ yanındaki konumu gibidir”⁸⁶ demiştir. Ayrıca Zübeyr b. Avvam için “Her Peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim de Zübeyr'dir”⁸⁷ demiştir.

⁸⁴ et-Tirmizî, *es-Sünen*, 4, Cuma, 1, h. no: 388, (II/359); en Nesâî, *es-Sünen*, 14, Cuma, 4, h. no: 1371, (III/89-90); İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, Kitâbu'l İkâmetu's-Salât, h. no: 1084-1085, (I/344)

⁸⁵ M. Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, Erkam Yay., İstanbul, 2015, VII, 345.

⁸⁶ Müslim, *es-Sahîh*, Fezailu's-Sahabe, 4, h. no: 30 (II/1870); et Tirmizî, *es-Sünen*, 46, Menâkıb, 20, h. no: 3730, (V/641); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 11, h. no: 121, (I/45); İbn Hanbel, *el Musned*, h. no: 1079, (II, 633).

⁸⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 56, Cihad, 40, h. no: 2846 (I, 525); Müslim, *es-Sahîh*, Fezâilu's Sahabe, 6, h. no: 48, (II/1879).

Hız. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethinin hemen akabinde, Kâbe'de yaptığı meşhur konuşmasının başında Mekke'li müşriklere şöyle sormuştur: "Size ne yapacağımı düşünüyorsunuz? Onlar: "Hayır söyler, hayır düşünürüz. Sen emin bir kardeşsin ve emin bir kardeşin oğlusun" deyince şöyle buyurmuştur: "Öyleyse ben size kardeşim Yûsuf'un kardeşlerine söylediği şu sözü⁸⁸ söylüyorum: 'Bugün size hiçbir kınama yoktur. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir'⁸⁹

Hız. Peygamber (s.a.v.) bazı sahabi ve müşriklerin konumunu, peygamber kıssalarından benzetme yaparak söylemiş olduğu hadislerle belirlemiştir. Hız. Peygamber (s.a.v.), birçok yerde bu emsalleri verirken, tamamen Kur'an-ı Kerim'in temel usulünden yararlanarak hareket etmiştir. Çünkü Kur'an'ın bu ibretli kıssaları anlatmasının kaynağı, nüzulüne sebep olan bir duruma dayanmaktadır. Yüce Allah, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hidayete çağırması olduğu müşriklerin daha da azgınlaştıkları durumda, onun gibi buna benzer sıkıntılarla karşılaşmış olan peygamberlerden birinin kıssasını vahyetmiştir.⁹⁰ Böylece Hız. Peygamber (s.a.v.), kendisi gibi başka peygamberlerin de davet yolunda sıkıntı çekmiş olduklarını öğrenmiş olurdu. Kur'an'da geçen kıssaların Hız. Peygamber'e (s.a.v.) vahyedilmesinin en önemli sebebinin kıssaya benzer bir olayın meydana gelmiş olması olduğu gibi hadislerde de geçmiş Peygamberlerden bahsedilmesinin de sebebi budur.

Hız. Peygamber (s.a.v.), İslama davet döneminde Müslümanlara zulmeden ve haddi iyice aşan Ebû Cehil'i Hız. Mûsâ döneminde İsrailoğulları'na zulmeden ve kendisini ilah olarak bildiren Firavuna benzetererek ikisinin arasındaki ortak özelliği ortaya koymuştur. Aynı şekilde sürekli yanında olan ve kendisine hep yardımcı olan Hız. Ali'yi, Hız. Mûsâ'nın sürekli yanında olan ve ona yardımcı olan Hız. Hârun'a benzetererek ikisinin ortak yönü olan yakınlığı ifade etmiştir. Bu benzerlik konum itibarıyla olmayıp davranış itibarıyledir. Çünkü Hız. Hârun, Peygamber olması hasebiyle Hız. Ali'den daha üstündür. Ancak bir özellik bakımından birbirlerine benzediğinden dolayı Hız. Peygamber (s.a.v.) Hız. Ali'yi Hız. Hârun'a benzetmiştir.

⁸⁸ Yusuf 12/92.

⁸⁹ Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak-Hız Musa Kıssası Örneği-*, 100.

⁹⁰ İdris Şengül, "Kıssa", *DİA*, XXV, 498-501.

1. 6. Kutub-i Sitte Kaynaklarında Geçen Peygamber Kıssaları

Hadis edebiyatında en sahih altı kitap olarak meşhur olan hadis kaynaklarına Kutub-i Sitte adı verilmiştir. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* 'leri, Ebû Davud, et-Tirmizî, en-Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'leri, bu kaynakları oluşturan eserlerdir. Bu kaynakların zikrettiğimiz bu altı eserden oluşmasının sebepleri arasında hadis tasnifinin altın çağı olan Hicrî III. asırda telif edilmiş olmaları, genelde sahih kabul edilen hadisleri içermiş olmaları ve konular halinde tasnif edilmiş olmaları gibi ortak özellikler gösterilebilir.⁹¹ Kutub-i Sitte kaynaklarının bazılarında peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlere çokça yer verilmiş bazılarında ise az sayıda yer verilmiştir. Çalışmamızın bu başlığında Kutub-i Sitte kaynaklarında peygamber kıssaları rivayetlerinin yerine ve önemine değinmiş olacağız.

1. 6. 1. Sahîhu'l-Buhârî

Hadis ilminin önde gelen isimlerinden olan ve Buhârî ismi ile bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cûfi el-Buhârî, 194/810 yılında Buhârâ'da doğdu.⁹² Bu yüzden Buhârî nisbesiyle anılmıştır. Kendisine el-Cûfi de denilmiştir. Buhârî, Cûfe kabilesinin mevlasıdır.⁹³ Buhârî, ilimle uğraşan bir aileden gelmektedir.⁹⁴ Babası da onun gibi hadis ilmi ile uğraşmış hatta Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübârek gibi alimlerden hadis öğrenmiştir. Daha çocuk yaşta iken babasını kaybetmiş ve babasından kendisine bazı hadis kitapları intikal etmiştir. Onu güzel bir ahlak ile yetiştiren annesinin yardımıyla daha küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, on yaşından itibaren hadis ilmi ile ilgilenmeye başlamıştır. Onaltı yaşında annesi ve kardeşi ile beraber Hac yolculuğu için Mekke'ye gitmiş, annesi ve kardeşi ile dönmeyip Mekke'de el-Humeydî (ö. 219/834) gibi alimlerden ilim tahsil etmiştir. Onsekiz yaşında iken "*Kitâbu'l-Kadâya's-Sahabe ve't-Tabînin*" ile "*et-Târîhu'l-Kebîr*" eserlerini yazmıştır. Buhârî daha sonra hadis almak için Suriye, Mısır, Şam, Basra, Bağdat, Kufe, Cezire, Dimaşk, Belh, Nişabur ve Hicaz gibi ilim

⁹¹ M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte", *DİA*, XXVII, 6-8.

⁹² Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (8. Baskı), TDV Yay., 2012. Ankara..

⁹³ İbnü's Salâh, Osman b. Abdîrahman eş-Şehrazûri, *Ulumu'l Hadis*, Dâru'l Hadîs, 2010, Ankara.. 31; İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali el-Askalani, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Daru'r Risaleti'l-Alemiyye, 2014, Beyrut, III, 508.

⁹⁴ ed-Dehlevî, Abdulaziz b. Şah Veliyullah, *Bustânu'l-Muhaddisîn*, (Çev. Ali Osman Koçkuzu), TDV Yay., 1997, Ankara, 184.

merkezlerine gitmiş ve buralarda ilim tahsil etmiştir. Buhârâ'ya yakın bir yer olan Semerkant'ın Hartenk kasabasına yerleşmiş ve 256/870 yılında 62 yaşında vefat etmiştir.⁹⁵

Asıl adı *el-Câmi 'u'l-musnedu's-şahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî* olan *el-Câmiu's-Sahîh*, sadece sahih hadisleri toplayan ilk eser olarak kabul edilmektedir. İmam Şâfî (ö. 204/820), yeryüzünde İmam Mâlik (ö. 179/795)'in *el-Muvatta'*ndan daha sahih bir hadis kitabı bulunmadığını söylediği zaman *el-Câmiu's-Sahîh*, daha yazılmamıştı.⁹⁶ Buhârî'yi bu eseri yazmaya iten şey özellikle zayıf ve sahih hadislerin karıştırıldığı bir dönemde hocası İshâk b. Râhûye'nin (238/853) “Resulullah'ın (s.a.v.) sahîh hadislerini muhtasar bir kitapta toplasanız” tavsiyesidir. Böyle bir dönemde sahîh hadisleri zayıf olanlardan ayırmak için böyle bir esere ihtiyaç duyuluyordu. Buhârî, hocasının bu tavsiyesini dinlemiş ve sahih hadisleri tedvin eden ilk kişi olmuştur.⁹⁷ Buhârî, *es-Sahîhi*'ndeki hadisleri altı yüz bin hadis arasından seçmiştir. İçerisinde ne kadar kitap, bâb başlığı ve hadis olduğu konusu ihtilaflıdır. Kitap sayısının 108, 100, 91, 68, bâb sayısının da 3450, 3730, 3889, 3867 olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bu ihtilafların sebebi *es-Sahîhi*'in nüshalarının farklı oluşu ve bazı alimlerin *Sahih*'te geçen mükerrerleri hesaplamamasıdır. Netice itibariyle *es-Sahîh*'te tekrarlanan hadisler de mevcuttur. Bunun sebebi çoğunlukla isnadlarının farklı ravilerden oluşmasıdır. Concordance'a göre *Sahîhu'l-Buhârî*, 97 kitap ve 3730 bâbtan oluşmaktadır. İbn Salah'a göre mükerrerleriyle beraber 7275 hadis olup tekrarsız rivayetler 4000'dir.⁹⁸

Kutub-i Sitte kaynakları içerisinde Kur'an'dan sonra en sahih kitap olarak kabul edilen Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i, birçok konuyu içerdiği gibi Peygamber kıssaları ile ilgili rivayetleri de içermektedir. *el-Câmiu's-Sahîh*, bu kaynaklar içerisinde Peygamber kıssalarına müstakil bir bölüm açan tek kaynaktır. Buhârî, diğer bölümlerde de Peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlere yer vermişse de

⁹⁵ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., (10. Baskı), 2016, İstanbul, 79-80; Mustafa Karataş, *Hadis Rivayet Tarihi*, Ensar Yay., 2014, İstanbul, 296-297.

⁹⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l Hadîs*, 32; M.Yaşar Kandemir, “el-Câmiu's-Sahîh”, *DİA*, VII, 114.

⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't Tehzîb*, III, 509; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 254; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 80.

⁹⁸ İbnü's-Salâh, *Ulumu'l Hadis*, 34; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 81.

“*Kitâbu'l-Enbiyâ*” adı ile açmış olduğu kitaba/bölüme yoğunluk vermiş rivayetlerin daha çok kıssa ile irtibatlandırılabilir kısımlarını yazmıştır. Konunun uzamasından kaçınmak için bu rivayetlerin tahliline ve sıhhat durumuna değinmedik. Konumuz gereği Kutub-i Sitte kaynaklarının dışına çıkmadan peygamber kıssalarının hangi kaynakta ve nerede geçtiğini bulabilmenin kolaylığını sağlamış olacağız. Buhârî'nin *es-Sahîh* 'inde geçen peygamber kıssalarına *Kitâbu'l-Enbiyâ* bölümü özelinde ayrı bir bölüm ayırdığımızdan ileride daha geniş bir şekilde değinmiş olacağız.

1. 6. 2. Sahîh-i Müslim

Buhârî'den sonra en sahîh kabul edilen eser, Ebu'l Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseridir. Hicrî 206 (821-22) Nîşâbur'da dünyaya gelen Müslim b. el-Haccâc, on iki yaşında hadis öğrenmeye başladı. Yahyâ b. Yahyâ el-Minkârî (ö. 226/840) ile İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) gibi muhaddislerden faydalandığı gibi gitmiş olduğu şehirlerdeki alimlerden de faydalanmıştır. Hocası Zühli'nin (ö. 258/872) Buhârî'ye muhalefet etmesi ile Buhârî'nin tarafını tutmuş ve ondan faydalanmaya başlamıştır. Buhârî'den sonra sahîh rivayetleri toplayan ikinci kişi olarak bilinen Müslim, 25 Receb 261 (5 Mayıs 875) tarihinde Nîşâbur'da vefat etti.⁹⁹

Müslim tarafından yazılmış olan ve *el-Câmiu's-Sahîh* diye bilinen eser, üçyüz bin hadisten seçilmiş olup on beş yıllık bir çalışmanın sonucunda meydana getirilmiştir.¹⁰⁰ Buhârî'nin *es-Sahîh* 'i ile karşılaştırıldığında bazı ihtilaflar olsa da genel görüşe göre Müslim'in *es-Sahîh* 'i Buhârî'nin *es-Sahîh* 'inden sonra geldiği şeklindeki kanaat daha yaygındır.¹⁰¹ *Sahîhu Müslim*, ihtilaflı görüşler olsa da genel kabul edilen görüşe göre tekrarlarla birlikte oniki bin, tekrarsız dört bin hadis ihtiva etmektedir. Ayrıca elli dört bölüm (kitap), 1329 bab bulunmaktadır. Bölüm adlarını bizzat müellif tespit etmiş, eserin bab başlıkları ise en-Nevevî (ö.676/1277) tarafından konulmuştur.¹⁰² Eserin en belirgin özelliği, bir hadisin güvenilir rivayetlerinin tamamını çeşitli senedlerle bir araya getirmesidir. *Sahîhu'l-Buhârî* ile

⁹⁹ M.Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc” *DİA*, XXXI, 93.

¹⁰⁰ ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, XII, 565.

¹⁰¹ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l Hadîs*, 31.

¹⁰² Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV Yay., XXIII. Bsk., İstanbul, 2015, 85

birlikte Kur'ân-ı Kerim'den sonra en güvenilir iki kaynak kabul edilmiş ve bu iki kaynak Sahîhayn diye anılmıştır. Üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan eser, birçok defa basılmıştır.¹⁰³

Müslîm *Sahîh*'inde müstakil olarak, peygamber kıssalarına ayrı bir bölüm açmamış olsa da diğer bölümlerde peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlere yer vermiştir. Ancak Buhârî, peygamber kıssalarına müstakil bir bölüm açtığı gibi ayrıca diğer bölümlerde de bu rivayetlere yer vermiştir. Müslîm ise bu rivayetlere Buhârî kadar yer vermemiştir. Müslim, *Sahîh*'inde İman, Cuma, Fiten, Hac, Zekat, Zühd ve Rekâik bölümlerinde bazı peygamberlerin geçtiği rivayetlere değinmiştir. Bu bölümler arasında da Peygamberler hakkında ençok hadis, Kitâbu'l İman bölümünde yer almaktadır. Müslim'in *Sahîh*'ine almış olduğu bu rivayetlerin çoğunluğu Buhârî'de de geçmektedir. Müslim'in Buhârî ile ittifak halinde rivayet etmiş oldukları hadislerin bir kısmı Hz. Âdem'in yaratılışı, Mîraç hâdisesi, şefaathadisi, Hz. Nûh'un kavmini deccale karşı uyarması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hicr denen yerden geçerken sahabeyi uyarması, Hz. İbrâhim'in sünnet oluşu, "kimse benim Yûnus'tan hayırlı olduğumu söylemesin" hadisi, aşure orucu, Hz. Mûsâ ile Hz. İsâ'nın şemailleri, Meryem'in cennet ehli olduğu ve Ye'cüc ile Me'cüc hakkındaki hadislerden oluşmaktadır. Bu rivayetler birkaç lafız farklılığı ile ayrı senedlerden oluşsa da netice itibariyle aynı rivayetlerdir. Dolayısıyla bu rivayetlere son bölümde yer vereceğimizden bunlara değinmeyip sadece *Sahîhu Müslim*'de geçip kıssa niteliğinde olan rivayetlere yer vereceğiz.

Sahîhi Müslim'de Peygamberlerin isimlerine kısmi olarak yer verilmişse de kıssa niteliğinde olan rivayetlerin sayısı çok azdır. Buhârî'de geçmeyip Müslim'de geçen bu rivayetler, daha çok Hz. Âdem, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. Süleyman, Hz. Üzeyir ve Hz. İsâ hakkındaki bazı rivayetlerdir. Bu rivayetler ise şöyle geçmektedir;

Ebû Hureyre ve Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Allah insanları birarada toplayacak. Müminler, cennet kendilerine yaklaştırıldığı zaman kalkarak Âdem'e (a.s.) gelirler, Ey babamız, bize cennetin kapısını aç, derler. Âdem de (a.s.), sizi cennetten, babanızın hatasından başka bir şey

¹⁰³ M. Yaşar Kandemir, "Müslim b. Haccâc", *DİA*, XXXII, 93.

mi çıkardı?” der¹⁰⁴ Bu rivayetin Hz. Âdem kıssası ile bağlantısı “sizi cennetten babanızın hatasından başka bir şey mi çıkardı” cümlesidir. Hz. Âdem, yasak meyveyi yiyerek günah işlemiş ve cennetten çıkarılmıştı. Bu sebeple Hz. Âdem böyle bir şey söyleyecektir. Dolayısıyla bu söz, Hz. Âdem’in bu yasağı çiğneyerek yapmış olduğu hata ve cennetten çıkarılması hâdisesini pekiştirmektedir.

Müslim’in Hz. Âdem hakkında zikrettiği rivayetlerden biri de onun yaratılışı esnasında İblis ile olan bir kıssası hakkındadır. Enes'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Allah cennette Âdem’e (a.s.) suret verdiği vakit, onu dilediği kadar bıraktı. Bunun üzerine İblis, onun ne olduğunu görmek için etrafında dolaşmaya başladı. Onu içi kof görünce, kendisine mâlik olamayacak bir şekilde yaratıldığını anladı.”¹⁰⁵ Tarih kitaplarında neredeyse hiç rastlanılmayan bu bilgi, Müslim tarafından rivayet edilmektedir. Hz. Âdem’in yaratıldıktan sonra daha kuru bir çamur halinde iken İblis’in kendisine uğradığı ve onu bu halde görünce kendisine malik olamayacağını anladığı durumu anlatmaktadır. Bu rivayet, Hz. Âdem’in kıssasından bir parça teşkil etmiş ve kısa da olsa Hz. Âdem’in kıssasına ilavede bulunmuştur.

Sahîhu Müslim'de geçtiği halde *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçmeyen hadislerden biri de Hz. İbrahim ile alakalıdır. Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.); “Ey yaratılmışların en hayırlısı” şeklinde hitap etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu; “İşte o dediğin İbrahim'dir.”¹⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) burada Hz. İbrahim'i övmüş ve yaratılmışların en hayırlısının o olduğunu söylemiştir. Buhârî'de ve Müslim'de geçen başka bir peygamberin kısa bir kıssası anlatılmakta ancak hangi Peygamber olduğu belirtilmemektedir. Söz konusu hadis Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Peygamberlerden bir tanesi, bir ağacın altına oturup konaklayınca O'nu bir karınca ısırды. O da emretti ve ağacın altından eşyasını çıkardı. Daha sonra yuvasının ateşle yakılmasını emretti. Bunun üzerine Yüce Allah, ona: ‘Sadece bir

¹⁰⁴ Müslim, *es-Sahîh*, İman, 84, (I/195).

¹⁰⁵ Müslim, *es-Sahîh*, Birr ve Sıla, 31, h. no: 111, (III, 2016).

¹⁰⁶ Müslim, *es-Sahîh*, Fezâil, 41, h. no: 150, (II, 1839); et-Tirmizî, *es-Sünen*, 44, Tefsîr, 98, h. no: 3352, (V/446).

karınca yaksaydın ya.’ diye vahyetti.”¹⁰⁷ İshak b. Bişr, Mücâhid’ten bu Peygamber’in Hz. Üzeyir olduğunu nakletmişse de İshak’ın bu rivayeti uydurmadır. Çünkü o, yalan ile itham edilmiş bir râvidir. Bu Peygamber’in Üzeyir olduğu, İbn Abbas ve Hasan el-Basrî tarafından da rivayet edilmiştir.¹⁰⁸ Bu hadis Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde de geçmektedir. Rivayette hakkında bahsedilen olayın bir Peygamber tarafından yapılıp yapılmaması meselesi ise ayrıca bir tartışma konusudur. Netice itibariyle Üzeyir Peygamber olduğu nakledilen bu peygamberin kıssasının az bir bölümü burada verilmiş oldu.

Yine Müslim’de geçen bir başka rivayet Hz. Zekeriyâ hakkındadır. Ebû Hureyre tarafından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Zekeriyâ marangozdu.”¹⁰⁹ Müslim, bu rivayeti *Sahîh*’ine alarak Hz. Zekeriyâ hakkında bilmediğimiz bir bilgiye sahip olmamızı sağlamış oldu. Bütün bu rivayetler ele alındığında Müslim’in Peygamberler hakkında Sahîh’ine çok az hadis aldığı anlaşılmış olur. Bu hadislerden de kıssa niteliğinde olanlar ise daha da azdır. Müslim’de yer alan ve yukarıda vermiş olduğumuz Peygamberler kıssaları niteliğinde olan bu rivayetler, bu alanda yazılmış olan eserlere Buhârî gibi kaynak niteliği taşımaktadır.

1. 6. 3. Sünen-i Tirmizî

Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, bugünkü Özbekistan sınırları içinde bulunan Tirmiz’de 209 (824) yılında doğmuş, bazı kaynaklara göre Hicrî 200 yılında doğmuştur.¹¹⁰ et-Tirmizî’nin hadis alanında yazmış olduğu ve *Câmiu’t-Tirmizî* olarak isimlendirildiği gibi *Sünen-i Tirmizî* olarak da bilinen eser, Kutub-i Sitte eserlerindedir. Bazı alimler câmî bazıları da sünen kategorisinde değerlendirmişlerdir. Sadece ahkam konularını değil aynı zamanda diğer konuları da

¹⁰⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 56, Cihad, 153, h. no: 3019 (I/553); Müslim, *es-Sahîh*, Selam, 39, h. no: 150, (II/1759).

¹⁰⁸ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr, *Kasasu’l-Enbiyâ (Peygamberler Tarihi)*, (Çev. Mahmut Varhan-Hasan Ali Saygın), Polen Yay. İstanbul, 2011, 685.

¹⁰⁹ Müslim, *es-Sahîh*, Fezâil,45, h. no: 169, (II/1847); İbn Mace, *es-Sünen*, 12, Ticaret, 5, h. no: 2150, (II/727).

¹¹⁰ Mübârekfûrî, Ebu’l-Âlâ Muhammed b. Abdurrahîm, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, (Mukaddime), thk., Raid b. Sabri b. Ebî Alfe, Beytü’l Efkâri’d Devliyye, Amman, 2013, I.

ele aldığı için *Câmiu't-Tirmizî* ya da *Câmiu's-Sahîh* isimleri ile anılmışsa da yaygın olarak *Sünenu't-Tirmizî* olarak anılmıştır.

Sünenu't-Tirmizî, yaygın görüşe göre Kutub-i Sitte içinde dördüncü sırayı alsa da Ebûbekir İbnu'l Arabî (ö. 543/1148), Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657), yakın dönem alimlerinden Mübârekfûrî ve Nûreddîn İtr gibi alimler bu eserin üçüncü sırada yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. *Sünenu't Tirmizî*'de 46 bölüm (ebvab), 2496 bab başlığı 4051 hadis bulunmaktadır.¹¹¹ İbnu'l Cevzî, *Sünenu't-Tirmizî*'de yirmi üç hadisin uydurma olduğunu ileri sürmüş ancak Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Kavlu'l-Hasen fi'z-Zebbî 'ani's-Sünen* eserinde, bu hadislerin uydurma olmadığını tespit etmiştir.¹¹² Konu sıralanmasında Tirmizî, hocası Buhârî'den etkilenecek onun yolunu takip etmiş bazı yerlerde de ondan ayrılmıştır. Bu eser, diğer sünenlerde olduğu gibi "*Kitâbu't-Tahâret*" ile başlar. Bölüm adları verilirken "kitap" kelimesi yerine "ebvab" kelimesi kullanılmıştır.

Tirmizî eserinde, hadislerin merfû olduğunu belirlemek için her defasında "an rasûlillâh sallallahu aleyhi vesellem" kaydını koymuştur. Eserde mevkuf ve maktu hadisler sadece merfû hadisler değerlendirilirken zikredilmiştir.¹¹³ Tirmizî de Müslim gibi Peygamberlere müstakil bir bölüm açmamıştır. Bazı Peygamberlere ait rivayetlere değişik bölümlerde yer verilmiş, bu rivayetlerden bir kısmı Buhârî ve Müslim'de de yer alırken bir kısmı sadece Tirmizî tarafından rivayet edilmişlerdir. *Sünenu't-Tirmizî*'de haklarında hadis bulunan Peygamberler Hz. Âdem, Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyâ ve Hz. İsmâ'dır. İsimlerini vermiş olduğumuz bu Peygamberler arasında en çok Hz. Âdem ile ilgili rivayetler verilmektedir. Hatta Hz. Âdem hakkında *Kitâbu'l-Kader* ve *Kitâbu't-Tefsir* bölümlerinde iki bab başlığı açılmıştır. Bunlar; "Âdem ile Mûsâ'nın Münakaşaları" ile "Âdem Unuttu mu?" şeklinde isimlendirilmiştir. Ayrıca Âdâb bölümünde "İbrahim Bıyıklarını Kısaltır mıydı?" şeklinde de bir bab başlığı açılmıştır. Kur'an'da adı geçen peygamberlerle ilgili hadisler, Hudûd, Duâ, Kader, Fiten, Âdâb, Hac ve Cihâd bölümlerinde geçmekte bu konuda en çok hadis ise Menâkıb ve Tefsîr bölümlerinde yer almaktadır.

¹¹¹ İsmâil Lütî Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, VII, 129.

¹¹² Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, I, 365-367.

¹¹³ İsmâil Lütî Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, VII, 129

Tirmizî’de kıssası anlatılan ve ismi diğer peygamberlerden daha çok zikredilen Peygamber, Hz. Âdem’dir. Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ’nın münakaşası, Hz. Âdem’in hangi topraklardan yaratıldığı ve meleklerle selamı öğretmesi, Hz. Âdem’in sırtından zürriyetinin çıkarılması, şeytanın Havva hamile iken etrafında dolanması, Hûd Peygamber’in “Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir, acıklı azabı getiren rüzgardır.”¹¹⁴ sözünü içeren rivayet, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hz. İbrâhîm hakkındaki duası, Hz. İbrâhîm’in bıyıklarını kısaltması, Allah’ın Hz. İbrâhîm’i dost edinmesi, Hz. İbrahim, Hz. İsmâil ve Hz. İshak’ın tedavi yöntemleri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Her kimi Lut kavminin işlediği fiili yapar görürseniz her ikisini de öldürün.”¹¹⁵ sözü, Hz. Mûsâ’nın cennet ve cehennem hakkında Yüce Allah ile olan bir konuşmasını içeren rivayetler, Tirmizî’nin *Sünen*’inde farklı bölümlerde geçmektedir. Bunlardan başka Hz. Dâvud’un yapmış olduğu dua, Hz. Süleyman’ın mührü, Ye’cûc ve Me’cûc’un kıyamete yakın bir vakitte çıkararak bozgunculuk yapmaları, Hz. İsmâ’ın deccali öldürmesi, İsrailoğullarının domuz ve maymuna dönüşmeleri, Tevrat’ta Hz. İsmâ ile Hz. Muhammed’in özelliklerinin yazılı olması ve buna benzer birçok rivayet *Sünenü’t-Tirmizî*’de yer almaktadır. Bu rivayetlerden bir kısmı uzun bir şekilde rivayet edilmiş, rivayetin sıhhat durumu Tirmizî tarafından belirtilmiştir. Gerekli görülen yerlerde de açıklamalarda bulunulmuştur.

Sünenü’t-Tirmizî’de kendilerinden bahsedilen Peygamberlerle ilgili hadislerin bir kısmı fiten ile alakalı konular, kıyamet günü ve ahirette meydana gelecek olan bazı hâdiseler, bir kısmı ise hükümle alakalı konular içermektedir. Bu hadislerden bir kısmı da doğrudan kıssa ile bağlantılı hadislerdir. Herhangi bir sebep olmaksızın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Peygamberlerden birinin kıssasını anlattığı olmuştur. Konumuzla yakından alakalı olduğu için *Sünenü’t-Tirmizî*’de geçmekte olan kıssa nitelikli birkaç hadisi buraya aktarmak istiyoruz. Tirmizî *Sünen*’inin Tefsir Bölümünde Bakara sûresi tefsir edilirken şöyle bir hadis aktarılmıştır;

Ebû Mûsâ el-Eş’arî’den rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah, Âdem’i (a.s.) yeryüzünün her bir tarafından aldığı topraktan yaratmıştır. Bundan dolayı Âdem’in (a.s.) nesli yeryüzünün renkleri kadar değişik şekillerde

¹¹⁴ Müslim, *es-Sahîh*, Salatu’l İstiska, 4, h. no:17, (I/617).

¹¹⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 37, Hudûd, 28, h. no: 4462, (IV/607-608); İbn Mâce, *es-Sünen*, 20, Hudûd, 12, h. no: 12, (II/856).

çoğalıp geldiler. Dolayısıyla; kimi kızıl renkli, kimi beyaz, kimi siyah kimi de bunlar arası renklerde. Kimi yumuşak, kimi sert, kimi iyi, kimi kötüdür.”¹¹⁶ Tirmizî bu hadisin hasen sahih olduğunu ifade etmiştir. Bu hadis, Hz. Âdem’in yaratılışı ile ilgili bir kıssaya işaret etmektedir. Onun değişik toprak çeşitlerinden yaratıldığını ve bunun zürriyetine sirayet ettiğini ifade etmektedir.

Kader bölümünde Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ’nın münakaşalarını içeren hadis şöyle verilmiştir: Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu: “Âdem ve Mûsâ karşılıklı münakaşa ettiler. Mûsâ (a.s.) ‘Ey Âdem (a.s.), Allah seni eliyle yaratıp, sana ruhundan üfürüp, can verdi. Sen de insanların Cennet’ten çıkarılmalarına sebep oldun’ dedi. Âdem de (a.s.) dedi ki ‘Sen de Allah’ın konuşmak için seçtiği Mûsâ’sın, gökleri ve yeri yaratmadan önce Allah’ın benim hakkımda yazdığı bir işi işledim diye beni niçin kınıyorsun?’ Hz. Peygamber (s.a.v.), böylece Âdem, Mûsâ’ya sağlam delilli konuşmasıyla galip geldi” buyurdu.¹¹⁷ Müslim’in *Sahîh*’inde de yer alan bu hadis, Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ arasında geçmekte olan bir münakaşayı anlatmaktadır. Dolayısıyla bu münakaşanın ne zaman nerede yapıldığı, daha yapılmamışsa ne zaman yapılacağı gibi birçok soruyu cevaplandırmak ayrıca başka bir çalışmayı gerektirmektedir. *Sünenü’-t-Tirmizî*’nin Edep bölümünde İbn Abbas’ın “Rasûlullah (s.a.v.), bıyıklarını kısaltır veya bıyıklarından alırdı ve Allah’ın dostu İbrahim de bıyıklarını aynen böyle yapardı” hadisi mevkuf hadis olup Hz. İbrâhîm’in şemalinden bilgi vermektedir. Bu hadis, onun kıssasına kaynak teşkil edecek olsa da Tirmizî’nin hadis için “hasen garib” hükmü vermesi ve hadisin Tirmizî dışında diğer sahih kaynaklarda yer almaması, sağlam bir kaynak olması konusunda temkinli olmayı gerektirmektedir.

Sünenü’-t-Tirmizî’de peygamberlerle alakalı geçen bütün bu rivayetler ve konunun uzamaması için değinmediğimiz hadislerin bir kısmı Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde de geçmektedir. Ancak bu kaynaklarda geçmediği halde peygamberlerle alakalı verilen hadislerin çoğu uzun rivayetlerden oluşmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmına, tarih kitaplarında ve peygamber kıssaları ile ilgili eserlerde rastlamış olsak da bu kaynaklarda geçmeyen bazı hadisler sadece Tirmizî’de yer almış olup diğer

¹¹⁶ et-Tirmizî, *es-Sünen*, 44, Tefsîr, 2, h. no: 2955, (V/ 204).

¹¹⁷ Müslim, *es-Sahîh*, Kader, 2, h. no: 13, (II/2042); et-Tirmizî, *Sünen*, 30, Kader, 2, h. no: 2134, (IV, 444); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 10, h. no: 80, (I/31-32).

kaynaklara intikal etmemiştir. Peygamber kıssalarını işlememizde her nekadâr Buhârî'yi ve ardından Müslim'i ölçü almış olsak da bu alanda çalışma yapanların Tirmizî'nin *Sünen*'ini de gözden kaçırmamaları yerinde olacaktır.

1. 6. 4. Sünen-i Ebû Dâvûd

Sünen-i Ebû Dâvûd, asıl adı Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Esedî es-Sicistânî olan Ebû Dâvûd tarafından yazılmıştır. Hicrî 202 yılında Sicistan'da doğmuş olan ve İslam ülkelerinin çoğunda, özellikle Mısır, Hicaz, Şam, Irak, Horasan, Cezîre ve diğer pek çok ülkeye ilmi seyahatler yapan Ebû Dâvûd, Buhârî ve Müslim'in meşhur hocalarından hadis tahsil etmiştir.¹¹⁸ Kendisi pekçok eser yazmış h. 275 yılında Basra'da vefat etmiştir.¹¹⁹

Ebû Dâvûd tarafından hadise dair yazılmış olan bu eser sünen türü olup fihhi hadisler içermektedir. Sünenlerde genel itibariyle hüküm bildiren hadisler bulunmakta dolayısıyla câmî türü hadis kaynakları gibi bol miktarda geçmiş peygamberlerle ilgili bilgiler yer almamakta, ayrıca bu konuda sınırlı sayıda rivayet içermektedirler. Bu sebeple sünenlerde peygamberlerle alakalı rivayetler çok az bulunmaktadır. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'ta peygamberlerin isimleri daha çok Kitâbu's-Salât, Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhîm, Kitâbu's-Sünne, Kitâbu'l-Edeb, Kitâbu'l-Cihad, Kitâbu't-Talâk ve Kitâbu'l-Menâsikte geçmektedir. Hz. Âdem'in Cuma günü yaratılmış olması¹²⁰, Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ'nın münakaşası¹²¹, Hz. Âdem'in farklı topraklardan yaratılmış olması ve bu sebeple insanların tenlerinin farklı olması¹²², Hz. İbrâhîm'in makamının namazgâh edinilmesi, Hz. İbrahim'in hayatı boyunca üç yalan söylemiş olması¹²³ ve buna benzer hadisler Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadislerin bir kısmı Buhârî ve Müslim'de de geçmektedir. Buhârî'de geçen bu hadisleri yeri geldiğinde açıklayacağımızdan burada tekrar zikretme ihtiyacı

¹¹⁸ Şah Velîyullah, Abdulaziz b. Şah Velîyullah Dehlevî, *Bustânu'l Muhaddisîn*, 192; Muhammed Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, (Çev. Selman Başaran-Mehmet Ali Sönmez), Ensar Yay., İstanbul, 2016, 379.

¹¹⁹ Hayatı için bkz. ez-Zehbî, *Teziretu'l-Huffâz*, Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrut, 2012, II, 591; İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehziibu't-Tehzîb*, Daru'r Risaleti'l Alemiyye, Beyrut, 2014, VI, 169.

¹²⁰ Ebû Dâvûd, es-Sünen, 2, Salat, 207, h. no: 1047, (I/635).

¹²¹ Ebû Dâvûd, es-Sünen, 39, Sünnet, 16, h. no: 4693, (5/67).

¹²² Ebû Dâvûd, es-Sünen, 39, Sünnet, 16, h. no: 4701, (5/76-78).

¹²³ Ebû Dâvûd, es-Sünen, 13, Talak, 16, h. no: 2212, (8/659-660).

duymadık. Peygamberler hakkında bu eserde geçmekte olan hadislerin çok az bir kısmı Kasasü'l Enbiyâya kaynaklık edebilir. Netice itibariyle Ebû Dâvûd'un süneninde geçen peygamberlerle ilgili rivayetler, müstakil olarak peygamberler hakkında bilgi vermek için değil herhangi bir hüküm belirlemek yada dolaylı yoldan bir hükme işaret etmek için zikredilmiştir.

1. 6. 5. Sünen-i Nesâî

Süneni Nesâî Müellifi Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915) 215 (830) yılında Horasan bölgesindeki Nesâ'da doğdu. Din büyüklerinden ve hadis imamlarından biriydi. Horasan, Hicaz, Cezire, Mısır, Şam vb. yerlerin bilginlerinden ders alan Nesâî, h. 303 yılında, 89 yaşında iken vefat etmiştir.¹²⁴ Nesâî'nin hilâfet konusunda Hz. Ali'ye muhalefet eden Muâviye b. Ebû Süfyân ve Amr b. Âs gibi sahâbîlere soğuk yaklaşması onun Şîî olduğu yolunda bazı değerlendirmelere meydan vermiştir. Ancak en-Nesâî'nin Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den üstün tutmaması bu iddianın isabetsiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca Nesâî'nin Ehl-i sünnet inancına sahip bulunduğu onun *es-Sünen*'indeki "el-Îmân ve Şerâ'î 'uhû" bölümünde ve diğer eserlerinde açıkça görülmektedir.¹²⁵

Nesâî'nin aynı zamanda *el-Müctebâ* diye bilinen eseri *es-Sünen*, güvenilir hadis kitaplarından biridir. O, *es-Sünenü'l-Kübrâ* adını verdiği, seksen iki kitap ve 11.770 hadisten meydana gelen eserini Remle emîrine takdim etmiş, emir bu hacimli çalışmadaki bütün hadislerin sahih olmadığını öğrenince Nesâî'den sahih hadisleri ayrı bir kitapta toplamasını istemiş, o da *Sünenü'l-Kubrâ*'da isnadını tenkit ettiği hadisleri ayıklayarak elli bir kitap, 2538 bab ve 5758 (5761) hadisten ibaret ikinci bir çalışma yapmış ve ahkâma dair hadisleri bir araya getirdiği eserine "seçilmiş hadisler" anlamında *el-Müctebâ* (el-Müctenâ) adını vermiştir. Ayrıca *Sünenü's-Suğrâ* olarak da anılan bu eserde ahkâm hadisleri dışında iman konusundaki rivayetlere de yer verilmiştir. Sünen'deki hadislerin seçiminde Buhârî ve Müslim'in metodunu dikkate alan müellif aynı konudaki hadislerin bir yerde toplanmasına ve çeşitli senedlerle zikredilmesine özen göstermiş, gerektiğinde hadisleri çeşitli konularda tekrarlamış, hadisler arasındaki rivayet farklarını belirtmeye önem vermiş,

¹²⁴ Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisîn*, 378.

¹²⁵ M. Yaşar Kandemir, "Nesâî", *DİA*, XXXII, 563-564.

yer yer hadislerden fikhî hükümler çıkarıp fakihlerin görüş ve fetvalarını zikretmiş, hadislerdeki rivayet kusurlarını da göstermeye çalışmıştır. Râvi tenkidindeki titizliği ve Buhârî ile Müslim'in güvenilir kabul ettiği bazı râvileri eleştirmesi sebebiyle onun hadis kabulündeki şartlarının Buhârî ve Müslim'den daha ileri derece olduğu söylenmiş, Sünenlerin en az sayıda zayıf hadis ihtiva edeni olduğu için Kütüb-i Sitte sıralamasında Şahîhain'dan sonra üçüncü sırada gelmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹²⁶

Kutub-i Sitte eserlerinden Nesâî'nin *Sünen*'inde de Kur'an'da ismi geçen bazı peygamberlere atıfta bulunulmuştur. Eser, sünen tarzı kaynaklardan olduğu için genellikle ahkama dair hadisler içermesi bakımından diğer konulara yer verilmemiştir. Eserde peygamberlerle alakalı hadisler daha çok Salat, Muharebe, Cuma, Eşribe, Cenâiz, Sehib, Siyâm ve Âdâbu'l Kudât bölümlerde geçmekte olup Menâsiku'l Hac bölümünde Hz. İbrâhim ile ilgili hadislerle sıkça yer verilmiştir. Neredeyse bütün kaynaklarda geçen mîraç hadisi¹²⁷, Hz. Âdem'in Cuma günü yaratılışı¹²⁸, her öldürülenin günahından bir payın Kâbil'e gitmesi¹²⁹, Hz. İbrahim'in kıyamette ilk giydirilecek kimse olması¹³⁰, Buhârî'de de geçen Hz. Eyyûb'un guslemeden üzerine altın çekirgenin yağması¹³¹, Dâvûd orucu¹³², Hz. Dâvûd ile Hz. Süleyman'ın çocuk hakkında anlaşmazlığa düşen kadınlara hüküm bildirmesi¹³³ gibi ahkam konuları ile ilgili hadisler rivayet edilmiştir.

Diğer kaynaklarda geçmeyip *Sünen-i Nesâî*'de geçen rivayetlerden biri şöyledir. Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre o, şöyle diyordu: "Nûh (a.s.) ile şeytan, üzüm ağacının meyvesi konusunda münakaşa ettiler. Nûh (a.s.): "O, benimdir. İnsanlar helal gıda olarak yiyecekler" dedi. Şeytan da "O, benimdir. İçki olarak içecekler" dedi. Üçte biri Nûh (a.s.)'a yani helal olarak yiyeceklere üçte ikisi de içki olarak kullanacaklara kalmak üzere anlaştılar."¹³⁴ Hz. Nûh hakkında rivayet

¹²⁶ M. Yaşar Kandemir, "es-Sünen", *DİA*, XXXVII, 147.

¹²⁷ en-Nesâî, *Sünen*, 5, Salat, 1, h. no: 446, (I/217).

¹²⁸ en-Nesâî, *Sünen*, 14, Cumâ, 4, h. no: 1371, (III/88).

¹²⁹ en-Nesâî, *Sünen*, 37, Tahrim, 1, h. no: 3983, (VII/81-82).

¹³⁰ en-Nesâî, *Sünen*, 21, Cenaiz, 118, h. no: 2080, (IV/114).

¹³¹ en-Nesâî, *Sünen*, 4, Gusül, 7, h. no: 407, (I/200-201).

¹³² en-Nesâî, *Sünen*, 22, Siyam, 69, h. no: 2342, (IV/198).

¹³³ en-Nesâî, *Sünen*, 49, Kudât, 14, h. no: 5399, (VIII/234-235).

¹³⁴ en-Nesâî, *Sünen*, 51, Eşribe, 53, h. no: 5724, (VIII/330).

edilen bu hadis mevkuf hadis gibi görünse de Enes b. Mâlik bunu kendiliğinden bilmediğine göre mânen merfû hadis kategorisindedir. Bu hadisin sıhhati tenkide açıktır. Sünen türü bir eser olması hasebiyle üzümlük hükümü konusunda bir hadis olduğundan içecekler kısmında bu hadis rivayet edilmiştir.

Sünen-i Nesâî'de Hz. İbrâhim'in kıssası ile yakından ilgisi olan rivayet de şöyle nakledilmiştir; Saîd b. Müseyyeb'ten rivâyete göre, bir kadın ucu harbili bir asa ile Âişe'nin yanına girdi. Âişe "bu elindeki nedir?" dedi. Kadın da "Bu keleri öldürmek içindir. Çünkü Peygamber (s.a.v) bize şöyle anlatmıştı "Tüm hayvanlar İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığında onu söndürmeye çalışmışlar ancak bu hayvanın söndürme işinde yardımcı olmamış dolayısıyla bu hayvanın öldürülmesini emretmişti. Kısa kuyruklu yılanı ve nesli kesik yılanların da öldürülmelerini emretmişti. Çünkü onlar insanların gözlerini kör eder ve kadınların karınlarındaki çocukları düşürürler."¹³⁵ Bu hadis, hayvanları öldürmenin hükümü ile alakalı olsa da Hz. İbrâhim döneminde yaşanan bir olayı anlattığı için hadisi burada zikretmiş olduk. Neticede *Sünen-i Nesâî*'de geçen bu ve benzeri hadisler bir hükümü ortaya koymak için rivayet edilmiş ancak hüküm koymakla beraber ismini belirtmiş olduğu peygamberin kıssasından da yer yer alıntılarda bulunulmuştur.

1. 6. 6. Sünen-i İbn Mâce

Hicrî 209 yılında Kazvin'de doğan İbn Mâce'nin asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî'dir. O da devrin uleması gibi zamanının ilim merkezleri olan İran, Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve Mısır'a ilim yolculukları yapmıştır.¹³⁶ İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i, mukaddime hariç 37 kitap, 1515 bab ve 4341 hadisten oluşmaktadır. 3002'si diğer beş kitabın müelliflerinin ya beşi veya bir kısmı tarafından rivayet edilmiştir. Geriye kalan 1339 hadis ise, sadece İbn Mâce'de bulunan hadislerdir. Bunlardan da 428'inin ricali güvenilir, isnadları sahihtir. 199'unun isnadı hasen, 613'ünün isnadı zayıf, 99'unun ise isnadı münkerdir. İsmail Lütü Çakan bu hesaplamanın M. Fuat Abdalbâki tarafından yapıldığını söylemektedir.¹³⁷ Şah Velîyullah ed-Dehlevî (ö. 1176/1762) *Bustânu'l-*

¹³⁵ en-Nesâî, *Sünen*, 24, Menâsiku'l Hac, 85, h. no: 2829, (V/189).

¹³⁶ İsmail Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., (10. Baskı), İstanbul, 2015, 120.

¹³⁷ İsmail Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 121

Muhaddisîn'de İbn Mâce'nin *Süneni*'nin 30 kitap, 1500 bab ve 4000 hadisten oluştuğunu söylemektedir.¹³⁸ İbn Mâce, Ebû Dâvud ve Tirmizî gibi *Sünen*'ini, tekrarlardan uzak bir şekilde yazmıştır.¹³⁹

İbn Mâce *Sünen*'i, Kutub-i Sitte külliyyatının altıncı eseridir. Bu eser ilk defa İbnu'l Kesyserânî (ö. 507/1113) tarafından Kutub-i Sitte'ye eklenmiştir. Zehebî'ye (ö. 748/1348) göre eserdeki bin kadar rivayet, delil olma niteliğine sahip değildir. Ona göre İbn Mâce, eserine münker ve mevzû hadis de almıştır.¹⁴⁰ İbn Mâce *es-Sünen*'inde geçen kitap, bab ve hadis sayısı, bazı nüshalarda farklılık arzeder. Bu eser, Kutub-i Sitte eserleri içerisinde en zayıf hadislere sahip oluşu ile bilinir. Bu sebeple sıralamada en son sıraya konulmuştur.

Sünen-i İbn Mâce, diğer sünenler gibi ahkam konularıyla ilgili hadisler içermektedir. Bu eser, Taharet bölümü ile başlayıp Zühd bölümü ile bitmektedir. Diğer sünenler gibi peygamberlere müstakil bir bölüm açılmamış, farklı bölümlerde bölümün konusu ile alakalı bazı peygamberlerden bahseden hadisler rivayet edilmiştir. Alanı ile alakalı olması nedeniyle peygamber isimlerinin geçtiği bölümler Abdest, Namaz, Cenâiz, Menâsik, Siyam, Keffaret ve Eşribe gibi bölümlerdir. *Sünen-i İbn Mâce*'de bazı Peygamberlerin isimleriyle adlandırılan bab başlıkları da mevcuttur. Bunlar “Dâvûd’un Orucu Bâbı¹⁴¹” “Nûh’un Orucu Bâbı¹⁴²” ve “Deccalin fitnesi, Meryemoğlu İsâ’nın Meydana Çıkması ile Ye’cûc Me’cûc bâbı¹⁴³”dır.

Sünen-i İbn Mâce'de Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ'nın münakaşaları, Hz. Âdem'in Cuma günü yaratılışı¹⁴⁴, Şefaât hâdisesi¹⁴⁵, Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edinmesi¹⁴⁶, Hz. İbrahim'in makamının namazgâh edinilmesi, Hz. İbrahim'in ayak izinin bulunduğu taş¹⁴⁷, kelerin öldürülmesi hâdisesi¹⁴⁸, Hz. İsmâil'in ok ustası oluşu,

¹³⁸ Şah Velîyullah, *Bustânu'l Muhaddisîn*, 201.

¹³⁹ Osman Güner, “İbn Mâce'nin Süneni ve Kütüb-i Sitte'deki Yeri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2005, 191-209, 191.

¹⁴⁰ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2010, 86.

¹⁴¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 7, Siyam, 31, (I/546).

¹⁴² İbn Mâce, *es-Sünen*, 7, Siyam, 32, (I/547).

¹⁴³ İbn Mâce, *es-Sünen*, 36, Fiten, 33, (II/1353).

¹⁴⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, İkame, 79, h. no: 1085, (I/345).

¹⁴⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, 37, Zühd, 37, h. no: 4312, (II/1442).

¹⁴⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 11, h. no: 141, (I/50).

¹⁴⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, 13, Ahkam, 21, h. no: 235, (II/787).

¹⁴⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, 28, Sayd, 12, h. no: 3228, (II/1076).

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Yûsuf kadar zindanda kalsaydım duaya icabet ederdim (kralın çağrısına uyup zindandan çıkardım)" sözü, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ali'yi Hz. Hârûn'a benzetmesi¹⁴⁹, Zekeriyya'nın marangoz oluşu¹⁵⁰ ve Mi'raç'ta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlerle karşılaşması¹⁵¹ ile ilgili rivayetler geçmektedir. Bu rivayetler dışında İbn Mâce *Sünen*'inde geçip Kutub-i Sitte'nin diğer eserlerinde karşılaşmadığımız kıssa niteliğindeki birkaç rivayeti buraya aktarmak yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mirac'a çıkarken peygamberlerle karşılaşip selamlaşması ile ilgili hadis, neredeyse bütün hadis kaynaklarında geçmektedir. Bu hadise Kutub-i Sitte'nin diğer eserlerinde geçip İbn Mâce'nin *Sünen*'inde farklı bir varyantı geçmektedir. Bu rivayet ise şöyledir: Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: (Mi'râc olayında) Yüce Allah, ümmetime elli (rekât) namazı farz kıldı. Ben bu farziyeti yüklenerek döndüm. Dönerken Mûsâ'ya rastladım. Mûsâ 'Senin Rabb'in Senin ümmetine neyi farz kıldı?' diye sordu. Ben 'Bana (ve ümmetime) elli (rekât) namazı farz kıldı' dedim. Mûsâ (a.s.) dedi ki, Rabb'ine dön (de azaltılması için şefaât et.) Çünkü, Senin ümmetinin buna takati yetmez, dedi. Bunun üzerine Rabb'ime müracaat ettim de bunun bir kısmını indirdi. Ben Mûsâ'nın yanına dönerek ona durumu bildirdim. Dedi ki 'Rabb'ine müracaat et, çünkü Senin ümmetin buna takat getiremez.' Ben de Rabb'ime müracaat ettim, Yüce Allah 'Onlar beş (rekattır), yine onlar elli (rekât sayılır). Benim katımda kaza hükmü değiştirilemez.' buyurdu. Sonra Mûsâ'ya döndüm ve tekrar Rabb'ime dönmemi söyledi. Ben ise 'Artık Rabb'imden utanır oldum.' dedim.¹⁵² Beş vakit namazın farziyeti bu şekilde oluşmuştur. Burada iki defa müracaat edildiği söylenilmekte, Tirmizî'de beş vaktin elli vakit sevabı ile eşit olduğu bildirilmektedir¹⁵³.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde kimilerine göre mevzû olan hadislerde yer almaktadır. Bu hadislerden biri de şöyledir; Câbir b. Abdillâh'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Dâvûd'un oğlu Süleyman'ın annesi,

¹⁴⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 11, h. no: 115, (I/42-43).

¹⁵⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, 12, Ticaret, 5, h. no: 2150, (II/727).

¹⁵¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 15, Sadakat, 19, h. no: 2431, (II/812).

¹⁵² İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, Kitâbu's-Salât, 194, h. no: 1399, (I/448).

¹⁵³ et-Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsir, h. no: 3343.

Süleyman'a 'Ey oğulcuğum! Gece çok uyuma. Çünkü geceleyin çok uyumak adamı kıyamet günü fakir bırakır.'¹⁵⁴ Bu rivayet Kutub-i Sitte eserlerinden sadece burada geçmektedir. İbnü'l Cevzî (ö. 597/1201), bu hadisin mevzû olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵ İbnü'l Cevzî, hadis konusunda müteşeddid olduğu için onun aksine görüş bildirip bu hadisin mevzû olmadığını söyleyenler de olmuştur.

Sünen-i İbn Mâce'de Hz. Süleyman hakkında geçmekte olan bir rivayet de şöyledir: Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Dâvûd oğlu Süleyman, Beytü'l-Makdis'i bitirince Yüce Allah'tan üç dilekte bulunmuştur: İlâhi hükme uygun bir hüküm verme kudreti, kendisinden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ve saltanat ve yalnız namaz kılmak için Mescid-i Aksâ'yı kastedip gelen kimsenin annesinden doğduğu gün gibi günahlarından arınması. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki; Süleyman'ın dilediği ilk iki şey kendisine verilmiştir. Üçüncü dileğinin de kendisine verilmiş olmasını umarım."¹⁵⁶ Bu hadis ile Beytül Makdis'in Hz. Süleyman tarafından yapıldığı anlaşılmış olur.

Son olarak *Sünen* 'de rivayet edilen hadislerden biri de Hz. İsa hakkında olup söz konusu hadis şöyledir; Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "Meryem oğlu İsa, bir adamın hırsızlık yaptığını görmüş ve ona 'Sen çaldın mı?' diye sormuştur. Adam da 'Kendisinden başka ibâdete layık hiç bir ilâh olmayan (Allah) 'a yemin ederim ki hayır' demiş. Bunun üzerine İsa, Allah'a İman ettim (O'nun adına yemin edeni doğruladım) ve gözümü yalanladım, demiştir."¹⁵⁷ Zikredilen bu hadis, Buhârî, Müslim ve Nesâî tarafından da rivayet edilmiştir.

Yukarıda zikredilen rivayetler göz önüne alındığında Kutub-i Sitte eserlerinde geçen kaynaklardan sadece Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde peygamberlere müstakil bir bölüm açmıştır. O, peygamberlere müstakil bir bölüm açmış olsa da diğer bölümlerde de konuya uygun düşecek şekilde peygamberlerden bahseden hadisler rivayet etmiştir. Hatta diğer bölümlerde rivayet ettiği halde Kitâbu'l-Enbiyâ

¹⁵⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, Kitâbu's-Salât, 174, h. no: 1332, (I/422).

¹⁵⁵ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul, 2012, 849.

¹⁵⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, Salât, 196, h. no: 1408, (I/451).

¹⁵⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, 11, Kefaret, 4, h. no: 2102, (I/679).

bölümüne almadığı hadisler de mevcuttur. Kutub-i Sitte'nin diğer kaynaklarının müellifleri Müslim, et-Tirmizî, Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve İbn Mâce, peygamberlere müstakil bir bölüm açmamış ancak farklı bölümlerde onlarla alakalı hadisler rivayet etmişlerdir. Bu hadislerin bir kısmı kısas niteliğinde, bir kısmı da hüküm verme ya da dolaylı yoldan isimlerine değinme şeklinde getirilmiştir. Çalışmamız, sadece Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümündeki hadislerle alakalı olduğundan Kutub-i Sittede peygamberlerle ilgili hadislere fazla yer vermedik. Burada Kutub-i Sitte eserlerinin peygamberlerle ilgili hadislere yaklaşımlarını ve hangilerini eserlerine aldıklarını kısas bir şekilde anlatmakla yetindik. Kutub-i Sitte eserlerinde peygamberlerle alakalı hadislerin ayrı bir çalışma ile ele alınması gerektiği kanaatindeyiz.

2. PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHÎHU'L-BUHÂRÎ'NİN KİTÂBU'L-ENBİYÂ BÖLÜMÜ

2. 1. Sahîhu'l-Buhârî'de geçen Peygamber Kıssaları

Sahîhu'l-Buhârî'de Peygamber kıssaları hakkında geçen rivayetler genel anlamda Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçse de diğer bölümlerde de böyle rivayetlere sıkça rastlanır. *Sahîhu'l-Buhârî*'de tekrarlar oldukça fazladır. Diğer bölümlerde geçen peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlerin çoğunluğu Kitabu'l-Enbiyâ bölümünde geçtiğinden orada ele alacağız.

2. 2. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Muhtevası

“Enbiyâ” kelimesi, sözlük anlamı haberci olan “Nebî” kelimesinin çoğuludur. Aynı zamanda “Nebiyûn” anlamını da taşır. Terim olarak Allah'ın kendisine vahyettiği sözleri olduğu gibi belleyip aynen kavmine aktaran kişi manasına gelir. İslam dininde Nebî, yeni bir kitap ve şeriat getirsin ya da getirmesin peygamberler için kullanılan bir terimdir. Batılı araştırmacılar, nebî kelimesinin İbranice "nabbi" kelimesinden geldiğini kabul ederler. Oysa "nebî" kelimesi hem şekil hem de kök anlamı itibarıyla tamamen Arapça bir kelimedir. "نبء" kökü, Arapçada "haber vermek", "duyurmak", "hafifçe seslenmek" anlamlarına gelir. Nebî kelimesi, Kur'an'da peygamberleri ifade etmek için kullanılmıştır. "*Onlara gelen her nebî ile alay ettiler*"¹⁵⁸ ayeti bunu göstermektedir. Resûl kelimesi kendilerine yeni bir şeriat verilen peygamberler için kullanılırken nebî bütün peygamberleri kapsar.¹⁵⁹

Kurân'ın birçok yerinde peygamber kıssaları geçmektedir. Yüce Allah, yeryüzüne göndermiş olduğu 124 bin Peygamberden yirmi sekizinden bahsetmiş, bu peygamberler içerisinde Zülkarneyn (a.s.), Üzeyir (a.s.) ve Lokman'ın (a.s.) peygamber olup olmadıkları hususunda ihtilaf ortaya çıkmıştır. Peygamberlik ilk insan Hz. Âdem ile başlayıp son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ile sona ermiştir. Peygamberlerin sayısı hakkında şu rivayet nakledilmiştir. Ebû Zer şöyle demiştir; “Hz. Peygamber’e: (s.a.v.) ‘Ya Rasûlallah! Nebîlerin sayısı kaç tanedir?’ diye sordum. ‘Yüz yirmi dört bindir’ buyurdu. ‘Ya Rasûlallah! Onlardan kaç

¹⁵⁸ Zuhruf, 43/7.

¹⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, XXXIV, 257.

Resûldür?’ diye sordum. ‘Üçyüzonüç kişilik bir cemaat’ dedi.¹⁶⁰ İbn Hibban (ö. 354/965), bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir. Kur’an-ı Kerim’in birçok sûresinde peygamber kıssaları anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhîm ve Hz. Yûsuf gibi bazı peygamberlerin kıssaları geniş bir şekilde anlatılırken Hz. İdrîs, Hz. Elyesa ve Hz. Üzeyir gibi peygamberlerin de sadece isimleri zikredilmiş, haklarında bilgi verilmemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) zaman zaman gerek benzetmeler ve uyarılar yaparak gerekse de sahâbenin sordukları sorulara cevap vererek peygamberler hakkında bilgiler vermiştir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu hadisleri birçok hadis kaynağında mevcuttur. Kutub-i Sitte eserlerinden sadece Buhârî’de peygamberlere müstakil bir bölüm açılmış, diğer hadis kaynaklarında ise böyle bir bölüm açılmamıştır. Temel kaynaklardan sonra gelen ikincil kaynaklardan el-Hâkim’in *el-Müstedrek*’inde, “*Kitâbu’t-Tevârîhi’l-Mutekaddimîn mine’l-Enbiyâi ve’l-Murselîn*” ismiyle peygamberle ilgili rivayetleri içeren bir bölüm açılmıştır. Buhârî ve Müstedrek dışında ki hadis kaynaklarında peygamberlere müstakil bölümler açılmamış olsa da peygamberlerle ilgili bazı hadisler farklı bölümlerde rivayet edilmiştir. Biz burada Buhârî bölümlerinden peygamberlere mahsus açılan Kitâbu’l-Enbiyâ bölümünü hadis ilmi çerçevesinde inceleyeceğiz. Peygamber kıssalarına ve bu alanda yazılmış olan eserlere ne şekilde kaynaklık edeceğini ortaya koymaya çalışacağız.

Buhârî, ale’l ebvab türünden câmi türü bir hadis kitabı olması hasebiyle *es-Sahîh*’inde birçok konuya dair bölüm açtığı gibi peygamberler hakkında “*Kitâbu’l-Enbiyâ*” ismiyle de bir bölüm açmıştır. Bu bölümün ismi, *el-Câmiu’s-Sahîh*’in bazı nüshalarında “*Kitâbu’l-Enbiyâ*” bazı nüshalarında ise “*Kitâbu’l-Ehâdîsi’l-Enbiyâ*” şeklinde geçmektedir.¹⁶¹ Buhârî’nin “*Kitâbu’l-Enbiyâ*” bölümü, eserin 60. bölüm/kitabı olup 55 bab ve 162 hadis ihtiva etmektedir. Hadis sayılarının bazı nüshalarda farklılık arz etmesinin sebebi, bazı alimlerin Buhârî’nin görüşleri ile ilgili olan kısımları ve ayetlere yapmış olduğu tefsirleri de hadis olarak ele almalarından kaynaklanmaktadır. Bu bölümde rivayet edilen hadislerin çok az bir kısmı mevkûf

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, tah., Ahmed Muhammed Şakir, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 2012, X, 179; İbn Sâ’d, Muhammed b. Saîd, *Tabâkâtü’l-Kebîr*, (Çev. Adnan Demircan, Musa Kazım Yılmaz), Siyer Yay, İstanbul, 2014, I, 32; el-Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, trs.,y.y., IX, 4.

¹⁶¹ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987, VII, 3100.

hadis olarak rivayet edilmişse de çoğunluğu merfû hadislerden oluşmaktadır. Birinci bab, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile zürriyetinin yaratılması hakkında olup son bab başlığı ise İsrâiloğulları ile ilgili yirmi iki hadis içeren ve herhangi bir isim verilmeyip “bab” şeklinde isimlendirilen kısım ile ilgilidir. Aradaki diğer bablar ise Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. İshâk, Hz. İsmâîl, Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. Hârun, Hz. Zülkarneyn, Hz. Hızır, Hz. Lokmân, Hz. Yûnus, Hz. Dâvud, Hz. Süleymân, Hz. İlyas, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. İsa peygamberlerin kıssaları ile ilgilidir.

Kitâbu'l-Enbiyâ'da geçen hadislerle bazı Peygamberlerin kıssaları anlatılırken bâzılarına ise herhangi bir konuda benzetme yapılarak değinilmektedir. Sahabe Hz. Peygamber'e (s.a.v.) soru sorduğunda o, buna benzer bir hüküm veren veya başından böyle bir olay geçen bazı peygamberleri örnek göstererek cevap vermiştir. Bazen de kendisine geçmiş kıssalar hakkında soru sorulduğunda o, peygamber kıssalarını anlatmıştır.

Buhârî'nin eserinde yer alan kıssalar genelde Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların ya aynısı ya da benzeri bir şekilde rivayet edilmişlerdir. Nitekim Buhârî'nin birkaç rivayet dışında uzun kıssaları içeren hadislere yer vermemesinin sebebi İsrailiyyât'a yer vermek istememesi olabilir. Bu da Buhârî'nin kıssalarla ilgili sağlam rivayetleri eserine aldığı bir göstergesidir. İsrailiyyât rivayetleri, tefsire ve hadise sahabe döneminde girmiştir. Sahabe, Kur'an-ı Kerim'i okuduklarında ondaki kıssa ve haberleri görüyor, Kur'an'ın bunları vaaz ve ibret alınması kabilinden zikretmekle yetindiğini, olayların teferruatını anlatmadığını, tafsilatı kısa geçtiğini müşahade ediyorlardı.¹⁶² Bu sebeple sahabe, Kur'an'dan almış oldukları feyizle, İsrailiyyât'a giren kıssalara fazla yer vermemiş, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) vaaz ve ibret amacıyla duymuş oldukları hadisleri aynı amaçla aktarmışlardır.

2. 3. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Bâb Başlıkları

Buhârî'nin bab başlıklarına “terceme” adı verilir. Bu tercemeler diğer hadis kitaplarında bulunan bab başlıklarından farklı özellikler taşımaktadır. Buhârî, bab başlıklarını çoğu zaman ayetlerden, bazen hadislerden iktibaslarla ve bazen de

¹⁶² Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât*, 34.

serbest bir şekilde fakat fihhi bir anlam taşıyacak tarzda seçtiği ibarelerle tanzim etmiştir. Fıkhi kanaatlerini bab başlıklarında aksettirdiği için (فقه البخاري في تراجمه) “*Buhârî'nin fikhî tercemelerindedir.*” sözü şöhret bulmuştur.¹⁶³

el-Câmiu's-Sahîh'in Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde 53 bab başlığı geçmektedir. Bu bab başlıklarından 38'i ayetlerden, 10 bab normal başlıklardan, 3 bab da hadislerden oluşmaktadır. Bunların dışında kalan 3 bab başlığı ise herhangi bir isimlendirilme yapılmadan “bab” şeklinde yazılmıştır. Buhârî, diğer bölümlerde olduğu gibi Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen bab başlıklarının da çoğunluğunu ayetlerden oluşturmuştur. Buhârî'nin ayetle isimlendirmiş olduğu bu başlıkları, ya bizzat herhangi bir peygamberi anlatan bir ayetle, ya da herhangi bir peygamberin kıssası anlatılırken bu kıssada yer alan bir parçayı seçerek yazmıştır. Bu başlıklardan bir kısmını isimlendirdiği ayetin tamamı ile değil ayetin bir parçası veya kısa bir tefsirini yapmış ve böylece hem kavramsal açıklamalarda bulunmuş hem de ayetin tefsirini yapmıştır. “*Âdem'in ve zürriyetinin yaratılması ve Yüce Allah'ın ' Hani Rabbin meleklere ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti*”¹⁶⁴, ayeti bâbı”, “*Yüce Allah'ın 'Andolsun biz Nûh'u kavmine göndermiştik*”¹⁶⁵, ayeti bâbı” ve “*Yoksa siz ölüm Yâkub'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız? Biz ona teslim olmuşuz*”¹⁶⁶, ayeti bâbı” gibi bab başlıkları, ayet halinde yazmış olduğu bab başlıklarına örnek olarak gösterilebilir. *Sahîhu'l-Buhârî*, bir hadis kitabı olduğuna göre, bab başlıkları altında daima hadislere yer verilmesi gerekirdi. Buhârî ise, bazı yerlerde şartına uygun hadis bulamadığı için bab başlığını koymuş, altında ise, hiçbir hadise yer vermeksizin bir veya birden çok ayeti zikretmiştir.¹⁶⁷ Kitâbu'l-Enbiyâ Hz. Salih bahsindeki “*Yüce Allah'ın 'Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik*”¹⁶⁸, ayeti bâbı”¹⁶⁹ başlığı buna örnek olarak gösterilebilir. Buhârî, bu bab başlığının altında hadis rivayet etmemiş, ayetlerin bazı kavramlarını açıklamıştır. “İbrahim oğlu İshak'ın kıssası bâbı” gibi ayet dışında getirmiş olduğu birtakım bab başlıklarının da altında hadis zikretmemiştir.

¹⁶³ M. Yaşar Kandemir, “el-Camiu's-Sahîh”, *DİA*, VI, 115.

¹⁶⁴ Bakara, 2/30.

¹⁶⁵ Hûd, 11/25.

¹⁶⁶ Bakara, 2/133

¹⁶⁷ Ali Toksarı, “Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri”, *Büyük Türk Alimi Buhârî, Uluslararası Sempozyum*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 22, 1996, 109-132.122.

¹⁶⁸ Araf, 7/73.

¹⁶⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 17, (I/619).

Buhârî'nin bu tür bab başlıklarının altında hadis zikretmemesinin sebebi şartına uygun hadis bulamayışıdır. Şartına uygun sahih hadis bulamadığı durumlarda şartına uymayan hadisleri bab başlığı olarak koymuştur.¹⁷⁰ Buhârî şarihi el-Kirmânî'ye (ö. 786/1384) göre bunun üç sebebi vardır;

1. Buhârî, bu tür "terceme" ile bab şartına uygun hadis bulamadığına işaret etmiştir.

2. Buhârî, ilk önce bab başlıklarını koymuş, daha sonra her baba uygun hadisleri tesbit etmiş, ancak bazı bablara uygun hadisler bulamadığı için ileride doldurmak üzere boş bırakmış, zamanı yetmediğinden bunu yapamamıştır.

3. Bir önceki babdaki hadisleri bu bab karşılığı için yeterli görmüştür.¹⁷¹ Buhârî şarihlerinden Aynî (ö. 855/1451) ve İbn Hacer (ö. 852/1449), ilk iki görüşü kabul etmemektedirler¹⁷²

Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, iki bab başlığını hadis ile isimlendirmiştir. Bunlar "Ruhlar bir araya getirilmiş kabilelerdir bâbı"¹⁷³ ile "Allah'ın en sevdiği namaz Dâvud namazıdır bâbı"¹⁷⁴dır. Buhârî, diğer bab başlıklarında olduğu gibi hadis olarak getirmiş olduğu bu bab başlıklarını da senedsiz olarak vermiştir. Bilindiği üzere Buhârî, bazı bablarda hadislerinin senedlerinin tamamını veya bir kısmını vermeyerek muallak olarak zikretmiştir. Buhârî, bu tür hadislerin senedlerini kitabının bir başka kısmında tam olarak zikrettiği için lüzumsuz tekrardan sakınmak ve eserinin hacmini genişletmemek gibi sebeplerle ikinci bir yerde bazı hadisleri, ravilerini hafifleterek senedsiz olarak vermiştir.¹⁷⁵ O, muallak olarak zikrettiği hadisleri, bab başlığında belirttiği görüşlerine bir nevi delil getiriyordu. Bir başka ifade ile Buhârî, kitabının herhangi bir yerinde tam senedi ile aldığı bazı hadisleri, ikinci bir yerde daha ziyade kendi görüşlerini bab başlığı vasıtası ile verebilmek için muallak olarak zikretmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, II, 243-244.

¹⁷¹ el-Kirmânî, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî, *Kevâkibu'd-Derâri fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk., Muhammed Abdullatif, Matbaatu Behiyyetu'l-Mısıriyye, 1356/1937, XII, 206.

¹⁷² Ali Toksarı, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri*, 112.

¹⁷³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 2, (I/609).

¹⁷⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 40, (I/629).

¹⁷⁵ Ali Toksarı, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri", Büyük Türk Alimi Buhârî, Uluslararası Sempozyum, *Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü*, 22, 1996, 109-132.

¹⁷⁶ İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Hedyu's-Sârî*, thk. Abdulkâdir Şîbet el-Ahmed, Mektebetu Melik Fehd, Riyad, 1421/2001, I, 19-20.

Buhârî, yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi bazı bab başlıklarını ne ayet ne de hadis şeklinde getirmiştir. Ayet ve hadis dışında kendisinin oluşturmuş olduğu bab başlıklarına da sıkça rastlanılmaktadır. Bu tür başlıklara, bütün bölümlerde olduğu gibi Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde de yer vermiştir. “Ye’cûc ve Me’cûc kıssası¹⁷⁷, İshak bin İbrâhîm kıssası¹⁷⁸, Selden Dolayı Tûfan¹⁷⁹, Hızır ile Mûsâ’nın başından geçen hadise¹⁸⁰, Mûsâ’nın vefatı ve ondan sonrası¹⁸¹ ve Nüzulu İsâ¹⁸²” gibi bablar, bu şekilde oluşturulmuş başlıklardır. Herhangi bir şeyle isimlendirmeden sadece “bab” şeklinde yazmış olduğu bab başlıklarının altında da hadis rivayet etmiştir.

Peygamberlerle ilgili bölümler anlatılırken, bab başlıklarının ilgili olduğu peygamberin kıssasına ve altında rivayet edilen hadislere hangi yönde katkı sağladığı, hangi sebeple isimlendirildikleri ve verilmek istenen mesajın ne olduğu üzerinde durulacaktır.

2. 4. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünde Rivayetleri Yer Alan Sahabiler

Kitâbu'l-Enbiya Bölümünde rivayetleri yer alan sahabiler, genelde kısa anlatmakla meşhur olan sahabilerden oluşmaktadır. Ebû Hureyre ve İbn Abbas başta olmak üzere kıssalara düşkün olan sahabiler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) geçmiş peygamberlerle ilgili hadisleri dikkatli bir şekilde dinlemişler ve muhafaza etmişlerdir. Bu tür hadisler bize bu titizlikle bize intikal etmiştir. Ancak Kur’an-ı Kerim ve hadislerde geçen peygamber kıssaları dışında birer efsane şeklinde olan uydurma hadisler de mevcuttur. Bu uydurmalarından bazıları şöyledir: “Onun (Âdem’in) başı buluta değiyordu. Bu sürtünme sebebiyle saçları dökülmüştür. Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman, cennetten uzaklaştırılmasına o kadar ağladı ki, gözyaşları denize ulaştı ve bu gözyaşlarında gemiler yüzdü”. “Hz. Dâvûd kırk yıl ağladı. Hatta gözyaşlarıyla otlar bitti. Sonra Dâvûd bir iç çekti. Bütün otlar dalgalandı.”¹⁸³ Bu konuda kısacıklar tarafından uydurulan birçok uydurma kısa

¹⁷⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 8, (I/612).

¹⁷⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 14, (I/618).

¹⁷⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 28, (I/623).

¹⁸⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 29, (I/624).

¹⁸¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 33, (I/626).

¹⁸² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 51, (I/634).

¹⁸³ İbn Kuteybe, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Te’vîlu Muhtelifi'l-Hadis (Hadis Müdafaası)*, (Çev. Hayri Kırbasoğlu) OTTO Yay., İstanbul, 2017, 280-281.

mevcuttur.¹⁸⁴ Buhârî'nin böyle bir bölüm açmış olmasının sebeplerinden biri de uydurma rivayetlere karşı sağlam olan hadisleri rivayet etmek ve uydurmaların önüne geçmek olmuştur.

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde en çok hadis rivayet eden sahabilerin kimler olduğu, kıssa türü rivayetlerin en çok hangi sahabiler tarafından rivayet edildiği hususu önem arz etmektedir. *Sahîhu'l-Buhârî*'nin genelinde olduğu gibi Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde de en çok hadis rivayet eden sahâbi, Ebû Hureyredir. O, bu bölümde 55 hadis rivayet etmiştir. Ebû Hureyre'den sonra ikinci sırada yine kıssa türündeki rivayetlere önem veren Abdullah İbn Abbas gelmektedir. İbn Abbas 14, Abdullah b. Ömer 14, Enes b. Mâlik 12, Abdullah b. Mesud 11, Hz. Âişe ve Ebû Saîd el-Hudrî 6'şar hadis rivayet etmişlerdir. Onlardan sonra gelen sahabiler de aşağıda tablo halinde vereceğimiz şekilde sırasıyla üç, iki ve birer hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Daha öncede belirttiğimiz gibi Peygamber kıssaları konusunda en çok rivayette bulunan sahabiler arasında Ebû Hureyre ve İbn Abbas gelmektedir. Nitekim onların, israiliyyâtın olsun ya da olmasın bu konuda oldukça fazla rivayetleri bulunmaktadır.¹⁸⁵

Buhârî'de geçmediği halde diğer hadis kaynaklarında mevzu ve İsrâiliyyât olan kıssa hadisleri mevcuttur. Bu tür hadisleri bir sahabiden rivayet ediyormuş gibi uyduran ve onlara nispet eden râviler olmuştur. Özellikle sohbet meclislerinde sürekli kıssa anlatan kıssacılar, anlattıkları yalan şeylere rağbet ettirmek ve halkın teveccühünü kazanmak için, anlattıkları bazı şeyleri önde gelen hadisçiler ile hocalarına nisbet ederek uydurdukları senedleriyle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) veya sahabeden rivayet ediyor gibi gösterdiler. Bu râviler, böyle yaparak, anlattıkları kıssalarla dinleyenlerin güvenini kazanacaklarını ve hadisleri dinleyenlerin kabul edeceklerini düşünüyorlardı. Doğrusu büyük muhaddislere nisbet etmeden bu beklentileri gerçekleşmezdi.¹⁸⁶ Bu tür rivayetler hadis kaynaklarında çok olup vaizler ile kıssacılar tarafından sohbet meclislerinde sıkça anlatılmaktadır. Buhârî, bu tür rivayetlerden uzak durmuş ve bu rivayetleri eserine almamıştır. Hatta bazı

¹⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, İFAV Yay., (VIII Baskı), İstanbul, 2014, 83-90.

¹⁸⁵ ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 72-78.

¹⁸⁶ ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 40.

peygamberlere ait bab başlıklarına yer vermiş ancak o peygamberler hakkında kendi şartlarına uygun bir rivayet bulmadığı için bab başlığının altında hadis rivayet etmemiştir. Örnek verecek olursak Buhârî, Hz. İshak ile ilgili hadis bulunmasına rağmen onunla ilgili getirmiş olduğu bab başlığının altında hadis rivayet etmemiş, getirmiş olduğu bu bab başlığını tek başına bırakmıştır.

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, en çok hadis rivayet edenlerden Ebû Hureyre ile İbn Abbas, israiliyyât ravileri diye anılmışlarsa da¹⁸⁷, onlar Kur'an'la ve dinimizle uyuşmayan ve aklın kabul etmediği hususlarla ilgili rivayetleri kabul etmemişlerdir. Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinlemiş olduğu her hadisi ezberler veya not alırdı. İbn Abbas da tarih ilmine ve kıssalara hevesli biri olduğundan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geçmiş ümmetler ve peygamberlerle ilgili söylemiş olduğu hadisleri iyice kavrar ve rivayet ederdi. Bu sebeple özellikle peygamberlerle ilgili hadisler en çok bu iki sahabe tarafından rivayet edilmişlerdir.¹⁸⁸

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümüne baktığımız zaman orada rivayeti bulunan bütün sahabiler aynı sayıda hadis rivayet etmedikleri için, konuyla alakalı hadislerin sahabi ravileri önemli yer teşkil etmektedir. Çalışmamızda Kitâbu'l-Enbiyâ bölümündeki hadislerin ilk ravilerini ve peygamberlerle ilgili rivayet sayılarını şöyle sıralayabiliriz:

Râvi Adı	Rivayet Sayısı
Ebû Hureyre	55
Abdullah b. Abbas	17
Abdullah b. Ömer	14

¹⁸⁷ ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 72-78.

¹⁸⁸ ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyat*, 72-78; İsmail Lütfi Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, I, 76-79.

Enes b. Mâlik	12
Abdullah b. Mes'ûd	12
Âişe	6
Ebû Saîd el-Hudri	6
Abdullah bin Amr	4
EbûMûsa el-Eŝari	4
Ebû Zer el-Gifâri	3
Urve b. Zübeyr	2
Mâlik b. Sasaa	2
Huzeyfe b. el-Yeman	2
Ukbe b. Amr	2
Âişe – İbn Abbas (Ortak)	1
Ömer b. el-Hattâb	1
Ali b. Ebû Tâlib	1

Muâviye b. Ebû Süfyan	1
Sâ'd b. Ebî Vakkas	1
Ubeyd b. Sâmit	1
Cündüb b. Abdullah	1
Kâ'b b. Ucre	1
Seleme b. Ekvâ	1
Abdullah b. Zem'a	1
Câbir b. Abdullah	1
Semure ibn Cüdeb	1
Ebû Humejd es-Sâidi	1
Zeyneb bnt. Caş	1
Ümmü Süleym	1
Ümmü Şerik	1
Tabiin	

Said b. Cübeyr	1
Mücâhid	1
Saîd b. el-Müseyyeb	1
Mesrûk	1
A'meş	1
Toplam	162

Yukarıdaki tabloya baktığımızda, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde en çok hadis rivayet eden sahabinin Ebû Hureyre olduğu ve 55 hadis rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Muksirun ravilerden sayılan ve sadece hadis rivayet etmek için karın tokluğuna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında olan Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin bize ulaşmasında en büyük emeği geçen sahabilerden birisidir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Ebû Hureyre'den sonra en çok hadis rivayet eden sahabi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcasının oğlu Abdullah b. Abbas olup 17 hadis rivayet etmiştir. İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasıyla büyük bir ilmi hüviyet kazanmış, kendisinden sonrakilere faydalı olmuştur.¹⁸⁹

Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Abdullah b. Mesud ve Hz. Âişe, bu sahabilerden sonra daha az bir sayı ile hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Listede yer alan 18 Sahabi ise birer hadis rivayet etmişlerdir. Bu bölümde, sadece birer hadis rivayet eden sahabiler arasında raşit halifelerden Hz. Ömer ve Hz. Ali de yer almaktadır. Ayrıca Muaviye b. Ebî Süfyan'ın da bu bölümde bir rivayeti bulunmaktadır. Bu bölümde sahabeden rivayet edilen mevkuf hadis ile tabiin tarafından rivayet edilen maktu hadisler de mevcuttur. Mücâhid, Saîd b. el-

¹⁸⁹ İsmail Lütfi Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, 76-79.

Müseyyeb, Mesrûk ve Â'meş, bu tür hadisleri rivayet etmişlerdir. Böyle bir sınıflandırma yaparken bir kısmının diğerlerinden üstün olduğu gözetilmeyip sadece konu ile ilgili hadislerin ilk ravilerinin bir istatistiği çıkarılmıştır.

2. 5. Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünde Zikri Geçen Peygamberler

Kur'an-ı Kerim'de kıssaları geniş bir şekilde anlatılan peygamberleri, dinin ikinci kaynağı olan hadislerle de tanımak elzem olmuştur. Bu itibarla peygamberlerin kıssaları birçok hadis kitabında geçmiş olsa da biz burada *Sahîh 'ul-Buhârî'*'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen peygamberlere değineceğiz. Burada geçen hadislere değinirken, hadisleri tenkit süzgecinden geçirmeden ve herhangi bir tahlil yapmadan zikredeceğiz. Buradaki nihai amacımız, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçmekte olan hadislerin bir nevi tanıtımını yapmak ve tarih kaynaklarına hangi ölçüde kaynak olabileceğini tespit etmek olacaktır. Kısacası peygamberleri sahih hadislerle tanımak ve tanıtmak, çalışmamızın amaçlarından biridir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen peygamberlerle ilgili hadisler, her peygambere açmış olduğumuz başlıklar altında şöyle sıralanmıştır;

2. 5. 1. Âdem (a.s.)

Hız Âdem'in yaratılış hâdisesi, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde anlatılmaktadır. Yüce Allah'ın yaratmış olduğu ilk insan ve ilk peygamber Hız. Âdem'dir. Ondan sonra zürriyetinden çıkan insanların sayısı artmış ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Yüce Allah, Hız. Âdem'i yaratmak istediği zaman melekler “*Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamederek sen daimai tesbih ve takdis ediyoruz.*” demişler, Yüce Allah da, “*Ben sizin bilmediğinizi bilirim*”¹⁹⁰ diyerek kuru balçıktan ilk insanı yaratmış ve yeryüzüne göndermiştir. Aşağıda Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde yer alan Hız. Âdem ile ilgili rivayetleri ele alacağız.

Sahîhu'l-Buhârî''nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü ile diğer bölümlerinde Hız. Âdem ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu bölümde Hız. Âdem ile ilgili iki bab başlığı ve 11 hadis yer almaktadır. Burada rivayet edilen hadislerin hepsi merfû

¹⁹⁰ Bakara, 2/30.

hadis şeklinde rivayet edilmiştir. Hz. Âdem hakkında rivayet edilen hadislerin çoğu Ebû Hureyre'den rivayet edilmiş olup onun dışında Enes b. Mâlik, İbn Mesud, Ümmü Süleym ve Hz. Âişe'den rivayet edilen hadisler de mevcuttur. Buhârî, hadislere geçmeden önce bab başlığının altında Hz. Âdem ile ilgili ayetlerin tefsirini kısa bir şekilde yapmıştır. Özellikle Hicr, Tîn, A'râf, Bakârâ sûrelerinde Hz. Âdem ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. O, Hz. Âdem ile ilgili İlk bab başlığını "*Âdem ve zürriyetinin yaratılışı bâbı*" şeklinde isimlendirirken ikinci bab başlığını "*Ruhlar bir araya getirilmiş topluluklardır bâbı*" şeklinde isimlendirmiştir. İlk bab başlığını açıklarken birçok âyete işaret etmiş ve onlardaki bazı lafızların tefsirini yapmıştır. Bu tefsirler, yerlerinde senedli olarak verilmiştir.¹⁹¹

Sahîhu'l-Buhârî'de Hz. Âdem ile ilgili geçen hadisler, Kur'an'da olduğu gibi geniş bilgiler vermemiştir. Özellikle Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, Hz. Âdem'in daha çok boyu ve selamlamanın yapılış şekli ile ilgili rivayetler verilmiş, konuyla dolaylı bir şekilde alakalı olan Hz. Havvâ'nın yaratılış ve insanın anne karnındaki yaratılış serüveni rivayetlerine de yer verilmiştir. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde birinci bab başlığının altında şöyle hadisler zikretmektedir: Hz. Âdem'in meleklerle selamlaşması¹⁹², O'nun boyunun uzunluğu ve insanların zamanla boylarının kısalacağı¹⁹³ ile ilgili hadisleri verdikten sonra hemen ardından eski bir Yahudi olan Abdullah b. Selam'ın Müslüman olma hâdisesini uzun bir şekilde anlatan hadisi¹⁹⁴ zikretmiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Âdem'in yaratılış serüvenini ve hayatının bir bölümünü anlatan sadece bir rivayet vardır. Bu rivayet de şöyledir:

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "Allah Âdem'i (a.s.) yarattı, Onun boyu altmış zirâ¹⁹⁵ idi. Âdem'in (a.s.) yaratılışını tamamladığı zaman ona, 'Haydi git de, şu oturmakta olan melekler topluluğuna selam ver, onların senin selamına nasıl karşılık vereceklerini dikkatle

¹⁹¹ M. Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3104.

¹⁹² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 1, h. no: 3326, (I, 607).

¹⁹³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 1, h. no: 3327, (I, 607).

¹⁹⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 1, h. no: 3328, (I, 608).

¹⁹⁵ Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü. Türk lehçelerinde arşun, arçın, arjın ve alçin şeklinde kullanılmaktadır. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Türkçe'de Arşın, Arapça'da zirâ olarak kullanılır. Arşın veya zirâ isim ve uzunlukları, zaman ve mekâna göre çeşitlilik arzettiği gibi ölçülen nesnelere göre de farklılık göstermekte ve dolayısıyla uzunluklarının tesbiti hususunda zorluklarla karşılaşmaktadır. (Mehmet Erkal, "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi).

dinle. Çünkü bu, hem senin, hem de senden sonra soyundan gelecek olanların selamlaşma şeklidir.” buyurdu. Bunun üzerine Âdem (a.s.) gitti ve melekler topluluğuna; “Esselâmü aleyküm” dedi. Melekler de “Esselâmü aleyke ve rahmetullâhi” diye karşılık verdiler. Selamlarına “ve rahmetullâhi” cümlesini ilave ettiler. Âdem (a.s.) insanlığın atası olduğu için Cennete her giren kişi Âdem’in (a.s.) bu güzel sûretinde girecektir. O’nun boyunun uzunluğu altmış zirâdır. Âdem’in (a.s.), kendisinden sonra gelen torunları şimdiye kadar onun vücut güzelliğinden ve uzunluğundan eksilmeye devam ederler. Nihayet şimdi bu eksilme, bu ümmette sona erdi.”¹⁹⁶

Hız. Âdem ile ilgili Kitâbu’l-Enbiyâ bölümünde rivayet edilen kıska niteliğindeki en önemli hadis, Hız. Âdem’in meleklerle olan selamlaşması hadisidir. Buhârî bu hadisten sonra Hız. Âdem’in zürriyeti ile ilgili rivayete yer vermiş ve hemen ardından Havva ile ilgili olan meşhur “Eğer İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın cinsi, kocasını aldatmazdı¹⁹⁷” hadisini burada rivayet etmiştir. Bu rivayetin burada zikredilmesinin sebebi ve bab başlığına uygunluğu, Havvâ’nın yaratılmasının Hız. Âdem’in yaratılmasına izafe edilmiş olması ile mümkün olmuştur. Bazı rivayetlerde geçtiği üzere Havvâ, Hız. Âdem’i kandırıp yasak meyveyi yemeğe ikna ettiği için kendisine böyle bir yakıştırmada bulunmuş olunabilir. Etin kokması konusuna gelince Bakara sûresinin 57. ayetinde geçen bir tarihi bilgiye göre İsrailoğulları, kırk yıl çölde kalmış, gökten gelen bıldırcın eti ve kudret helvası ile geçinmişlerdi. Kendilerine bu gıdalardan her gün, günlük yetecek kadar almaları konusunda izin verilmişti. Fazla almaktan men edilmişlerdi. Fakat onlar yasağı çiğneyerek bıldırcın etini saklamaya başladılar ve eti kokutmuşlardır.¹⁹⁸

Buhârî, bu rivayeti zikrettikten sonra Havva hakkında kadının ilk yaratılışının eğe kemiğinden oluşunu anlatan hadisi¹⁹⁹ getirmiştir. Yine yaratılışla ilgili olması nedeniyle insanların anne karnında geçirdiği süreyi anlatan meşhur rivayet de burada

¹⁹⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Kitâbu’l-Enbiyâ, 1, h. no: 3326 (I/607); Bu hadisi Müslim de rivayet etmektedir: Müslim, *es-Sahîh*, Cennet, 11, h. no: 28, (III/2183).

¹⁹⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 1, h. no: 3330, (I, 608).

¹⁹⁸ Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1983, IX; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, IX, 3110.

¹⁹⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 1, h. no: 3331, (I, 608).

yer almaktadır. Yaratılış serüvenini anlatan bu hadiste, insanın anne veya babasına nasıl benzediği ve anne karnında hangi süreçlerden geçerek büyüdüğü, ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Buhârî'nin Hz. Âdem hakkında açmış olduğu birinci bab başlığının altında rivayet ettiği son hadis ise Hz. Âdem'in oğullarından kardeşi Hâbil'i öldüren Kâbil hakkındadır. Abdullah İbn Mesud'tan rivayet edilen bu hadis şöyledir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Haksızca öldürülen her bir nefsin, günahından bir pay mutlaka Âdem'in (a.s.) ilk oğluna da verilir. Çünkü öldürme adetini ilk başlatan odur.”²⁰⁰ Bu hadis, Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in Hâbil'i kıskanarak öldürmesine işaret etmektedir. Hadis, kıssa hakkında bilgi vermemekte ancak Hz. Âdem'in ilk oğlunun ilk katil insan olduğunu göstermektedir. Hadisten çıkarılan mana ise zulüm ile öldürülenlerin günahlarından bir payın da Kâbil'e gitmiş olmasıdır. Peygamberlerle ilgili yazılmış olan eserlerde bu kıssa anlatılırken yeryüzünde ilk katilin Kâbil olduğu ilk şehidin de Hâbil olduğu bildirilmektedir. Bu kıssaya atfen olacak ki öldürme işini ilk başlatan Kâbil olduğundan, her katilin günahının bir payı ona gidecektir. Hadisten anlaşılan mana da bu yöndedir.²⁰¹

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ'nın “Ruhlar bir araya getirilmiş kabilelerdir bâbı” altında, aynı metinden oluşan bir hadis getirmiş ve şöyle rivayet etmiştir; “Âişe şöyle demiştir: Ben Peygamber'den işittim, şöyle buyuruyordu; “Ruhlar, zümre zümre (sınıf sınıf) toplanmış cemaatlerdir. Bundan ötürü içlerinde birbirleriyle tanışanlar kaynaşır, birbirlerini tanımayanlar ise ayrılırlar”²⁰² Buhârî, aynı hadisi Yahyâ İbn Eyyûb ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî tarikiyle de rivayet etmiş ancak bu rivayette sadece senedi vermiştir. Bunun sebebi ise Yahyâ İbn Eyyûb'un kendi şartına uygun olmayan bir râvî olmasıdır. Onun için Buhârî, bu tariki istişhad için getirmiştir.²⁰³ Bütün bunlar göz önüne alındığında, Buhârî Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, meleklerle selamın öğretilmesi hususu dışında Hz. Âdem'in kıssasını doğrudan ilgilendirecek herhangi bir hadis getirmemiş, daha çok yaratılışla ilgili rivayetlere yer vermiştir. Havva ile Kabil hakkında getirmiş olduğu hadisler ile Hz. Âdem'in kıssasına dolaylı yoldan işaret etmektedir. Bu sebeple gerek doğrudan olsun gerek dolaylı yoldan

²⁰⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 1, h. no: 3335, (I/609). Hadis şu kaynaklarda da rivayet edilmiştir: Müslim, *es-Sahîh*, Kasâme, 1, h. no: 1669, (II/1291); en Nesâî, *Sünen*, 37, Tahrim, 1, h. no: 3983, (VII/81-82); İbn Mâce, *es-Sünen*, 21, Diyât, 1, h. no: 2615, (II/873).

²⁰¹ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, IX, 3110.

²⁰² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 2, h. no: 3336, (I/609).

²⁰³ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3114.

olsun Hz. Âdem hakkında rivayet edilen bu hadisler, O'nu anlatan eserlere kaynak niteliği taşımaktadırlar.

2. 5. 2. İdrîs (a.s.)

Hz. İdrîs, Hz. Âdem'in üçüncü kuşaktan torunudur. Hz. İdrîs, Hz. Âdem'den sonra gönderilen ve Kur'an'da ismi zikredilen Peygamberlerden biridir. O, Kur'an'da sadece iki yerde doğrudan zikredilmektedir. Bunlar; "*Kitapta İdrîs'i de an; çünkü o çok sâdık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir makama yükselttik*"²⁰⁴ ayeti, ile "*İsmail'i, İdrîs'i, Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi*"²⁰⁵ ayetidir. Asıl adının Uhnûh olduğu söylenir. Şît Peygamberin beşinci kuşak torunu olduğunu söyleyenler de vardır. Genel görüşe göre Hz. Nûh'un üçüncü kuşak dedesidir. Ona otuz sahifelik suhuf indirilmiş²⁰⁶, kalemle ilk kez yazı yazan²⁰⁷, ilk kez elbise diken ve hesaplama işlerini ilk yapan kişi olduğu söylenir.²⁰⁸ Kutub-i Sittenin bütün kaynaklarında Hz. İdrîs'ten sadece Mi'rac hadisinde bahsedilmektedir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. İdrîs ile ikinci kat semâda, hadislerin çoğunluğuna göre ise dördüncü kat semada karşılaşmıştır²⁰⁹

Buhârî *es-Sahîh*'ine, Hz. İdrîs ile ilgili dört hadis almıştır. Bunlardan üçüne Kitâbu'l-Enbiyâ, diğerine de Kitâbu's-Salât bölümünde yer vermiştir. O, Hz. İlyas ile ilgili bab başlığının altında verilen ayetleri açıkladıktan sonra, İbn Abbas ile İbn Mesud'un, Hz. İlyas'ın İdrîs Peygamber olduğunu söylediklerini belirtmiştir.²¹⁰ Buhârî Kitâbu'l-Enbiyâ'da, Hz. Âdem ile ilgili kısımdan sonra Hz. Nûh, ondan sonra Hz. İlyâs ve ondan sonra da Hz. İdrîs hakkında hadis rivayet etmiştir. Ancak biz burada Peygamberlerin kronolojik sırasını göz önüne alarak Hz. İdrîs'i, Hz. Âdem'den sonraki kısma alarak açıkladık. Hz. İdrîs'in ismi ayet olarak getirilen bab

²⁰⁴ Meryem, 19/56-57.

²⁰⁵ Enbiya, 21/85-86.

²⁰⁶ es-Sâlebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *Arâisu'l-Mecâlis*, Kutubi'l İslamiyye, trs., 49.

²⁰⁷ et-Taberî, *et-Târîhu't-Taberî*, I, 86; es-Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 49; İbnü'l Esîr, Alî b. Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ebu'l Fida Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987I, 84.

²⁰⁸ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 79-80.

²⁰⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 6, h. no: 3342, (I/610); Müslim, *es-Sahîh*, İman, 74, h. no: 259, (I/263, 26-4).

²¹⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 5, (I/610).

başlığında ve Mî'rac hadisinde zikredilmiştir. Hz. İdrîs'in zikredildiği bab başlığı “Nûh’un babasının dedesi olan İdris ki Nûh’un dedesi olduğu da söylenir ve Yüce Allah’ın ‘Biz onu pek yüce bir yere yükselttik’ ayeti²¹¹ bâbı” şeklinde isimlendirilmiştir. Buhârî, daha önce de değindiğimiz gibi bazı görüşlerini bab başlıklarında vermeye çalışmış, altında ise hadis zikretmemiştir. Bunu yapmasındaki sebep, getirmiş olduğu bab başlığına ve kendi şartlarına haiz hadis bulamamasıdır.

Ebû Zer’den merfû olarak üç ayrı tarikle zikredilen uzun miraç hadisinde, Hz. İdrîs ile alakalı kısım şöyle geçmektedir: Ebû Zer’den rivayet edildiğine göre Enes şöyle şöyle dedi: Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte İdrîs Peygambere uğradıklarında, İdrîs (a.s.) “Merhaba salih peygamber ve salih kardeş” demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Bu kimdir” diye sordu, o, bu İdrîs’tir (a.s.) demiştir.²¹²

Yukarıda sadece ilgili kısmını vermiş olduğumuz Mi’rac hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Cebrâîl (a.s.) ile birlikte semânın bütün katmanlarını dolaşmış ve her katmanda bir Peygamber ile görüşmüştür. Bu Peygamberlerden biri olan Hz. İdrîs ile dördüncü katta görüşmüştür. Mirac hadisi, hem hadis kaynaklarında hem de Peygamberler Tarihi eserlerinde uzun bir şekilde rivayet edilmiştir.²¹³ Bu hadis, Kitâbu’l-Enbiyâ bölümü dışında “Namaz” bölümünün ‘İsra gecesi namaz nasıl farz kılındı bâbı’, “Yaratılışın Başlangıcı” bölümünün ‘melekler bahsi’ bâbı ile “Ensarın Menkıbeleri” bölümünün ‘Mi’rac’ bâbının altında da rivayet edilmiştir. Bütün bu rivayetleri Enes b. Mâlik, Ebû Zer el-Gıfârî yoluyla rivayet etmiştir. Kitâbu’l-Enbiyâ bölümünde, İdrîs Peygamber ile ilgili sadece bu hadis rivayet edilmiştir. İslam kaynaklarında ise Hz. İdrîs hakkında terzilik ve öğretmenlik yapan ilk kişi olduğu, kendisinin ölmeyip cennette olduğu gibi bir takım bilgiler mevcuttur.²¹⁴

2. 5. 3. Nûh (a.s.)

Kur’an’da en çok zikredilen peygamberlerden biri de Hz. Nûh’tur. O, Hz. Âdem’in sekizinci kuşak torunlarından. Hz. Nûh’a dair haberler, Kur’an’ın 28 sûresinde geçmekte olup bunlardan biri kendi adıyla isimlendirilen Nûh sûresidir.

²¹¹ Meryem, 19/57.

²¹² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 6, h. no: 3342, (I/610); Müslim, *es-Sahîh*, İman, h.no: 264, (I/149-150); en-Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 1, h. no: 446, (I/217).

²¹³ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 82.

²¹⁴ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 82.

Hız. Nûh'a ait haberler en çok Hûd suresinde yer almaktadır.²¹⁵ Bunun dışında, Âli İmrân, En'am, A'râf, Tevbe, Yûnus ve Nîsa surelerinde de Hz. Nûh'un putperestlerle olan tevhid mücadelesi ve tufanın meydana gelişi anlatılmış ve baştan sona anlaşılacak düzeyde bir kıssa sunulmuştur. İbn Cerîr'in naklettiğine göre, Hz. Nûh'un doğumu, Hz. Âdem'in vefatından 126 yıl sonra olmuştur. O, 350 yaşında iken peygamber olarak gönderilmiştir. Bu konuda başka görüşlerde ileri sürülmüştür. Tufandan sonra 350 yıl yaşadığı söylendiği gibi, onun peygamber olarak gönderilmeden önce, gönderildikten sonra ve tufandan sonra olmak üzere toplam 950 yıl yaşadığı da söylenmiştir.²¹⁶

Nitekim Hz. Nûh, uzun bir süre putperestleri Allah'ın dinine uymaya çağırmış ancak sürekli reddedilmiştir. Her ne kadar putperestleri; *"..Ey Kavmim! Allah'a ibadet ediniz! Sizin, Ondan başka hiç bir ilahınız yoktur!"*²¹⁷ *"Şüphesiz ki, ben sizi, Allah'ın azabından apaçık korkutanım. Allah'tan başkasına tapmayınız. Ben, sizin başınıza acıklı bir azabın gelip çatmasından korkuyorum!"*²¹⁸ gibi uyarılarla uyarılmışsa da onlardan beklediği cevabı alamamıştır. Onlar sürekli; *"Biz seni apaçık bir sapkınlık içerisinde görüyoruz"*²¹⁹ diyerek davetini karşılıksız bırakmışlardır. Hz. Nûh, bu sapkın kavmin inkarlarında ileri gittiklerini ve davetini kabul etmediklerini görünce; *"Ey Rabbim! Onların, beni yalanlamalarına karşı, sen bize yardım et!"* dedi. *"Biz de ona (şöyle) vahyettik: Sen bizim nezaretimiz ve vahyimizle gemi yap!"*²²⁰ Yüce Allah'ın buyruğu üzerine Hz. Nûh, kavminin alaylarına rağmen büyük bir gemi yaptı ve gemiye çiftler çiftler olmak üzere her hayvan cinsinden ikisini yerleştirdi. Sonunda gökten yağmur yağıp yerden sular fişkırınca Hz. Nûh ve beraberindeki sekiz, bazı görüşlere göre seksen kişi ile birlikte gemiye bindiler. Bütün yeryüzünü su kaplamış ve inkarlarında ileri gidenler suda boğulmuşlardı. Gemi, uzun bir zaman suyun üzerinde kalırken Allah'ın emri ile; *"Ey*

²¹⁵ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, IX, 84-85; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîhi Buhâri ve Tercemesi*, VII, 3115

²¹⁶ İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali el-Askalani, *Fethu'l Bâri bi-Şerhi Sahîhi'l Buhâri*, thk. Abdulkâdir Şibet el-Ahmed, Mektebetu Melik Fehd, Riyad, 1421/2001, VI, 428-429.

²¹⁷ A'râf, 7/59.

²¹⁸ Hud, 11/5-6.

²¹⁹ A'râf, 7/59.

²²⁰ Mü'minûn, 23/26.

yeryüzü! Suyunu yut. Ey gök! Suyunu tut' denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdi'ye²²¹ indi ve 'Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun' denildi²²²

Kur'an'da Hz. Nûh'un kıssası, özet olarak bu şekilde geçmektedir. Kutub-i Sitte ile diğer hadis kaynaklarının çoğunda, Hz. Nûh ile ilgili birçok hadis mevcuttur. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Âdem'den sonra Hz. Nûh'u zikretmiş ve ona dair rivayetleri burada vermiştir. Bu bölümde, *ولقد ارسلنا نوحا الى قومه = "Hiç şüphesiz ki biz Nûh'u da kavmine Peygamber olarak gönderdik²²³"* ayetiyle müstakil bir bab açmıştır. Ardından bir bab daha zikrederek Hz. Nûh'un kıssasında iki bab oluşturmuş olup ikisi de ayetlerden meydana gelmektedir. Daha önce bu bab başlığında ve Buhârî'nin bu başlıktaki ayetleri tefsirinde, Hz. Âdem bölümü anlatılırken onunla ilgili konular zikredilmişti. Zikredilen bu ayetler A'raf sûresinde geçmektedir. Hz. Âdem'den sonra aynı surenin 59. ayetinden itibaren de Hz. Nûh'un kıssasına başlanmıştır. Çünkü Hz. Nûh, Hz. Âdem'den sonra yeryüzünde insanlara irşad için gönderilen ilk peygamberdir.²²⁴ Buhârî, bab başlıklarının altında, Hz. Nûh'un kıssasını ayetlerin tefsirini yaparak hadis rivayet etmeden açıklamaktadır.

Buhârî, Hz. Nûh ile ilgili rivayetlere, Kitâbu'l-Enbiyâ dışında Kitâbu't-Tefsîr ve Kitâbu'r Rikâk bölümlerinde de yer vermiştir. Kitabu'l-Enbiyâ'da Hz. Nûh'a dair beş hadis rivayet etmiş, bu konuda Sahabi veya Tabiûn tarafından rivayet edilen mevkûf ve maktû hadislerle yer vermemiştir. Hz. Nûh ile ilgili hadisleri rivayet eden sahabeler Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr ve Ebû Saîd el-Hudrî'dir. Burada Hz. Nûh ile ilgili rivayet edilmiş olan ilk hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), Deccalin fitnesinden bahsetmiş kendisi ile Hz. Nûh'tan başka hiçbir peygamberin kavmine, deccalden haber vermediklerini söylemiştir. Rivayet edilen bu hadisin, Hz. Nûh'un kıssasına uygunluğu, Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ettiği "Nûh, onun tehlikesini kavmine haber verip sakındırdığı gibi, ben de sizi, o tehlikeyi haber verip

²²¹ Cûdi dağı Türkiye'nin Güneydoğusunda, Irak sınırına yakın bir yerde bulunan Şırnak İline bağlı bir dağdır. Kürtçe adı "Heştiyan" (Seksenler) olan Şırnak'a bağlı çok yakın bir köy vardır. Şuan ismi "Yoğurtçular Köyü" olarak değiştirilmiştir. Hz. Nûh'a aid olduğu iddia edilen on metrelik uzunlukta bir mezar da Şırnak'ın Cizre İlçesinde bulunmaktadır. (Hikmet Tanyu, "Cûdi Dağı", TDV İslâm Ansiklopedisi).

²²² Hûd, 11/44.

²²³ Hûd, 11/25.

²²⁴ Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 84; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3115.

uyarıyorum”²²⁵ sözündedir. Bu bölümde, Ebû Saîd’in Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettiği bir başka hadis de, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kıyamet gününde “...Bize hiçbir peygamber gelmedi..”²²⁶ diyen bir kavme karşı kendisi ve ümmeti ile beraber, bu kavme Hz. Nûh’un tebliğde bulunduğu ve onların ‘bize hiçbir peygamber gelmedi’ sözlerinde yalan söylediklerine şahit olacaklarını söylemesi hususunu içermektedir. Burada hadisin konuya uygunluğu Hz. Nûh ile ümmetinin kıyamet gününde söyleyecekleri sözlerde geçmektedir.

Sahîhu’l-Buhârî’de Hz. Nûh ile ilgili geçen en önemli rivayet, şefaathadisi. Şefaathadisi, uzun bir hadis olup birçok kaynakta geçmektedir. Mahşerde insanların şefaath için Hz. Âdem’den başlayarak sırayla Peygamberlere gideceği ve her bir Peygamberin onları başka bir Peygambere yönlendireceği ve en sonunda da Hz. Muhammed’in şefaath edeceği hâdisesi bu hadiste uzun bir şekilde geçmektedir. Bu hadiste ihtilafa sebep olmuş bazı yerler vardır ki o nlardan biri “Hz. Nûh, yeryüzüne gönderilen ilk Resûldür” sözüdür. Önemine binaen hadisin tamamını burada zikretmek istiyoruz; “Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Biz bir yemek davetinde Hz. Peygamber’le (s.a.v.) beraberdik. Hz. Peygamber (s.a.v.), etin kol kısmını sevdiği için bir kol getirilip önüne konuldu. O, etten ön dişleriyle bir lokma kopardı ve şöyle buyurdu: “Ben kıyamet gününde bütün insanların efendisiyim. Bu neden, bilir misiniz? (diyerek şöyle devam etti) Allah kıyamet gününde dünyada önce ve sonra gelip geçmiş bütün insanları düz ve geniş bir sahada toplayacaktır. Öyle düz ve geniş bir saha ki, orada bakan kişi onların hepsini görecek ve çağırıcı seslenince, sesini bütün mahşer halkına işittirecektir. Bir de güneş insanlara yaklaşacak, bu sırada insanların bazısı, içinde bulunduğunuz, size ulaşan şu kederli hali görüyorsunuz! Size Rabbiniz katında şefaath edecek bir şefaathçi baksanız ya!’ diyecek. Bunun üzerine mahşer halkının bazısı da, Babanız Âdem’dir, ona gidin, der. Akabinde ona gelirler ve Ey Âdem! Sen insanlığın babasıdır. Allah seni eliyle yarattı ve sana kendi tarafından olan bir ruhtan hayat üfürdü. Meleklerle emretti de onlar da sana secde ettiler. Allah seni cennette yerleştirdi. Sen bizlere Rabbinin katında şefaath etsen ya! İçinde bulunduğumuz ve bize ulaşan şu acıklı hali görüyorsun işte! derler. Âdem de Rabb’im (bu gün) öyle öfkeli oldu ki, bundan önce bunun gibi

²²⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 4, h. no: 3337, (I/610).

²²⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ 4, h. no: 3339, (I/609).

öfkelenmemiş, bundan sonra da bunun gibi öfkelenmez. Bununla beraber Rabbim bana o ağacı yasaklamış iken ben O'na âsi olmuştum. (Şimdi ben kendimi düşünüyorum.) Vay nefsim, nefsim! Siz benden başka bir şefaata gidiniz; Nûh (a.s.)'a gidiniz!” der. Onlar da Nûh (a.s.)'a varırlar ve: Ey Nûh (a.s.)! Sen yeryüzüne gönderilen rasullerin ilkesin. Allah sana Kur'ân'da “Çok şükreden kul”²²⁷ adını verdi. İçinde bulunduğumuz sıkıntılı durumu görüyorsun, bize erişen musibeti görmektesin, bizlere Rabbinin huzurunda şefaata etmeyecekmişin? derler. Hz. Nûh' da: Rabbim bu gün öyle bir gazap etti ki bundan önce böyle gazap etmediği gibi bundan sonra da bu şekilde gazap etmeyecektir. (Ben de nefsimi düşünüyorum.) Vay nefsim, nefsim!... Siz o şanlı Peygamber Muhammed'e gidiniz, der. Bunun üzerine insanlar bana gelirler. Ben de hemen Arş'ın altında secdeye kapanırım. Sonra bana Allah tarafından: Ey Muhammed, başını kaldır, şefaata et, şefaatin kabul olunacak. İşte, dileğin sana verilecektir! buyrulur²²⁸

Buhârî bu hadisin uzun versiyonunu, Tefsir bölümünün İsrâ Sûresi kısmında, vermiştir. Ayrıca Müslim'in İman bölümünde de bu hadise yer vermiştir.²²⁹ Burada zikrettiğimiz hadisin râvilerinden Muhammed b. Ubeyd; “Hadisin kalanı çok uzun olduğu ve başkaları tarafından bilindiği için ezberlemedim” demiştir.

Buhârî'de rivayet edilen bu hadisin, Hz. Nûh'un kıssasına uygunluğu ve dikkat çekilmek istenen husus; “Ey Nûh, sen yeryüzündekilere gönderilen ilk Resûlün ve Allah senden şükreden kul diye söz etmiştir” kısmıdır. Onun ilk Resûl oluşu Hz. Âdem'in bir Nebî olması dolayısıyla açıklanmaya ihtiyaç bırakmıştır. Burada iki soru akla gelmektedir. Resûl kelimesini kullanırken Peygamber anlamında mı kullanmış yoksa kendisine yeni şariat verilen bir Peygamber manasında mı kullanmıştır? Nitekim kaynaklardan öğrenmiş olduğumuz bilgiye göre, her ikisi de mümkün gözükmemektedir. Eğer ilk Peygamber manasında kullanılıyorsa ilk resûl, yani ilk peygamber Hz. Âdem'dir. O, çocuklarına dini terbiyeyi öğretmek için peygamber olarak gönderilmişti. Bu konuda bazı ihtilaflar da olmuştur. *Sahîhu'l-Buhârî* şarihlerinden İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ile Bedreddîn el-Aynî'ye (ö. 855/1451) göre Hz. Âdem zamanında, yeryüzünde yerleşik

²²⁷ İsrâ, 17/3.

²²⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 4, h. no: 3340, (I/610).

²²⁹ Müslim, *es-Sahîh*, İman, 84, h. no: 322, (I/170-171).

insanlar yoktu veya Hz. Âdem'in çocuklarına, resûl olarak gönderilmesi, bir bakıma çocuklarını terbiye etmek kabilindendi.²³⁰ Ayrıca İbn Hacer; “Nûh (a.s.), hem kendi çocuklarına hem de çeşitli ülkelere dağılmış olan diğer ümmetlere de resûl olarak gönderilmişti. Âdem (a.s.) ise sadece kendi çocuklarına resûl olarak gönderilmişti ve çocukları tek bir yurttan bir arada bulunuyorlardı”²³¹ demiştir. Bu sebeple bütün bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Hz. Nûh, ya sadece kendi ailesine değil, başka kavimlere de peygamber olarak gönderildiğinden, ya da tufan sonucunda yeryüzündeki bütün insanların yok olması, sağ kalanlarınsa kendisi ile yanında kalanlar olması sebebiyle yeryüzüne gönderilen ilk resûl sıfatı ile anılmıştır. Böylece tufandan sonra yeryüzünde kalan ilk peygamber Hz. Nûh olmuştur.²³² Bu konuda öne sürülen görüşler bu iki görüşten ibaret olmayıp daha başka görüşler de ileri sürülmüştür.

2. 5. 4. Hûd (a.s.)

Nûh tufanından sonra Hz. Nûh'un torunları, dünyanın her yönüne dağılıp yerleşim yeri kurdular. Bu topluluklardan biri de Yemende Ahkâf denilen yerde yaşayan Âd kavmidir. Bu kavim, bolluk ve yeşil bahçeler içerisinde yaşayan bir kavim idi. Kendileri Arab-ı Bâide araplarından. Tarih boyunca ayrı zamanlarda iki Âd kavmi yaşamıştır. Müfessirler ve Siyer âlimleri, Âd kavmini, Âd-ı Ūla (Birinci âd) ve Âd-ı Uhra (ikinci âd) olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hûd peygamberin gönderilmiş olduğu Âd, Âd-ı Ūla'dır. Âd-ı Ūla, helak edildikten sonra, onlardan kurtulanların nesillerinden de ikinci Âd türemiştir ki bunlar da Zemahşeri'ye (ö. 538/1144) göre “İrem” halkıdır. İmam Müberred de (ö. 286/900) bu Âd'ın Semud kavmi olduğunu söylemektedir.²³³ Hûd Peygamber de Âd kavminden olup bu husus Kur'an'da “*Ad (toplumuna da) kardeşleri Hûd'u (gönderdik.)*”²³⁴ şeklinde geçmektedir. Ayette geçen “kardeşleri” sözü, Hz. Hûd'un bu kavimden olduğuna delil olarak gösterilmektedir.

²³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 429; el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Umdetu'l-Kârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2005. XV, 304.

²³¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 429.

²³² Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 102.

²³³ Kamil Miras, *Tecrîdi Sarîh*, IX, 90; Celal Kırca, “Âd”, *DİA*, I, 333-334.

²³⁴ Araf, 7/65.

Hz Hûd, putperest olan ve inkarlarında iyice sapkınlaşan kavmini bir olan Allah'a davet edip onlara “*Size Rabbimin risaletini tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.*”²³⁵ dediyse de kavmi, her defasında bu davete alay ile karşılık vermiş ona “*Sen bize yalnızca Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer gerçekten doğru isen, bize vadettiğin şeyi getir, bakalım.*”²³⁶ demişlerdir. Böylece Yüce Allah bu azgın kavmi, Hz. Hûd ile beraberindekileri oradan çıkardıktan sonra helak etmiştir.

Tarihin bilinmez karanlıklarına karışan bir milletin hayatı hakkında pek çok efsane nakledildiği gibi, Âd kavmine dair Kur'an dışındaki haberler de hep böyle efsanevi birer mahiyet arzederler.²³⁷ Kur'an-ı Kerim, Hz. Hûd'un kıssasını kısa da olsa anlatmaktadır. Kur'an'da Hz. Hûd bahsi üç sûrede ve yedi ayette geçmektedir. Hz. Hûd ile ilgili rivayetlerden sahih olanları diğerlerinden ayırabilmek için sahih hadislere başvurmak gerekmektedir. Başvurulması gereken sahih hadislerin geçtiği önemli kaynaklardan biride *Sahîhu'l-Buhâri*'dir. Buhâri, eserinde Hz. Hûd ile ilgili müstakil bir bab başlığı açmıştır. Açmış olduğu bu bab başlığını şöyle isimlendirmiştir; “Yüce Allah'ın ‘*Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, dedi*’ ayeti bâbı²³⁸”. Buhârî, burada geçen ayetlerdeki bazı kelimelerin tefsirini yaptıktan sonra üç hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir; Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu “Ben, (doğudan esen) sabâ rüzgarı ile yardıma mazhar oldum. Âd kavmi ise (batıdan esen) debûr rüzgarı ile helak edildi.”²³⁹ Hadisin konu ile bağlantısı, Âd kavminin debûr rüzgarı ile helak edilmesi olayıdır. Nitekim Hz. Hûd kıssasında, Âd kavminin şiddetli bir rüzgar ile helak edildiği anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadisinde, Âd kavmini helak eden bu rüzgarın hangi rüzgar olduğunu söylemektedir. “Ben sabâ rüzgarı ile yardıma mazhar oldum” derken de Hendek savaşında düşmanın şiddetli fırtına ile yenilmeleri ve kaçmalarına işaret etmiştir.²⁴⁰

Hz. Hûd ile ilgili ikinci hadis ise bir bedevinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda saygısızca konuşması ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “bunun soyundan

²³⁵ Araf, 7/68.

²³⁶ Araf, 7/70.

²³⁷ Kamil Miras, *Tecrîdi Sarîh*, IX, 91.

²³⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 7, (I/611).

²³⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 7, h no: 3343, (I/610); Müslim, *es-Sahîh*, İstiskâ, 4, h. no: 17, (I/617).

²⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 435.

Kur'an'ı okudukları halde hançerelerinden aşağı inmeyen, okun hedefi delip geçtiği gibi dinden çıkan, Müslümanları öldüren fakat putperestleri kendi haline bırakan kimseler gelecektir, Andolsun! onlara yetişirsem Âd kavminin öldürüldüğü gibi onları öldürürüm"²⁴¹ dediği hadistir. Burada hadisın konu ile ilgisi, Âd kavminin öldürülme şeklidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'onlara yetişecek olursam Âd'ın öldürüldüğü gibi öldürürüm' sözünden maksat, soylarından kimse kalmayacak şekilde öldürmektir. Yüce Allah'ın "*Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun*"²⁴² buyruğu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle demesinin sebebini ortaya koymuş oluyor. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle söylemesinin sebebi, bu bedevi gibi olanların soyundan kimsenin bırakılmaması gerektiridir. Yoksa Âd'ın öldürüldüğü gibi derken, onları Âd'ın öldürüldüğü aracın aynısıyla öldüreceğini kastetmemiştir.²⁴³ Nitekim Âd kavmi, Yüce Allah tarafından kendilerine gelen bir azab ile dehşetli ve korkunç bir şekilde öldüler. Hz. Peygamber de (s.a.v.) dinden çıkan ve başkalarını dinden çıkararak bedevileri, zamanlarına ulaşması halinde dehşetli bir şekilde öldüreceğini bildirmiştir.

2. 5. 5. Sâlih (a.s.)

Asıl adı Sâlih b. Ubeyd b. Âsif olan Hz. Sâlih, Hz. Nûh'un sekizinci kuşak torunlarından olan bir peygamberdir. Kendisi Âd kavminden sonra Şam ile Hicaz arasında "Hicr"²⁴⁴ denilen yerde yaşayan Semûd kavmine²⁴⁵ mensup olup ticaretle uğraşır. Semûd kavmi, hak yoldan sapmış puperest bir kavimdi. Hz. Sâlih, bu azgın kavme peygamber olarak gönderilmişti. O, Semûd kavmini her defasında uyarmışsa da "*onlar, Sâlih Peygamberi ve davetini küfür ve inkarla karşıladılar*"²⁴⁶ Yüce Allah, onlara mucize olarak dağdan dışı bir deve çıkardıysa da onlar bu deveyi öldürerek azaba uğradılar. Hz. Sâlih, onlara; "Azap alameti, birinci günde yüzleriniz sararmış olarak, ikinci günde kızarmış olarak üçüncü günde de kararmış olarak çıkacaksınız! dedi. Bunların hepsi gerçekleşti ve dördüncü günde şiddetli bir çığlıkla helak

²⁴¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 7, h. no: 3344, (I/611).

²⁴² Hakka, 69/8.

²⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 430.

²⁴⁴ Dağ yamaçlarında taşların oyularak ev haline getirilmesi. (Ömer Faruk Harman, "Hicr", *DİA*, XVII, 454).

²⁴⁵ es-Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 66; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 68; İbnü'l Cevzi, *et-Tabsıra*, I, 93-94; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâsı Enbiyâ ve Tevarihu'l-Hulefâ*, Bedir Yay., İstanbul, 2018, 15.

²⁴⁶ A'raf, 7/76.

olmuşlardır. O, kendisine inananlarla beraber Şam'a oradan da Filistin' göç etmiş ve en son Mekke'ye gelip vefat edene kadar orada Allah'a ibadet etmiştir.²⁴⁷ Hz. Sâlih, Kur'an'da A'raf, Hûd, Şuâra ve Neml sûrelerinde ve dokuz ayette geçmektedir. Bunlardan bazıları şöyle verilmiştir;

*Semud (halkına da) kardeşleri Salih'i (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, sizin O'ndan başka İlahınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı ve onda ömür geçirenler kıldı. Öyleyse O'ndan bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz benim Rabbim, yakın olandır, (duaları) kabul edendir"*²⁴⁸

*Andolsun, Biz Semud (kavmine de) kardeşleri Salih'i: "Yalnızca Allah'a kulluk edin" diye (demek üzere) gönderdik. Bir de ne görsün, onlar birbirlerine düşman kesilmiş iki gruptur.*²⁴⁹

*Semud (toplumuna da) kardeşleri Salih'i (gönderdik. Salih:) "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka İlahınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge (mucize) gelmiştir: Allah'ın bu dişi devesi size bir belgedir; onu salıverin de Allah'ın arzında otlasın, ona bir kötülükle dokunmayın, sonra sizi acı bir azap yakalar" dedi.*²⁵⁰

Buhâri, Hz. Sâlih'e dair açmış olduğu bâb başlığının içerisinde beş hadis rivayet etmiştir. Hz. Sâlih'e ayırmış olduğu bab başlığında, Semûd kavminin helakı ve dişi deveyi kesmeleri ile ilgili ayetlere yer vermiştir. İbn Hacer, Buhârî'nin şerhini yaparken, Kitâbu'l-Enbiyâ'da Hz. İshak'tan sonra zikredilen Sâlih Peygamber hakkındaki 17. bab başlığına, Hûd Peygamberden sonraki kısımda yer vermiştir. Bunu yaparken Buhârî'nin bazı yerlerinde yapılmayan kronolojik sıralamayı gözetmiştir. İbn Hacer, böyle yaparak Hz. Sâlih'le ilgili sıralama numarasını, Buhârî'nin verdiği tersi olarak vermiştir.²⁵¹

Kitâbu'l-Enbiyâ'da, Hz. Sâlih ile ilgili beş hadis geçmekte, bu hadislerin hepsi merfû hadislerden oluşmaktadır. Bu hadisler, Abdullah b. Zem'a, Abdullah b. Ömer ve Sâlim b. Abdullah'ın babası tarafından rivayet edilmişlerdir. Buhârî, bu kısımda Hz. Sâlih'le ilgili ayrı konuları kapsamak üzere üç hadis rivayet etmiş, diğer

²⁴⁷ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, I, 71; Ahmet Güç, "Sâlih", *DİA*, XXXVI, 33.

²⁴⁸ Hûd, 11/61.

²⁴⁹ Neml, 27/45.

²⁵⁰ Araf, 7/73.

²⁵¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 435.

iki hadis ise tekrarlardan oluşmaktadır. Rivayet edilen bu hadislerden Hz. Sâlih'in kıssası bağlamında önem arzeden iki hadise değineceğiz. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre; "Hz Peygamber, Tebük gazvesinde Semûd kavminin helak olduğu Hicr vadisinde konakladığı zaman, sahabeye buranın kuyusundan su içmemelerini ve buradan su almamalarını emretmişti. Sahâbe, biz bu kuyunun suyundan alıp hamur yoğurduk ve su kaplarımızı doldurduk, deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, bu hamuru atmalarını ve aldıkları suyu da dökmelerini emretmiştir. Sebre ibn Ma'bed'den ve Ebu's-Şumûs'tan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yiyeceklerin atılmasını emrettiği rivayet olunur. Ebû Zerr de Hz. Peygamber'in (s.a.v.), buranın suyuyla hamur yoğuran kimseye bunu atmasını emrettiğini söylemiştir."²⁵² Tarihçilerin çoğunluğuna göre Semûd kavminin yaşadığı bölgeyle özdeş kabul edilen Hicr, Hz. Sâlih ile ilgisinden dolayı "Medâinu Salih" diye de anılır. Tarihi süreçte "Hicr" adı terkedilmiş, bunun yerine "Medâinu Salih" adı kullanılmıştır. İslami kaynaklarda Medine ile Şam arasındaki Vâdilkurâ'da bulunduğu belirtilen Hicr, Arap yarımadasının kuzeybatısında, Medine-Tebuk yolu üzerinde sarp kayalıklarla çevrili vadinin ve bu vadideki beldenin adıdır.²⁵³

Semûd Kavmi, inkarlarından dolayı helak edildikleri için Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabeye, o bölgenin suyundan yararlanmalarını yasaklamıştı. Bunun sebebi ise muhtemelen Semûd Kavminin yaşamış olduğu bu bölgede uğursuzluğun olmasıdır. Dolayısıyla bu hadislerin konuya uygunluğu açıktır. Buhârî, bu yasaklama hadislerini getirerek Semûd Kavminin azgınlıklarından dolayı helak edildiklerine işaret etmiştir.

Buhârî, bu bâb başlığının altında, metinleri birkaç lafız farklılığıyla ayrı isnatlardan oluşan ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen iki hadis rivayet etmiştir. İki ayrı tarikle rivayet edilen hadislerden biri şöyledir: Abdullah b. Ömer dedi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Onlara isabet edenin bir benzerinin size isabet etmemesi için kendilerine zulmedenlerin yurtlarına ancak ağlayanlar olarak giriniz"²⁵⁴ Burada önceki hadiste de işaret olunduğu gibi Semûd kavminin helak edildiği, bu helak sebebinin de azgınlıklarında ileri gitmeleri olduğu söylenmektedir.

²⁵² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 18, h. no: 3378, (I/619).

²⁵³ Konu ile ilgili bkz. Ömer Fâruk Harman, "Hicr", *DİA*, XVII, 454-455.

²⁵⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 18, h. no: 3379, (I/611).

Buhârî'nin Sâlih Peygamber'in kıssasına kaynaklık teşkil edecek şekilde bab başlığında vermiş olduğu ayetler önemli yer teşkil etmektedir. Bu yüzden o, Salih Peygamber'in kıssasını tamamen anlatacak hadisler rivayet etmemiştir. Bunun sebebi de muhtemelen kendi şartlarına uygun hadis bulamamış olmasıdır. Bu yüzden kendi şartlarına uygun hadis bulamadığı yerlerde bab başlığı açmış ve onu ayetlerle açıklamıştır.²⁵⁵ O, Hz. Sâlih bölümünde de bu metodu uygulamıştır. Buhârî'de olduğu gibi diğer hadis kaynaklarında da Hz. Sâlih'in kıssası ile ilgili neredeyse hiç hadis bulunmamaktadır. Bu konuda ki hadisler genel olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hicr bölgesinden geçerken söylemiş olduğu sözlerle ilgili rivayetleri kapsamaktadır. Bu rivayetlerde her ne kadar Hz. Salih'in ismi geçmese de dolaylı bir şekilde onun kıssasından bir parça anlatılmaktadır.

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, metin yönünden aynı olup ayrı senedlerle rivayet edilen bu iki hadis ele alındığında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu bölgedeki suyu kullanmamak ile oradan ağlayarak geçmek gerektiği konusunun azap bakımından sonrakiler üzerinde nasıl bir etki bırakacağı sorusu akla gelmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a.v.) binlerce yıl önce helak olmuş bir kavmin diyarı sonraki insanlar üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki bırakabilir mi? Muhammed Ali es-Sâbûnî, Buhâri üzerine yazmış olduğu şerhinde bu hadisleri şerh ederken şöyle demiştir; "Allah, bir kavme azap ederse, bu azap o kavmin diyarına, sularına, ekinlerine, ağaçlarına ve zirâi ürünlerine de isabet eder. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabeden o bölgenin suyuyla yapmış oldukları hamuru atmalarını istemiştir... Ayrıca diğer rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın azabına uğrayanların diyarına, onlara isabet eden azabın aynısının kendilerine ve ailelerine isabet etmemesi için ağlayarak geçmelerini istemiştir."²⁵⁶

Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhâri*'de şöyle demiştir; "Hadisten anlaşıldığına göre Semûd kavminin su kaynaklarından su çekmek mekruhtur. Küfürleri dolayısıyla Yüce Allah'ın azabı ile helak edilmiş bulunan kavimlere ait benzeri kuyular ve pınarlar da bu hükmün kapsamındadır."²⁵⁷ Netice itibariyle burada Hz. Sâlih'in kıssası, daha çok bab başlığındaki ayetlerle

²⁵⁵ Ali Toksarı, *Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri*, 122.

²⁵⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IV, 51, trs., Yay.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 438.

açıklanmıştır. Hadisler ise başlı başına onun kıssasını içermemiş, helak edilen Semûd kavminin diyarından geçerken yapılması gerekenler rivayet edilmiştir. Bu da Semûd kavminin helakine ve helak edildiği bölgenin lanetli oluşuna işaret etmektedir.

2. 5. 6. İbrâhim (a.s.)

Ulû'l-azm²⁵⁸ peygamberlerden biri olan Hz. İbrâhim'in soyu, Nûh Peygamberin oğullarından Sâm'a dayanır. Hz. İbrâhîm, putperest bir kavim olan Bâbil krallığına gönderilmiş bir peygamberdir. Kendisini ilah olarak gören Bâbil kralı Nemrut'un görmüş olduğu bir rüyayı kâhinler, ileride bir yılda doğacak olan bir çocuğun hanedanını yıkmakla yorumlamaları sebebiyle Nemrut, o yılda doğan bütün erkek çocuklarını öldürmüştür. Hz. İbrâhîm'in annesi, doğum zamanında bir mağaraya gidip, onu orada doğurmuştur.²⁵⁹

Bazı rivayetlere göre Hz. İbrâhîm'in babası Âzer, Nahor'un oğlu olup Nemrut'un puthanesinin put yapıcısıydı. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim'in babası Âzer²⁶⁰ diye isimlendirilirken Tevrat'ta²⁶¹ ve diğer İbrânî kaynaklarda ona Terah adı verilmektedir. Kuzey Suriye'de Halep'in güneyinde, Tell Mardikh kentinde İtalyan arkeolog Paolo Matthiae tarafından arkeolojik kazılarda bulunan Ebla tabletlerinden birinde "Terah oğlu Abram" ifadesine rastlanmıştır.²⁶² Putları kendi elleriyle yapar ve muhafaza ederdi. Hz. İbrahim, büyüyene kadar insanların arasına girmemiş, mağarada yaşamını sürdürmüştür. Daha genç yaşta iken akli melekesini kullanarak güneşin, ayın ve yıldızlar gibi görünen maddi bir şeyin ilah olamayacağını, tek ilahın herşeyi yoktan var eden ve asla yok olmayan Allah olduğunu bulmuştur. Peygamber olduktan sonra ilk önce babasını, tek olan Allah'a iman etmeye davet etmiş ancak kendisinden bir karşılık görmemiştir. Ona "...babacığım! İştmeyen, görmeyen ve

²⁵⁸Sözlükte "sabırlı, gayretli ve kararlı kimseler" demektir. Bu tabir Kur'an'da, Resûl-i Ekrem'e peygamberlerden azimli ve kararlı olanların sabredışı gibi sabretmesinin emredildiği bir âyette geçmektedir (Ahkaf 46/35). Ahzâb sûresinde (33/7) peygamberlerden ağır taahhüt (mîsâk) alındığı belirtildikten sonra onlardan özellikle Hz. Muhammed, Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve İsâ'nın zikredilmesine dayanan âlimler, ulû'l azm peygamberlerin bunlardan ibaret olduğunu söylemiştir. (Muhammed Aruçi, "Ulû'l Am", *DİA*, XXXXII, 294.).

²⁵⁹ Et-Taberî, *et-Târîhu't-Taberî*, I, 120; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 76; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 2005, I, 144.

²⁶⁰ En'âm 6/74.

²⁶¹ Tekvîn, 11/26.

²⁶² Howard La Fay, "Ebla: Bilinmeyen Büyük Bir İmparatorluk ", National Geographic Magazine , Aralık 1978, 736.

sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. O halde bana uy da seni doğru yola eriştireyim."²⁶³ dediyse de babası, onu inkar etmiş hatta bu ısrarında devam etmesi halinde onu taşılayacağını söylemiştir.²⁶⁴

Hız. İbrâhîm, halkın şölen yerine gittikleri bir gün, hasta olduğunu beyan ederek onlarla beraber gitmemiş, puthanedeki bütün putları kırarak baltayı büyük putun boynuna takmıştır. Bunun üzerine halk orada toplanmış ve Hız. İbrâhîm'in zekice yapmış olduğu davranışa şahit olmuşlardı. Hız. İbrâhîm, "belki büyük put hepsini kırmıştır" diyerek bazıları, hareket etmekten yoksun bir putun bunu yapamayacağına inandırarak tek ilaha inanmalarını sağlamışsa da kavminin çoğunluğu inkarlarından geri adım atmamışlardır. Bunun üzerine Nemrut, büyük bir ateş yaktırarak Hız. İbrâhîm'i içine attırmıştı. Yüce Allah, ateşe " *Ey Ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve esenlik ol...*"²⁶⁵ diye emredince ateş, Hız. İbrâhîm'i yakmamıştır. Bu mucize üzerine bazıları ona inanmış ve peşinden gitmişlerdir. Daha sonra Hız. İbrâhîm, Sâre ile evlenmiş yeğeni Hız. Lût ve kendisine inanan insanlarla beraber Bâbil'i terk etmiş, Filistin'e yerleşmiştir. Mısır'a giderken oranın zorba kralı ile başlarından geçen olaydan sonra kral tarafından kendilerine Hacer isminde bir cariye hediye edilmiştir. Sâre, Hız. İbrâhîm'in kendisinden çocuğunun olmadığını görünce cariyesi Hacer ile evlenmesini istemiştir. Hız. İbrâhîm, Sâre'nin ısrarları üzerine Hacer ile evlenmiş ve ondan İsmâîl adında bir çocuğu olmuştur. Sâre, zamanla Hacer'e kıskançlık duymuş ve Hız. İbrâhîm'den onları başka bir yere götürmelerini istemiştir. Hız. İbrâhîm, Hacer ile oğlu İsmâîl'i, o dönemde bir çöl olan ve hiçbir yerleşim yerinin olmadığı Mekke'ye götürmüş ve orada Allah'a emanet etmiştir. Hız. İbrâhîm'in daha sonra Sâre'den peygamber olacak olan İshak adında bir oğlu olmuştur. Hız. İbrâhîm, oğlu Hız. İsmâîl ile birlikte Kabe'yi inşa ettikten sonra 175 yaşında vefat etmiştir.²⁶⁶ Bazı rivayetlere göre 20 yaşında iken annesi Hacer 90 yaşında vefat etmiş kendisi de 200 yaşında vefat etmiştir.²⁶⁷

²⁶³ Meryem, 19/42-43.

²⁶⁴ es-Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 75.

²⁶⁵ Enbiya, 21/6.

²⁶⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l Enbiya*, trs., y.y., 180.

²⁶⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l Hâcî, Kahire, 1421-2001, XI, 34.

Kur'an'ın 25 sûresi ile 69 ayetinde Hz. İbrâhîm'den bahsedilmektedir. Hz. İbrâhîm, Kuran'da "Halîl" yani dost diye nitelenmiştir. Bunun dışında Evvâh, Halîm, Munîb, Hanîf, Kânit ve Şâkir sıfatlarıyla da anılmıştır.²⁶⁸ O, Kur'an-ı Kerim'de kıssası uzun bir şekilde anlatılan peygamberlerden biridir. Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. İbrâhîm ile ilgili geçen hadislerin, tarih kitaplarında geçen kıssası ile hangi yönden ilişkili olduğuna ve kaynak olarak bu eserleri nasıl etkilediğine değineceğiz.

Hz. İbrâhîm ile ilgili rivayetler, *Sahîh*'in Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçtiği gibi diğer bölümlerde de geçmektedir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde onunla ilgili dört bab başlığı ve 25 hadis yer almaktadır. Bu dört baktan ikisi ayetlerden oluşurken diğerleri isimlendirilmeden "bab" şeklinde verilmiştir. Yegane amacımız ağırlıklı olarak Kitâbu'l-Enbiyâ bölümündeki hadisleri ele almak olacaktır. Çünkü Hz. İbrâhîm ile alakalı gerek mevzu olsun gerek sahih olsun birçok hadis yer almaktadır. Bu hadislerin sadece bir kısmı onun kıssası ile alakalıdır. Buhârî, sahîhinde tekrarlara sıkça başvurmuştur. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde de bu tekrarlara rastlamaktayız. Burada Hz. İbrâhîm hakkında geçen bab başlıklarından ilki, Nîsâ Sûresinin 125. ayetinin sonunda geçen *والتخذ الله إبراهيم خليلاً* "...Allah İbrahim'i dost edindi" kısmı ile isimlendirilmiştir. Buhârî, bu bab başlığının altındaki hadislere geçmeden önce Hz. İbrâhîm ile ilgili Nahl ve Tevbe Sûrelerinde geçen özelliklerine değinmekte ve bazı açıklamalarda bulunarak şahsi bilgisini sunmaya çalışmaktadır. Buhârî'nin bir kısmını isimlendirdiği ilk bab başlığındaki ayetin tamamı şöyledir; *وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا* "*Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim'i dost edindi.*"²⁶⁹ Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'i dost edinerek ona yardımcı olmuş ve onu imam kılmıştır. Hz. İbrâhîm'in "Halîl" sıfatını belirten ayetler bazı hadislerle de desteklenmektedir.

Buhârî, ayetle isimlendirdiği ilk bab başlığının altında 12 hadis rivayet etmektedir. Bu hadislerden 11'i merfû, 1 tanesi de mevkûf hadisten meydana gelmektedir. Bu hadislerin çoğu, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Abbas tarafından

²⁶⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvvet ve 'l-Enbiya*, trs., y.y, 180.

²⁶⁹ Nîsâ, 4/125.

rivayet edilmiş olup bu rivayetler, Hz. İbrâhim'in kıyamette ilk elbise giydirilecek kişi olması²⁷⁰, kıyamet gününde babası Âzer ile olan imtihanı²⁷¹, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'nin fethinde Kabe'ye girince Hz. İbrâhim ile Hz. İsmâîl'in resimleriyle karşılaşması²⁷², Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rüyasında Hz. İbrâhim'i görmesi²⁷³, Hz. İbrâhim'in sünnet olması²⁷⁴, Hz. İbrâhim'in hayatı boyunca üç yalan söylemiş olması²⁷⁵ ve Hz. İbrâhim ateşe atıldığında kelerin O'nun atıldığı ateşi üflemesi sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelerin öldürülmeleri gerektiği²⁷⁶ rivayetleri verilmiştir. Bu bab başlığının altında rivayet edilen son hadis ise Hz. Lokman hakkındadır. Peygamber mi yoksa salih bir kul mu olduğu konusunda ihtilaf edilen Hz. Lokman'ın Hz. İbrâhîm bölümünde yer alması hususu ayrıca düşündürücüdür. Neticede Hz. Lokman Hz. Dâvûd döneminde yaşayan biridir. Buhârî'nin onu burada zikretmesinin altında yatan sebep kendisi tarafından açıklanmamıştır.

Buhârî, dört baktan ikincisini “Yeziffüne, hızlıca yürümektir bâbı” şeklinde isimlendirmiştir. Bu bâb'ın, bu şekilde isimlendirilmesinde şu amaç gözetilmiştir: Bu bab, daha önce geçen “Allah İbrâhim'i dost edindi” bâb başlığının bir devamı niteliğindedir. “Yeziffüne” kelimesi, Saffat sûresinde geçmektedir. Bu sûredeki 83-109 ayetlerinde Hz. İbrâhim ile kavminin durumları anlatılmaktadır.²⁷⁷ “Yeziffüne” sözcüğü, Hz. İbrâhim'in putperest kavminin bir bayram töreninden dönerken, onun putları kırması haberi kendilerine ulaşınca, hemen koşarak onun önüne çıkışları manasına gelmektedir.²⁷⁸ Buhârî, burada beş hadis rivayet etmiş olup, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr'den rivayet edilen bu hadislerden dördü merfû, diğeri de mevkûf hadisten oluşmaktadır. Söz konusu bab başlığında şefaata için insanların Hz. İbrâhim'e gelmeleri, Hacer'in acele etmemesi durumunda zemzem bir pınar olacağı, Hz. İbrâhim'in, Hz. İsmâîl'in eşleri ile görüşme hâdisesi ve zemzem ortaya çıkması ile ilgili rivayetler verilmiştir. Zemzem suyunun ortaya çıkışı ile Hz.

²⁷⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3348, (I/613).

²⁷¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3350, (I/613).

²⁷² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3352, (I/613).

²⁷³ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3354, (I/613).

²⁷⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3356, (I/614).

²⁷⁵ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3358, (I/614).

²⁷⁶ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 9, h. no: 3358, (I/614).

²⁷⁷ Mehmed Sofuoğlu, *Sahihu'l-Buhâri ve Tercemesi*, VII, 3152.

²⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l Bâri*, VI, 458-459; el-Aynî, *Umdetu'l Kârî*, XV, 347; Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IX, 113-115; Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhâri ve Tercemesi*, VII, 3152.

İbrâhim'in Hz. İsmail'in eşleriyle görüşmesini konu edinen hadislere, Hz. İsmail bölümünde yer vereceğiz.

Buhârî, üçüncü ve dördüncü bablara isim vermemiş “bab” şeklinde zikretmiştir. Üçüncü babta altı hadis rivayet etmiş olup bu hadislerin hepsi merfû hadisten oluşmaktadır. Ebû Zer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Ebû Humejd es-Sâidi, Kâb b. Ücre ve İbn Abbas, bu bab başlığının altında verilen hadislerin sahabi ravileridir. Burada rivayet edilen hadisler yeryüzünde yapılan ilk mescidin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorulması²⁷⁹, Hz. İbrâhim'in Mekke'yi haram belde yapması²⁸⁰, Arapların Kabe'yi tamir ettiklerinde temelini geriye çekmeleri²⁸¹, salavatın okunma şekli²⁸² ve Hz. İbrâhim'in duası²⁸³ konularını kapsamaktadır.

Buhârî, “bab” şeklinde yazmış olduğu dördüncü başlıkta ise hadislere geçmeden önce Hicr Sûresinin mealindeki 51. ayet ile Bakâra sûresinin mealindeki 260. ayetini zikretmiştir. Ardından da sadece bir hadis rivayet etmiştir. Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet edilen bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Şüphe etmek İbrahim'den çok bizim hakkımızdır.”²⁸⁴ sözü ile başlamaktadır.

Hz. İbrâhim hakkında rivayet edilen bu hadislerin hepsini anlatıp konuyu uzatmak yerine konumuzla alakalı olup onun peygamberler tarihi bağlamında hayatını anlatan eserlere kaynak olması bakımından önem taşıyan rivayetleri incelemek yerinde olacaktır. Bu rivayetlerden Hz. İbrâhim'in kıyamette babası ile olan münasebeti, sünnet oluşu, hayatı boyunca üç yalan söylemesi, kelerin ateşe üfürmesi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Hz. İbrâhim'in şüphesi rivayetleri, kıssasına kaynaklık teşkil etmesi bakımından incelenmesi faydalı olacaktır Zemzem suyunun ortaya çıkması, Hacer ile Hz. İsmâil'in Mekke'de bırakılması ve Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'in eşleri ile olan diyalogu kendisi ile yakından alakalı olduğu için Hz. İsmâil'e ayırmış olduğumuz bölümde ele alacağız.

²⁷⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 11, h. no: 3366, (I/617).

²⁸⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 11, h. no: 3367, (I/617).

²⁸¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 11, h. no: 3368, (I/617).

²⁸² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 11, h. no: 3369, (I/617-618).

²⁸³ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 11, h. no: 3371, (I/618).

²⁸⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 12, h. no: 3372, (I/619)

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde İbrâhîm, kendi babası Âzer ile yüzünde bir siyahlık ve toz olduğu halde karşılaşır. İbrâhîm babasına, ‘ben sana dünyada iken bana âsi olma demedim mi?’ der. Babası da ona, ‘İşte bu gün ben sana âsi olmayacağım! der. Bunun üzerine İbrâhîm (a.s.), ‘Ey Rabbim! Sen bana insanların yeniden diriltilecekleri gün, beni zelil ve rüsvay etmeyeceğini vâd etmiştin. Şimdi Allah’ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha arlandırıcı ve utandırıcı hangi rüsvaylık olabilir?’ demiştir. Yüce Allah da, ‘(Ey İbrâhim!) Ben cenneti kafirlere haram kılmışımıdır’ buyurur. Bundan sonra Yüce Allah tarafından, ‘Ey İbrâhim! şu iki ayağının altındaki nedir?’ denilir. İbrâhim bakar ve ayakları arasında kana bulanmış bir sırtlan görür (ki, İbrâhim’in babası bu çirkin surete çevrilmiştir). Bu çirkin manzara üzerine onun ayaklarından yakalanır ve ateşe atılır”²⁸⁵

Yüce Allah, “*Hani İbrâhîm, babası Âzere şöyle demişti...*”²⁸⁶ ayeti ile Âzer’in Hz. İbrâhîm’in babası olduğunu bildirmektedir. *Sahîhu’l-Buhârî*’de geçen bu hadis de bunu teyit etmektedir. Böylece Âzer’in onun amcası olduğu görüşü asılsız kalmış olur. Çünkü bazı alimler, Âzer’in Hz. İbrâhim’in amcası olduğu, o dönemlerde amcaya da baba denildiğini söylemektedirler. Aynı zamanda nesep bilimcilerinden biri sayılan İbn Abbas, onun babasının Tareh olduğunu, Tareh’in ibadet ettiği putun isminin ise Âzer olduğunu söylemektedir. Ona göre bu putun ismi, ona lakap olarak takıldı. İbn Cerîr et-Taberî’ye göre doğru olan onun isminin Âzer olduğudur. İki tane özel isminin olması da mümkündür.²⁸⁷ Ahirette Hz. İbrâhim ile babası arasında geçecek olan bu diyaloga gelince, şerefli oğulun bile Müslüman olmadığı takdirde babaya fayda veremeyeceğine delil vardır. Nitekim aynı durum, Hz. Nûh ile suda boğulan oğlu için de gerçekleşmiştir. Hz. Nûh, oğlu için Allah’tan mağfiret isteyince Yüce Allah O’nu ikaz etmiş ve; “*Ey Nûh! O, kesinlikle senin ailenden değildir. Hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben, seni, cahillerden olmaktan sakındırırım*”²⁸⁸ buyurmuştur. Bu yönüyle Buhârî’de geçen ve Hz. İbrâhîm ile babası Âzer arasında, ahirette meydana gelecek olan bu diyalog, Hûd suresinde Hz. Nûh ile oğlu hakkında geçen bu ayete arz edilince, hadisin sened

²⁸⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 9, h. no: 3350, (I/611).

²⁸⁶ En’am, 6/74.

²⁸⁷ İbn Kesîr, *Peygamberler Tarihi*, 251; Günay Tümer, “Âzer”, *DİA*, IV, 316.

²⁸⁸ Hud, 11/46.

dışında metin yönüyle de hüküm olarak sahih olduğu sonucuna varılabilir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu konuda kızı Fatıma'yı uyarmış ve babasının peygamber olmasına güvenmemesi gerektiği, ibadetlerini yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁹ Böylece bir kimse peygamber olsa bile Müslüman olmayan bir yakınına kurtaramayacaktır.

Âzer'in hayvanlar içerisinde çirkin görünüşlü sırtlana çevrilmesine gelince, bu hayvanın uyanık olması gereken şeylerden gaflet etmesi sebebiyle hayvanların en ahmağı olmasındandır. Hz. İbrâhim'in uyarmasına karşı Âzer'de de bu özellik bulunmaktadır. Âzer'in bu surete çevrilmesi Hz. İbrâhim'in ondan uzaklaşması içindir.²⁹⁰ Bu hadisin Hz. İbrâhim hakkında tarih kitaplarında anlatılan kıssası ile bağlantısı, inkarında ileri giden Âzer'in, ahirette başına gelecek olan ahvâli anlatılmış ve bunun sebebinin de Allah'ı inkar edip putlara tapmış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Araştırmamız neticesinde peygamberler tarihi kitaplarında bu hadise rastlamadık. Neredeyse tamamı Buhârî'de yer alan bu ve diğer birçok hadisi peygamberler tarihi eserleri almamıştır.

Peygamber kıssalarına geniş bir şekilde yer veren Asım Köksal'ın *Peygamberler Tarihi* eserinde bile bu hadiseye yer verilmemiştir. Yine peygamberlerle ilgili kıssalara rivayet odaklı geniş yer veren Hafız İbn Kesîr'in *Târîhu'l Enbiyâ* eserinde de bu hadise rastlamadık. Kıssa müelliflerinin sahih kaynaklarda geçtiği halde bu tür rivayetlere eserlerinde yer vermemelerinin iki sebebi olabilir. Bunlardan biri peygamberlerin uhrevî hadiselerinden çok dünyevi hadiselerine kronolojik bir şekilde yer vermeleri diğeri ise eserlerini yazarken sadece tarih kaynaklarından yararlanmaları, hadis kaynaklarına ise bakmamalarıdır. Az da olsa İsrailiyyat rivayetlerine çok dalmış olmaları da buna sebep olarak gösterilebilir. Bu şekilde yazılan kıssalar bize peygamberler hakkında eksik bilgiler verebilmektedir.

Hz. İbrâhim ile ilgili diğer hadise gelince Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu; "İbrâhim, seksen yaşında iken Kaddûm

²⁸⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 55, Vasiyet, 11, h.no: 2753, (I/507).

²⁹⁰ el Kastallânî, Ebu'l Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *İrşâdu's Sârî Li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, thk., Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî, V, 341; Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3144.

denilen yerde sünnet olmuştur.”²⁹¹ Ebû Hureyre’nin Ebû’z Zinâd yoluyla rivayet ettiği başka bir hadiste “dal” harfi şeddesiz, yani “Kadûm” olarak geçmektedir. “Kaddûm” veya “Kadûm” kelimelerinin, bir köyün ismi olduğu şeklinde görüş beyan edenler olduğu gibi şeddesiz dal biçiminde okunan “kadûm” kelimesinin de “kesici âlet” manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Buna göre hadisin manası ‘İbrâhîm (a.s.) kesici alet ile sünnet oldu’ olur. Kurtûbî, bu konuda şöyle demiştir; “Rivâyetlerin çoğunda “dal” harfi, şeddesiz okunur ki “Kadûm” kelimesi, kesici alet manasına gelir. Dilcilerin çoğunluğu bu sözcüğün keser manasına geldiğini söylemektedirler.”²⁹²

İbn Hacer ise şöyle demiştir; “el-Kadûm şeddesiz okunur. Kadûm, bir marangoz aletidir. İbrahim (a.s.) onunla seksen yaşında iken sünnet olmuştur.”²⁹³ Buhârî, bu hadisi izin isteme bölümünde “Büyüdükten sonra sünnet olmak ve koltuk altlarının kıllarını yolmak bâbı” başlığının altında da zikretmiştir. Burada iki hadis rivayet eden Buhârî, bu hadislerin başında veya sonunda, “Kaddûm” sözcüğünün hangi manaya geldiğini açıklamamıştır. Bu rivayet şerh edilirken değişik görüşler öne sürülmüştür. Buhârî’nin, *es-Sahîh*’ine almış olduğu bu hadisler, sünnet olmanın küçük yaşta mı yoksa büyük yaşta mı olacağı sorularını akla getirmektedir. Mühelleb şöyle demiştir; “İbrâhîm’in, seksen yaşından sonra sünnet olması, bizim de onun gibi yapmamızı gerektirmez. Çünkü insanlar, çoğunlukla seksen yaşına varmadan ölmektedirler. O, Yüce Allah bunu kendisine emrettikten sonra uygulamıştır”. İbn Abbas ise; “Küçük yaşta sünnet olmak, çocuk için işin kolaylaştırılması sebebiyledir. Çünkü o yaşta çocuğun organı zayıftır ve anlayışı da azdır”²⁹⁴ diyerek Mühelleb’in görüşüne kaynaklık etmiştir.

Buhârî’nin *Sahîh*’ine almış olduğu bu hadisten anlaşıldığına göre Hz. İbrâhîm, sünnet olduktan sonra bu uygulama, zürriyetine de farz kılınmıştır. İsrâiloğulları da Tevrattaki bu hükme uymuşlardır. Hz. İsa zamanına kadar bu böyle devam etti. Sonra, Hristiyanlardan bir grup, Tevrat’ın hükmünü değiştirince sünnet manasına gelen “Hitan”a “Kalpteki perdeyi kaldırmak” manasını verdiler. Böylece

²⁹¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 9, h. no: 3356, (I/614).

²⁹² el-Aynî, *Umdetu’l-Kâri*, XV, 340.

²⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 449-450.

²⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri Muhtasarı ve Tercemesi*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Polen Yay, İstanbul, 2008, XII, 414.

bu hükmü uygulamaktan vazgeçtiler.²⁹⁵ Peygamberler tarihi eserlerinde Hz. İbrâhîm'in kıssası anlatılırken, sünnet olan ilk insanın o olduğu belirtilmektedir.²⁹⁶ Böylece bu bilgi, Kur'an-ı Kerim'de geçmediği halde Buhârî'de geçerek peygamberler tarihine sağlam bir kaynak olmuştur. Tarih kitaplarında Hz. İbrâhîm ile ilgili bölümlerde sünnet oluşu bilgisinin Buhârî'de ki hadis ile karşılaştırılması sonucunda, bu kitaplarda geçen bu bilginin sahih bir bilgi olduğu anlaşılmış olur. Çünkü tarihi bilgilerin bir kısmı zayıf bir kısmı uydurma rivayetlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla buradaki tarihi bir bilgi, sağlam olup olmadığı hususunda Buhârî'ye arz edilmiştir.

Hz. İbrâhîm'in tarih kitaplarında anlatılan kıssasına sağlam bir kaynak olacak olan bir diğer hadis de Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir; “Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “ İbrâhîm, yalnız üç defa yalan söylemiştir: Bunlardan ikisi Yüce Allah içindi. Bunlar, puta tapanlara “Ben hastayım” ve “Belki putların şu büyüğü bu kırma işini işlemiştir” sözleridir. Devamla şöyle buyurdu, birgün Sâre ile beraber zorbalardan birisinin bulunduğu yere gitti. O zalim hükümdara adamları, şehre yolcu bir kimse gelmiştir. Beraberinde insanların en güzeli bir kadın vardır, diye haber verdi. Hükümdar, İbrâhîm'e haber gönderdi, bu kadın kimdir? diye sordu. İbrâhîm, kız kardeşimdir, diye cevap verdi. Sonra İbrâhîm, Sâre'nin yanına geldi ve ‘Ey Sâre, yeryüzünde benden ve senden başka iman eden hiç kimse yoktur. Bu melik, bana seni sordu. Ben de ona senin benim kız kardeşim olduğunu söyledim. Sakın benim sözümü yalan çıkarma’ dedi. Zalim hükümdar Sâre'ye elçi gönderip onu çağırttı. Sâre onun yanına gelince hükümdar, eliyle Sâre'ye uzanmaya çalıştı, fakat bunu yapamadı (o bir hâle girdi ve nefesi boğuldu) Hemen Sâre'ye, benim için Allah'a dua et, sana zarar vermeyeceğim, dedi. Sâre, Allah'a, onun çözülmesi için dua edince eli eski haline geldi. Sonra Sâre'ye ikinci defa uzandı. Bu sefer de birincideki gibi hatta ondan daha şiddetli bir hale yakalandı. Yine Sâre 'ye, benim için Allah'a dua et, sana zarar vermeyeceğim, dedi. Sâre yine dua etti, o da yine çözüldü. Görevlilerinden birisini çağırarak dedi ki: Sizler bana insan getirmediniz, sizler bana ancak bir şeytan getirdiniz, dedi. Akabinde Hacer'i Sâre'ye hizmetçi

²⁹⁵ el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, XV 340; Sâbûnî, *Şerhu'l-Muyesser li-Sahîhi'l-Buhârî*, IV, 32; Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, VI, 112, Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3147.

²⁹⁶ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 169.

olarak hediye etti. Sâre, İbrâhîm'e geldiğinde İbrâhîm, namaz kılıyordu. Eliyle işaret ederek "Ne oldu?" diye sordu. Sâre: Allah o kafirin tuzağını başına geçirdi ve Hacer'i de bana hizmetçi verdi, dedi." Ebû Hureyre dedi ki; "Ey yağmurun çocukları işte anneniz budur"²⁹⁷

Aynı hadis Buyû ve Nikah bölümlerinde de geçmektedir. Hz. İbrâhîm'in hayatı boyunca üç yalan söylemiş olduğu hususunu anlatan bu hadisteki bilgilere, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadis kaynaklarında ve tarih kitaplarında da rastlanılmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz bu hadiste Hz. İbrâhîm'in putları kırması ve onun Sâre ile birlikte zalim krala uğraması hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler verilirken Hz. İbrahim'in hayatı boyunca söylemiş olduğu üç yalanın gerekçesi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve peygamberler tarihi kitaplarında bu olaylar anlatılırken, bir peygamberin yalan söylemesinin hükmü üzerinde durulmamış ancak Buhârî'nin *es-Sahîh*'ine almış olduğu bu hadisin hükmü, şârihler tarafından ele alınmıştır. Her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Buhârî, Hz. İbrâhîm'in söylemiş olduğu bu sözlerin, hüküm olarak bir açıklamasını yapmamış olsalar da hadisi şerh eden şârihler, onun altında yatan hükmün ne olduğu konusunda fikir beyan etmişlerdir.²⁹⁸ Konu hakkında değişik görüşler öne süren alimler, bu üç yalanın yalan düzeyinde olmadığını, Hz. İbrâhîm'in "hastayım" derken vücut olarak değil manevi hastalığa yakalandığını kastettiğini, Sâre için de nesep kardeşliği değil din olarak kardeşi olduğunu kastettiğini söylemektedir. Her ne kadar hadisin teşrî hükmü hakkında değişik görüşler ileri sürülmüş olsa da, biz bu görüşlere değinerek konuyu uzatmak yerine zikredilen hadisin tarih kitaplarında anlatılan bilgilerle kıyaslamasını yapıp ne şekilde kaynak olabileceğine değindik. Nitekim hadislerde belirtilen bu üç olayın, Kur'an-ı Kerim'de ve daha ayrıntılı bir şekilde Buhârî'de hadis olarak geçmesiyle, tarih kitaplarındaki bu bilginin sağlam bir bilgi olduğu kanaatine varmış olduk.

Bu bölümde geçen "kelerin ateşe üfürmesi" hadisine gelince bu hadis, Hz. İbrâhîm'in Nemrut tarafından ateşe atılması ile ilgili hâdiseye, "Şüpheye düşmek İbrâhîm'den çok bizim hakkımızdır" hadisi de Hz. İbrâhîm'in Allah'tan dirilmeyi,

²⁹⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 9, h. no: 3358, (I/614).

²⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 350-351; el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, XV, 342-344.

kalbinin mutmain olması sebebiyle istemesi ile ilgili hâdiseye işaret etmektedir. Netice olarak Kitâbu'l-Enbiyâ'da, Hz. İbrâhim hakkındaki hadisler bu şekilde geçmektedir.

2. 5. 7. İsmâil ve İshak (a.s.)

Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hacer'in kıssası, Hz. İbrâhim bölümünde, bir bab başlığının altında uzunca bir hadis ile anlatılmıştır. Hz. İbrâhim bölümünde geçen iki uzun hadise, Hz. İsmâil bölümünde yer vermemizin sebebi, konunun Hz. İsmâil ve Hacer ile olan bağlantısından kaynaklanmaktadır. Buhârî, Kitabu'l-Enbiyâ'da Hz. İsmâil ile ilgili bir bab başlığı açmış, bu bâbın altında da bir hadis rivayet etmiştir. “Yüce Allah'ın ‘*Kitapta İsmâil'i de an, o, sözünde durandı*’ ayeti bâbı” olarak isimlendirdiği bab başlığına Meryem suresinin 54. ayetini getirmiştir. Buhârî'nin bu bab başlığı altında rivayet ettiği hadise geçmeden önce Hz. İbrâhim ile ilgili bölümde geçen iki hadise yer vermek yerinde olacaktır.

Saîd b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre İbn Abbas şöyle dedi: “Kadınların uzun etekli elbise kullanmaları İsmâil'in annesi Hacer tarafından konulmuş bir adettir. Hacer Sâre'den izini gizlemek için uzun etek giymişti. İbrâhim, Hacer'le evlenip İsmail doğduktan sonra emzirmekte olduğu bu oğlu ile beraber Mekke'ye geldi. Nihayet Hacer'le İsmail'i Mescid'in (bu gün bulunduğu) yeri ve Mescid'in yüksek bir yerindeki Zemzem kuyusunun yukarısında büyük bir ağacın yanına bıraktı. O tarihte Mekke'de hiç kimse yoktu. Hatta içecek su da yoktu. İşte İbrâhim, bu anne ve oğulu buraya bıraktı. Yanlarına içi hurma dolu meşin bir dağarcık ve içi su dolu bir kırba bıraktı. Sonra İbrâhim (Şam'a) gitmek üzere döndü. İsmâil'in annesi Hacer de arkasından onu takip etti de: ‘Ey İbrâhim! Bizi bu vadide bırakıp da nereye gidiyorsun? Öyle bir vadi ki, ne görüp görülecek bir insan var, ne de başka bir hayat eseri bir şey var’ dedi. Hacer bu sözlerini tekrar tekrar söyledi ise de İbrâhim ona dönüp bakmadı. Nihayet Hacer ona: ‘Bizi burada bırakmaya sana Allah mı emretti?’ diye sordu. İbrâhim: ‘Evet Allah emretti’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Hacer: ‘Öyleyse O, bizi zâyî etmez, korur’ dedi. Sonra (Kabe'nin yerine) döndü, İbrâhim de ayrılıp gitti. Mekke'nin üstündeki Seniyye mevkiinde görülmeyecek bir yerde bulununca yüzünü Kâbe tarafına döndürdü. Sonra ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etti: ‘Ey Rabbimiz! ben evlâdımdan kimini senin mukaddes evinin yanında ekin

bitmez bir vadiye yerleştirdim. Sebebi şudur ki, Rabbimiz, namazlarını dosdoğru kılsınlar. Artık Sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir. Onların şükretmeleri ümit edildiği için, kendilerini bazı meyvelerle rızıklandır' dedi"²⁹⁹

Hız. İsmâil'in annesi, oğlunu emziriyor ve kendisi kırbadaki sudan içiyordu. Nihayet kırbadaki su bitince hem Hacer, hem de çocuğu susadı. Hacer çocuğun susuzluktan toprak üstünde sızlanarak yuvarlandığına baktı. Çocuğun bu haline bakmaktan fenalaşarak onun yanından kalkıp biraz öteye gitti. O mıntıkada Kâbe'ye en yakın dağ olarak Safa tepesini buldu ve bunun üstüne çıktı. Sonra vadiye karşı durup bir kimse görebilir miyim diye bakmaya başladı. Fakat hiç kimseyi görmedi. Bu defa Safa tepesinden indi, vadiye varınca (ayağına dokunmamak için) entarisinin eteğini topladı. Sonra müşkil bir işle karşılaşan bir insan azmiyle koştu, vadiyi geçti. Sonra Merve mevkiine geldi, orada da biraz durdu ve bir kimse görebilir miyim diye baktı. Fakat hiçbir kimse görmedi. Hacer bu suretle (Safa ile Merve arasında) yedi defa gitti, geldi.

İbn Abbas dedi ki: Hız. Peygamber (s.a.v.): "Bunun için insanlar Safa ile Merve arasında say ederler" buyurdu. Son defa Merve üzerine çıktığıında bir ses işitti ve kendisi nefesine hitap ederek: 'Sus, iyice dinle' dedi. Sonra dikkatle dinledi. Bu sesi bir daha işitti. Bunun üzerine Hacer: 'Ey ses sahibi! sesini duyurdun. Eğer sen bize yardım etmek kudretine mâlik isen bize yardım et' dedi ve böyle der demez hemen Zemzem kuyusunun yerinde bir melek göründü. O melek ayağının topuğu ile yahut kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su göründü. Hacer (su başka tarafa akmasın diye) suyu eliyle çevirdi, havuz gibi yaptı. Hacer hem eliyle öyle yapıyordu, hem de kırbasını doldurmaya devam ediyordu. Su ise avuç avuç alındıktan sonra yerinde kaynıyordu. İbn Abbas dedi ki: Hız. Peygamber (s.a.v.): "Allah İsmâil'in anası Hacer'e rahmet etsin! O, Zemzemi kendi haline bıraksaydı da suyu avuçlamasaydı, muhakkak Zemzem akar bir ırmak olurdu" buyurdu. İbn Abbas devamla dedi ki: Hacer bu sudan içti, çocuğunu emzirdi. Melek, Hacer'e: 'Helak oluruz diye sakın korkmayın. İşte şurası Allah'ın evidir. O evi şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki, Allah o işin ehlini zayı etmez' dedi. Beytin yeri tepe gibi olup yerden yüksekçe idi. Uzun zaman seller sağını solunu kazıp götürmüştü.

²⁹⁹ İbrâhîm, 14/37.

Hacer bu suretle yaşarken günün birinde Cürhüm'den bir cemaat uğradı. Bunlar Kudey yoluyla gelip Mekke'nin alt tarafına indiler. Cürhümlüler oraya bir kuşun gelip gittiğini görmüşlerdi de: 'Hiç şüphesiz şu kuş bir suyun başında döner dolaşır. Halbu ki biz de bu vadide su bulunmadığımızı biliyorduk' demişlerdi. Anlamak için bir ya da iki kişi göndermişler. Onlar orada su bulunduğunu anlayınca dönüp gelmişler ve su olduğunu haber vermişlerdi. Bunun üzerine Cürhümlüler Mekke mevkiine gelmişlerdir. İbn Abbas dedi ki: Cürhümlüler geldiğinde İsmâil'in annesi de su başında idi. Cürhümlüler ona: 'Bizim de gelip şuraya senin yakınına inmemize izin verir misin?' dediler. Hacer de: 'Evet, inebilirsiniz (bu sudan da kullanabilirsiniz), şu kadar ki, bu suda sizin mülkiyet hakkınız yoktur' dedi. Onlar da: 'Evet' diyerek Hacer'i tasdik ettiler. Ünsiyete muhtaç olduğu bir sırada Cürhümlüler'in bu gelişi Hacer'in arzusuna uygun oldu. Cürhümlüler Mekke civarına inip kondular. Sonra Cürhümlüler'in asıl kalabalık kısmına da haber gönderdiler. Onlar da gelip kondular. Nihayet Mekke'nin bulunduğu yer medeni bir mamure haline gelmeye başladı. Hacer'in oğlu İsmâil yiğitlik ve gençlik çağına geldi ve Cürhümlülerden Arapça dilini öğrendi. İsmâil, Cürhümlüler arasında sevilen biri olmuştu. Onun heybeti ve güzelliği Cürhümlüleri hayret içinde bırakmıştı. Bu sebeple İsmâil, bulûğ çağına erişince Cürhümlüler onu kendilerinden bir kızla evlendirdiler. Hayatın bu mesut safhası devam ederken günün birinde İsmâil'in annesi öldü.³⁰⁰ İsmâil evlendikten sonra İbrâhim, bırakıp gittiği oğlu (İsmâil'i) ve eşini (Hacer'i) görmeye geldi. İsmâil o sırada evde yoktu, İsmâil'i karısına sordu. O da: Rızkımızı tedarik etmek üzere çıktı gitti, diye cevap verdi. Sonra İbrâhim: 'Durumunuz, haliniz nasıldır?' diye sordu. İsmâil'in karısı: 'Şiddetli darlık içindeyiz, fena bir haldeyiz' diye şikayet etti. İbrâhim: 'Kocan geldiğinde benden selam söyle ve ona de ki: Kapısının eşiğinin basamağını değiştirsin' dedi. İsmâil geldiğinde babasının gelip gittiğini sezer gibi oldu ve karısına: 'Evimize gelen oldu mu?' diye sordu. O da: 'Evet, şöyle şöyle şekilde yaşlı bir kişi geldi. Bana seni sordu. Cevap verdim. Durumumuzu sordu. Ben de şiddetli darlık içinde bulunduğumuzu söyledim' dedi. Bunun üzerine İsmâil: 'Sana birşey vasiyet ve bir söz emanet etti mi' dedi. O da: 'Evet bana, sana selam söylememi ve kapının basamağını değiştir dememi tenbih etti' dedi. Sonra İsmâil hanımına: 'O gelen ihtiyar, babamdır. Bana senden ayrılmamı

³⁰⁰ Hacer'in doksan yaşına girdiği ve Kabe'nin bitişiğindeki Hicr denilen yere defnedildiği söylenir. (İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 52; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 195.).

emretmiştir. Artık sen kendi ailenin evine gidebilirsin' dedi ve ondan ayrılarak Cürhümlülerden başka bir kadınla evlendi.

İbrâhim, Allah'ın dilediği bir müddet uzaklaştı da sonra geldi. Yine evde İsmâil'i bulamadı. İsmâil'in karısının yanına girdi. Ona da İsmil'i sordu. O da: 'Durumumuzu tedarik etmeye gitti' dedi. İbrâhim: 'Nasılsınız; haliniz iyi midir?' diye sordu. İsmâil'in karısı: 'Biz hayır, saadet ve bolluk içindeyiz' diye Allah'a hamd ve sena etti. İbrâhim: 'Ne yiyip içiyorsunuz?' diye sordu. Kadın: 'Et yiyoruz, su içiyoruz' dedi. İbrâhim Peygamber: 'Ey Allahım! Bunların etlerini ve sularını mübarek kıl, hayır ve bereket ihsan eyle' diye dua etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "İbrâhim zamanında Mekke civarında hububat yoktu. Av etiyle geçiniyorlardı. Eğer o tarihlerde ve oralarda hububat olsaydı, İbrâhim hububat hakkında dua ederdi" İbn Abbas dedi ki: İbrâhim'in bu duası bereketiyledir ki, et ile su Mekke'den başka yerlerde (o sıcak muhitte) Mekke'deki kadar hiçbir kimsenin sıhhatine uygun düşmez.

Yine İbn Abbas dedi ki: İbrâhim Peygamber'e gelince: Kocan geldiğinde ona selam söyle ve ona kapısının eşiğini güzel tutsun diye emreyle, demiştir. (Sonra İbrâhim Şam'a dönmüştür.) İsmâil geldiğinde: 'Evimize gelen oldu mu?' diye sordu. Karısı: 'Evet, güzel yüzlü bir ihtiyar geldi' diye İbrâhim'i övdü. Sonra kadın: 'Seni sordu, ben de rızkımızı tedarik etmeye gitti, dedim. Geçiminiz nasıldır? dedi. Ben de hayır ve saadet içindeyiz, dedim.' Sonra İsmâil: 'Sana birşey vasiyet etti mi?' diye sordu. Kadın da: 'Evet, o ihtiyar sana selam söyledi ve kapının eşiğini iyi tutmanı emretti' dedi. Bunun üzerine İsmâil, hanımına: 'İşte o, babamdır; sen de evimizin şerefli eşiğisin. Babam bana seni hoş tutmamı, iyi geçinmemi emretmiştir' dedi. Sonra İbrâhim yine bir müddet daha oğlundan ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondan sonra Mekke'ye geldi. O sırada İsmâil Zemzem kuyusunun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontup düzeltmekte idi. İsmâil babasını görünce hemen kalkıp babasına karşı vardı. Bir babanın oğluna, bir oğulun da babasına karşı yaptıkları sarılmalarla sarılıp, el, yüz, göz öpmelerinde bulundular. Sonra İbrâhim oğluna; 'Ey İsmâil! Allah bana büyük bir iş emretti' dedi. İsmâil de: '(Babacığım) Rabbin ne emretti ise onu yerine getir' dedi. İbrâhim: 'Fakat bu işte sen bana yardım edeceksin'

dedi. İsmâil: ‘Ben sana her türlü yardımı yaparım’ dedi. İbrâhim; ‘Allah burada bir Beyt yapmamı emretti’ diye etrafından yüksekçe bir tepeye işaret etti.

İbn Abbas dedi ki: İbrâhim'le İsmâil, işte orada Kabe'nin esasını kurup duvarlarını yükselttiler. İsmâil taş getirirdi, İbrâhim de bina ederdi. Nihayet Beyt'in binası ilerleyip duvarları yükseldiğinde İsmâil (bugün ziyaret edilen malum) taşı getirdi. İbrâhim de onu ayağının altına (iskele olarak) koydu, üzerinde inşaata devam etti. İbrâhim, yapar, İsmâil de taş verirdi. Nihayet inşaat tamam olduktan sonra, baba oğul Beyt'in etrafında dolaşıyorlar ve şöyle dua ediyorlardı: "*Ey Rabbimiz, bizden (şu hizmeti) kabul et, şüphesiz hakkıyla işiten, kemaliyle bilen sensin...*"³⁰¹

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde rivayet edilen bu hadisi, Said b. Cübeyr İbn Abbas'tan rivayet etmiş olsa da, içerisinde kısa cümleler halinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait sözler de vardır. Sahabe bu tür gaybî bilgileri kendinden bilemeyeceği için manen merfû hükmündedir. Bu hadis, mevkuf gibi görünse de aslında hükmen merfu hadis kategorisindedir. Mevkuf hadislerin bir kısmı âlimlerin çoğuna göre merfû hükmünde mevkuf kabul edilmektedir. Bunlar, İsrâiliyat'tan ictihad mahsulü olmamak şartıyla Kur'an ayetlerinin nüzul sebeplerine, Kur'an ve Sünnet'teki neshedilmiş hükümlere, yapılan bir işten kazanılacak sevap ve günahların mahiyetine, yaratılışa ve peygamberler tarihine, ileride meydana gelecek savaşlar, fitneler ve kıyamet ahvaline, akıl ve duyu organlarıyla bilinmesi mümkün olmayıp sadece Hz. Peygamber'den (s.a.v.) öğrenilebilecek konulara dair bilgilerdir.³⁰² Sahâbenin bunlarla ilgili naklettiği sözleri mutlaka Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmiş olması şart değildir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinleyen bir başka sahâbiden ya da ikinci veya üçüncü kişilerden duyması mümkündür.³⁰³ İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de bu hadisi şerh ederken şöyle demiştir: “İbn Abbas'a gelince o bu hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) doğrudan sema yoluyla almamışsa, o zaman bu hadis sahabe mürselidir. (Yani önceki ihtilaflar gibi bu da zararlı değildir). Bildiğin üzere Buhârî,

³⁰¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 10, h. no: 3364, (I/614).

³⁰² es-Suyûti, Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-Râvî bi-Şerhi Takrîbu'n-Nevevî*, thk., Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'k Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1424/2004, 88-89; Abdullah Aydınli, “Mevkûf”, *DİA*, XXIX, 437-437.

³⁰³ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, 218; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., II. Baskı, Ankara, 2018, 132; Abdullah Aydınli, “Mevkûf”, *DİA*, XXIX, 437.

sadece bu senede itimad etmemiştir (Yani diğer senedi de zikretmiştir).”³⁰⁴ İbn Hacer’e göre burada zikredilen senedteki ihtilaflar zararlı değildir. Burada İbn Abbas bu hadisi ya bizzat Hz. Peygamber’den (s.a.v.) almış ya da almamıştır. Almamışsa da sahabe mürseli olup zararı yoktur. Buhârî de sadece söz konusu senede itimad etmemiştir. Asıl sened ise Mâmer yoluyla Said b. Cübeyr’e ulaşan senedir. Eyyûb’un senedini ise te’yîd için getirmiştir.³⁰⁵ Bu hadisi İbn Hacer’in belirlemiş olduğu ikinci ihtimal olan sahabe mürseli olarak ele alacak olursak, İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sağlığında yaşı küçük olması sebebiyle bizzat Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işittiği hadislerin sayısı çok azdır.³⁰⁶ Buna rağmen o kadar çok hadis rivayet etmiştir ki, muksirûndan sayılmıştır. Demek ki İbn Abbas çokça irsal yapıyordu.³⁰⁷

Hadisin konuya ve Hz. İsmâil’in kıssasına uygunluğu açıktır. Hz. İsmâil ile annesi Hacer’in Mekke topraklarına bırakılması, Hz. İbrâhim’in Hz. İsmâil’in eşleri ile arasında geçen diyalogu ve Hz. İbrâhim’in İsmâil ile beraber Kabe’yi inşa etmeleri hâdiseleri, tarih kitaplarında sıkça karşılaştığımız konulardır. Burada başından sonuna kadar bir kıssa anlatılmış ve bu kıssa içerisinde birkaç farklı hâdis anlatılmıştır. Bu hadiselerin her biri Hz. İbrahim ile Hz. İsmâil’in hayat serüvenlerinden birer parça teşkil ederek tarih kitaplarında yerini korumuştur. Kur’an’dan sonra en sağlam kitap olarak kabul edilen Buhârî’de böyle bir rivayetin geçmiş olması, ona sağlam hükmünü vermek için önemli bir delildir. Bu hükmü verirken de diğer kaynaklarda geçen rivayetlerle karşılaştırma yapmaktayız. Neticede uydurma hadislerin çoğu, kıssa nitelikli hadislerdir. Bu yüzden Buhârî’de geçen bir rivayet diğerlerine nazaran daha sağlam bir yere sahiptir. Buhârî, bu hadisin akabinde yine İbn Abbas’tan rivayet edilen yukarıda bahsi geçen hadisin bir nevi muhtasarı olan başka bir hadis daha rivayet etmiştir. O, bu rivayetle yukarıda anlatılmış olan uzun hadiseyi özet halinde vermiştir. Bu yüzden tekrardan kaçınarak konunun uzamaması için hadise tekrar değinmedik.

³⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 460.

³⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 460.

³⁰⁶ es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed, *Fethu’l-Muğîs*, thk., Ali hüseyin Ali, Mektebetu’s Süne, Kahire, 2003, I, 147.

³⁰⁷ Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV Yay., II. Baskı, Ankara, 2010, 89.

Hız. İbrâhîm bölümünde rivayet edilen hadise değîndikten sonra Hız. İsmâîl hakkında da bir bab başlığı açılmıştır. Söz konusu bab başlığının altında rivayet edilen hadis şöyledir: Seleme İbnu'l Ekva şöyle demiştir: Hız. Peygamber (s.a.v.) Eslem kabilesinden ok atışmakta olan bir topluluğa uğradı da "Ey İsmâîloğulları, ok atınız! Şüphesiz sizin (büyük) babanız usta bir ok atıcısı idi. Ben bu yarışmada Falan oğulları ile beraberim" buyurdu. Râvi dedi ki: Rasulullah'ın bu sözünü işitince iki grup ok yarışçılarından bir tarafı ellerini ok atmaktan çektiler. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.): "Size ne oldu ki atmıyorsunuz?" buyurdu. Onlar da: Yâ Rasulallah! Siz muhalifimiz grupla beraberken biz o tarafa nasıl ok atarız? dediler. Rasulullah "Haydi atınız! Ben sizin hepinizle beraberim" buyurdu.³⁰⁸ Hadisin başlığa ve Hız. İsmâîl'in kıssasına uygunluğu İsmâîl Peygamber'in okçulukla meşgul olmasıdır. Nitekim Hız. İsmâîl'in okçulukla ilgilenmesi bilgisi, tarih kitaplarında sıkça geçmektedir. Buhârî'deki bu rivayet, Hız. İsmâîl'in okçulukla ilgilenmesi bilgisinin sahih bir bilgi olduğu izlenimini vermektedir. Geçmiş peygamberlerin kıssalarını anlatan eserler, Hız. İsmâîl'in okçulukla uğraşan bir peygamber olduğu hakkında bize bilgi vermiş ancak yukarıda zikrettiğimiz bu tür hadislere yer vermemişlerdir.³⁰⁹

Hız. İshak, Hız. İbrâhîm'in eşi Sâre'den doğma peygamber oğludur. Hız. İbrâhîm ve Sâre, ihtiyarladıkları vakit Lût kavmini helak etmek için insan kılığında gelen melekler Hız. İbrâhîm'e uğramış, onları Hız. İshak'ın doğumu ile müjdelemiştir.³¹⁰ Bu olay, Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı gibi tarih kitaplarında da geçmektedir. Buhârî'nin, bazı bab başlıklarını, altında hadis rivayet etmeden oluşturduğunu daha önce söylemiştik. O bu metodunu Hız. İshak ile ilgili getirmiş olduğu bab başlığında uygulamış ve altında hadis rivayet etmeden bab başlığını tek başına bırakmıştır. "İshak b. İbrahim'in Kıssası Bâbı" olarak isimlendirdiği bu bâbın altında : "bu bâbda İbn Ömer ve Ebû Hureyre'nin rivayet ettikleri hadisler vardır" demiş ancak bu rivayetleri zikretmemiştir. Bunun sebebi ise muhtemelen vermiş olduğu bu bab başlığına uygun düşecek bir hadis bulamamış olmasıdır. Tabi bu uygunluk için ön gördüğü şartlar vardır. Hadisleri eserine alırken bu şartları ölçü

³⁰⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 13, h. no: 3373, (I/618).

³⁰⁹ es-Sâlebi, *Arâisu'l-Mecalis*, 83; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 193; Ömer Faruk Harman, "İsmail", *DİA*, XXIII, 80.

³¹⁰ Hûd, 11/69-71.

almıştır. Nitekim Kur'an'da, Hz. İshak ile ilgili bir bilgi geçmediği gibi peygamberlere dair yazılmış tarih kitaplarında da çok az bilgiye rastlanılmaktadır. Hz. İshak ile ilgili rivayetlerin bir kısmı İsrailiyyât rivayetleri olup tarih kitaplarımıza da girebilmiştir. Bu rivayetlerden biri de Hz. İbrahim'in kurban edilecek olan oğlunun Hz. İshak olduğu rivayetidir. Kâbu'l Ahbâr'ın Ebû Hureyre'den bir rivayeti de bu yöndedir. Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abbas, İbn Abbas, İbn Mesud, Kâ'b bu görüştedirler.³¹¹ Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan şu bilgi bu rivayetin İsrailiyyat olduğunu göstermektedir: “*Sevdiğin biricik oğlun İshak'ı al. Mûriye diyarına git ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu, yakılan kurban olarak takdim et.*”³¹² Tekvin'de belirtildiği gibi kurban edilmek istenenin İshak olduğu söyleniyor. Ancak Kur'an-ı Kerim'de kurban kıssasından sonra Hz. İshak'ın müjdelenmesi, Hz. İbrahim'in kurban etmekle imtihan edildiği çocuktan başkası olduğuna dair açık bir delildir.

2. 5. 8. Lût (a.s.)

Hz. Lût, Hz. İbrâhim'in kardeşi Harân'ın oğludur.³¹³ Yüce Allah, O'nun kavmi ile kıssasını Araf, Şuârâ, Neml, Hud, Saffât ve daha başka surelerde anlatmıştır. Lût Peygamber'in tarih kitaplarındaki kıssasının özeti şöyledir: Kavmi, erkeklerle ilişki kurma sapıklığını başlatmışlardı. Hz. Lût, kendilerini tevhide ve bu hayasızlıktan vazgeçmeye davet ettiyse de onlar, vazgeçmemekte ısrar ettiler. Buldukları şehirleri Sodom diye adlandırılıyordu. Bu şehirler Şam (Suriye) topraklarında Gor Zahar denen yerde bulunmaktadır.³¹⁴

Yüce Allah onları helak etmek isteyince elçilerini Hz. İbrâhim'e gönderdi ve elçiler ona misafir olduktan sonra, Hz. Lût'un yanına gidip ona misafir olmuşlardı. O, kavminin misafirlerine zarar vereceklerinden korkunca onlara dair haberi

³¹¹ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 84.

³¹² Tekvin, 22/2.

³¹³ İbn Sâ'd, *Tabakât*, I, 54; Taberî, *Târih*, I, 125; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 102; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l Ferec Abdurrahman, *et-Tebşıra*, thk. Mustafa Abdulvaid, Dâru'l Kutubi'il-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 150; Hakim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek*, Çev. Mehmet Beşir Eryarsoy, 30, h. no: 1563, 115; İbn Kesîr, *Peygamberler Tarihi*, 310; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssâs-ı Enbiyâ ve Tevârihu'l Hulefa*, 15; Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, 256; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 245.

³¹⁴ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 91; Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, 257; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 246-247; Ömer Faruk Harman, “Lût”, *DİA*, XXVII, 228.

saklamak istedi ancak insan kılığında gelen elçilerin melek olduklarından haberi yoktu.³¹⁵ Hanımı, misafirlerinin gelmiş olduğu haberini ulaştırdıktan sonra kavmi, yanına gelerek misafirlerin durumunu gizlediği için ona karşı çıktılar. Onları ele geçireceklerini sandıklarında Yüce Allah, Cebrâîl vasıtasıyla onları helak etti. Hz. Lût, karısı hariç bütün ailesiyle beraber oradan çıkmış, karısı ise kavmi ile beraber kalmış veya Hz. Lût ile beraber çıkmakta iken kavmine üzüldüğü için o da helak olmuştu. Bu kavmin yaşamış olduğu şehirler alt üst olup oranın arazilerinden, suyundan ve çevresinde bulunan hiçbir şeyden yararlanmaya imkan bulunmayan ve kötü kokan bir göl haline gelmişti.³¹⁶

Lût Peygamberin kıssası, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadis ve tarih kitaplarında sıkça geçmektedir. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Lût ile ilgili iki bab başlığı açmış ve her birisinde birer hadis rivayet etmiştir. Birinci bâb başlığını Neml sûresinin 54-58 ayetleri ile isimlendirmiştir. Bu ayetler şöyledir; *Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o, kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre, o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez bir toplumsunuz. Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu: "Lût'un ailesini memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış! Biz de onu ve ailesini kurtardık. Ancak karısı başka. Onun geride kalıp helâk olmasını takdir ettik. Onların üzerine bir yağmur (gibi taş) yağdırdık. (Başlarına gelecekler konusunda) uyarılanların yağmuru ne kötüydü!"*³¹⁷

Buhârî, bu ayetlerle isimlendirdiği ilk bâb başlığının altına Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet edilen şu hadisi getirmiştir; "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu 'Allah Lût'a mağfiret etsin. Şüphesiz O, çok güçlü bir yere (Allah'a) dayanıyordu"³¹⁸ İkinci bâb başlığı ise Hicr sûresinin 61-62 ayetleri ile şöyle isimlendirmiştir; "Nihayet Lût'a elçiler gelince, doğrusu siz tanınmadık kimselersiniz dedi." Bu bâb başlığının altında da zikrettiği hadis şöyledir: Abdullah b. Mesud'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Fe hel min muddekir:

³¹⁵ Hûd, 11/69-77.

³¹⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, I, 92-93; İbn Hacer, *Fethu'l Bâri Muhtasarı ve Tercemesi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Polen Yay, İstanbul, 2008, VI, 72; Ömer Faruk Harman, "Lût", *DİA*, XXVII, 228.

³¹⁷ Neml, 27/54-58.

³¹⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 16, h. no: 3375, (I, 619).

O halde var mı ibret alıp düşünen³¹⁹. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu ayeti okuması ve Buhârî'nin onu burada zikretmesi, Kamer sûresinde Lût Peygamber'in kıssasından sonra anlatılması sebebiyledir. *Sahîhu'l-Buhârî*'de Hz. Lût'un kıssasına kaynaklık teşkil eden herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Ancak her iki bab başlığında getirilen ayetler, Hz. Lût'un kıssası için kısa bir özet mahiyetindedir.

2. 5. 9. Yâkub ve Yûsuf (a.s.)

Hz. Yâkup, İshak Peygamber'in oğlu, Hz. Yûsuf da Yâkup Peygamber'in oğludur. Onların nesepleri Hz. İbrâhim'e kadar varır.³²⁰ Hz. Yûsuf'un on bir erkek kardeşi vardı. Hz. Yûsuf, son derece güzel ve zekî bir peygamberdi. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yâkup ile Hz. Yûsuf'un kıssaları, Yûsuf sûresinde baştan sona kadar kronolojik bir şekilde anlatılmaktadır. Bu sebeple Kur'an'da, *Peygamberler Tarihi* kitaplarına yetecek kadar bilgi geçmektedir. Bu yüzden Kur'an tabiriyle bu kıssa "Ahsenu'l-Kasas"³²¹ yani kıssaların en güzeli olarak anılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, kıssası başından sonuna kadar anlatılan tek peygamber Hz. Yûsuf'tur. Onun Kuran'daki kıssasının özeti şu şekildedir: Hz. Yûsuf, bir gece rüyasında on bir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görünce bu rüyayı babası Hz. Yâkup'a anlatmıştır. Babası, rüyanın Hz. Yûsuf'un makam ve mevkî sahibi olacağına işaret olduğunu anladı ve Hz. Yûsuf'a rüyasını ağabeylerine anlatmamasını tembihledi. Ancak, ağabeyleri bundan haberdar olmuş ve Hz. Yûsuf'u öldürüp bir yere atmayı planlamışlardı. Babalarından izin alarak, gezip eğlenmek bahanesiyle Hz. Yûsuf'u alıp kırlara götürmüş, Onu bir kuyuya atmışlardı. Gömleğini de öldürmüş oldukları bir hayvanın kanına sürüp, "Yûsuf'u kurt yedi" diyerek babalarına durumubildirmişlerdi.³²²

Kuyunun yanından geçmekte olan bir kabile, Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp onu köle olarak satmak üzere Mısır ülkesine götürdüler. Mısır'da az bir fiyatla Aziz'e (maliye bakanı) sattılar. Aziz'in hanımı Züleyha, Hz. Yûsuf'a hayran kalmış, onunla beraber olmak istedişye de Hz. Yûsuf bunu kabul etmemiş ve Züleyha'nın iftirasına maruz kalarak zindana atılmıştır. Yıllarca kalmış olduğu zindanda hükümdarın

³¹⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 17, h. no: 3376, (I, 619).

³²⁰ et-Taberî, *et-Târîh*, I, 162; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 263.

³²¹ Yûsuf, 12/3.

³²² Yûsuf, 12/5-18.

şerbetçisi ve aşçısı ile tanışmış, onların görmüş oldukları rüyaların yorumunu yapmıştı. Yüce Allah, ona rüyaları yorumlama ilmini vermişti. Birisinin, kurtulup efendisinin hizmetine devam edeceğini, diğerinin ise öldürüleceğini söylemiş, yapmış olduğu tabirin aynısı çıkmıştı. Hz. Yûsuf, kurtulan kişiye, kendisini efendisinin yanında anmasını istemişti.³²³

Hükümdar bir gece rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak görmüş, bu rüyanın yorumunu yaptırmak istemişti. Hz. Yûsuf'un rüya yorumu yaptığını öğrenince onu hapisten çıkartıp rüyasını anlattı. Hz. Yûsuf, yedi sene bolluk olacağını, pesinden gelen yedi senenin ise kıtlıkla geçeceğini söyleyince hükümdar, onu maliye bakanlığına getirdi.³²⁴ Hz. Yûsuf, bolluk yıllarında bütün ambarları buğday ile doldurttu, kıtlık yılları gelince bu buğdayı halka dağıtmaya başladı. Aynı kıtlık, Hz. Yûsuf'un babasının memleketi olan Kenan diyarında da yaşandı. Hz. Yûsuf'un kardeşleri de buğday almak için iki kez Kenan ilinden Mısır'a geldiler. Sonunda Hz. Yûsuf, kardeşlerine kendisini tanıttı ve onları affettiğini belirterek, "*Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*"³²⁵ dedi. Hz. Yûsuf, babası, üvey annesi ve kardeşlerinin tamamını Mısır'a davet etti. Ailesi Mısır'a vardığında Hz. Yûsuf, anne ve babasını tahta oturttu, diğer onbir kardeşi ise Hz. Yûsuf'un önünde eğildiler. O zaman Hz. Yûsuf; "*Babacığım, işte bu vaktiyle gördüğüm rüyanın aynısıdır, Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkararak, sizi çölden getiren Rabbim, bana pek çok iyiliklerde bulundu. Doğrusu Rabbim, dilediğine lütuftur. O şüphesiz, bilendir, hakimdir*"³²⁶ dedi.³²⁷

Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, Hz. Yâkub ile ilgili iki bab başlığı ve her bir bab da iki hadis geçmektedir. Ancak her iki bab başlığında rivayet etmiş olduğu hadisler aynıdır. Bu bab başlıklarının ilki "*Yoksa siz ölüm Yakup'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız?* ayeti bâbı"dır.³²⁸ İshak Peygamber ile ilgili bölümden sonra bu bab başlıklarından biri getirilmiş, Lût ve Sâlih peygamberlerden

³²³ Yûsuf, 19-42.

³²⁴ Yûsuf, 12/43-55.

³²⁵ Yûsuf, 12/92.

³²⁶ Yûsuf, 12/100.

³²⁷ et-Taberî, *et-Târîh*, I, 186; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 140, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 155.

³²⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 19, (I/620).

sonra da diğerk bâb başlığı yazılmıştır. Her iki bab başlığındaki hadisler, birkaç farklılıkla beraber aynı metinden oluşmaktadır. Sened ise ayrı tariklerden oluşmaktadır.

Birinci bab başlığındaki hadis, Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber'e insanların en kerimi kimdir, diye soruldu. O, insanların en kerimi, en takvalı olanlarıdır, diye cevap verdi. Onlar, Ey Allah'ın Peygamberi, bizim sana sormak istediğimiz bu değildir, deyince bu sefer şöyle buyurdu: İnsanların en kerimi Allah'ın halilinin oğlu, Allah'ın Peygamberinin oğlu, Allah'ın Peygamberinin oğlu Allah'ın Peygamberi Yûsuf'tur.”³²⁹ İkinci hadis ise aynı metinden oluşan ve İbn Ömer'den rivayet edilen hadistir. Bazı nüshalarda Hz. Yâkup'la ilgili olan ikinci bab başlığı, yani Lût peygamberden sonra zikredilen ikinci bab başlığı bulunmamaktadır. Burada, nüshayı yazan müellif, ayrı yerlerde iki defa getirmiş olduğu bab başlığını ve altındaki hadisi bir defa yazmakla yetinmiştir. Bunun sebebi ise hem bab başlıklarının hem de altındaki hadislerin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Burada ne bab başlıkları ne de hadisler Hz. Yâkup'un kıssası hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Hadisler, Hz. Yûsuf'un nesebini açıkça ifade etmekte olup, O'nun Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yâkup'un oğlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca hadisin ifadeleri arasında dördünün de peygamber olduğu fazladan ifade edilmiş oldu.³³⁰

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, Hz. Yûsuf hakkında bir bab başlığı ile sekiz hadis bulunmaktadır. Bu hadislerden ikisi mevkûf, diğerkleri ise merfû hadislerden oluşmaktadır. Bab başlığının ismi olarak Yûsuf sûresinin yedinci ayeti getirilmiş olup bu ayetin meali şöyledir; “*Andolsun ki Yûsuf'un ve kardeşlerinin durumunda soranlar için ibretler vardır.*”³³¹ Bu bab başlığı altında rivayet edilen hadisler, Ebû Hureyre, Hz. Âişe, Ebûbekir b. Mûsâ'nın babası ve İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ'da geçen bu hadisler, daha önce de Hz. Yâkup bölümünde rivayet edilen Hz. Yûsuf'un nesebinin Hz. İbrâhim'e dayanması, Hz. Ebûbekir'in namaz kıldırması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duası ve Hz. Âişe'nin başından geçen ifk olayı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Nesebinin Hz. İbrâhim'e dayanması hadisi ile Hz.

³²⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 20, h. no: 3383, (I/ 620).

³³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 483.

³³¹ Yûsuf 12/7.

Ebûbekir'in namaz kıldırması hadisi farklı tariklerle ve aynı metinle ikişer defa rivayet edilmiştir. Hz. Yûsuf'un kıssasına kaynaklık teşkil etmesi bakımından şu rivayetlere yer vermek uygun olacaktır.

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ona "Ebûbekire emret, Müslümanlara namaz kıldırın!" diye buyurdu. O, "Ebûbekir ince kalplidir ne zaman senin makamında durursa kalbi inceler, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) emrini tekrar buyurmuş, Hz. Âişe de "Ebûbekir hüznü bir adamdır" sözünü tekrarlamış. Şu'be ibnu'l-Haccâc yukarıdaki senedle dedi ki: Peygamber üçüncü veya dördüncü defasında "Şüphesiz sizler, Yûsuf Peygamber'in karşılaştığı kadınlarsınız. Ebûbekir'e emredin de namazı kıldırın" buyurdu.³³² Aynı hadis, Ebû Mûsa el-Eşâri yoluyla da rivayet edilmiştir. Hadisin konuya uygunluğu Hz. Âişe'nin Züleyha'ya benzetilmesidir. Nitekim *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçmese bile bu hadis ile Züleyha'nın, Hz. Yûsuf'a duyduğu aşkının mazeretini Mısır'ın soylu kadınlarına göstermek istediği halde, onlara ziyafet çekip kendilerine son derecede ikramda bulunması olayını akla getirmektedir. Züleyha'nın asıl maksadı onlara ziyafet çekmek değil, Hz. Yûsuf'u onlara gösterip aşkının sebebini göstermekti. Müminlerin annesi Hz. Âişe'nin de asıl maksadı babası Hz. Ebûbekir'i insanların nefretinden ve uğursuz saymalarından korumak olduğu halde, bundan hiç bahsetmeyip sadece yufka yürekli olduğu için kıraati cemaate işittiremeyeceğinden bahsetmekteydi. Maksada ulaşması için çokça ısrar etmesi bakımından Züleyha'ya benzetilmiştir.³³³ Bu yönüyle hadis kıssada geçen bir olaya işaret etmektedir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), daha önce de bahsettiğimiz gibi, çevresindekileri geçmişte yaşamış olan birinin hayatına benzetme yoluna giderek Hz. Âişe'ye karşı o anki kızgınlığını göstermiş ve onu Züleyha'ya benzetmiştir.

Hz. Yûsuf ile ilgili bölümde bir diğer hadis ise şöyle geçmektedir. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ya Rabbi! Ayyaş b. Ebi Rebîa'yı kurtar! Ya Rabbi! Seleme ibn Hişâm'ı kurtar! Ya Rabbi! Velid b. Velid'i kurtar! Ya Rabbi! zayıf ve aciz görülen diğer müminleri kurtar! Ya Rabbi! Mudar'ı daha şiddetle çiğne! Ya Rabbi! İçinde buldukları bu

³³² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 20, h. no: 3385, (I/ 620).

³³³ Mehmed Sofuoğlu, *Sahihi Buhâri ve Tercemesi*, VII, 3185.

yılları Yûsuf Peygamber'in o şiddetli (kıtlık) yıllarına benzet!"³³⁴ Buhârî'nin bu hadisi Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün Hz. Yûsuf bâbının altında zikretmesinin sebebi açıktır. O da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "kıtlık yılları" sözleridir.

Yine Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah Lût Peygamber'e rahmet etsin! Yemin olsun ki, o muhakkak çok sarp bir kaleye sığınyordu. Eğer ben zindanda Yûsuf'un kaldığı kadar uzun zaman kalsaydım, sonra bana, çıkarmak üzere o davetçi gelseydi, ben hemen ona icabet ederdim."³³⁵ Hadisin konu ile ilgisi Hz. Yûsuf'un, kendisine zindana girmesi için Züleyha başta olmak üzere, tuzak kuran kadınların mahkeme edilmeden önce çıkmayı kabul etmemesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) burada, Hz. Yûsuf'un kadınların mahkeme edilmeden kraldan gelen davet üzerine çıkmak istemediğini kastetmiştir. Nitekim Yûsuf sûresinde de geçtiği gibi "*Hükümdar O'nu (Yûsuf'u) bana getirin! dedi. Bunun üzerine ona elçi gelince: Efendine dön de ellerini kesen o kadınların derdi neydi, kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbim onların hilesini daha iyi bilir*" dedi"³³⁶ Bu sebeple Hz. Yûsuf, zindandan hemen çıkmak istemeyip mahkeme kurulmasını istemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) O'nun yerinde olması durumunda mahkeme istemeyip hemen çıkacağını belirtmiştir.

Hz. Yûsuf bâbında rivayet edilen başka bir hadis de ifk olayından dolayı iftiraya maruz kalan Hz. Âişe'nin "benim misalimle sizin misaliniz Yakup ve oğullarının misaline benzer"³³⁷ sözüdür. Hz. Âişe tarafından bu sözün söylenmesine sebep olan ve hicretin VI. yılında meydana gelen ifk olayı, şöyle cereyan etmişti. Bu olay, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Müstalikoğullarına karşı düzenlediği seferin dönüşünde meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte bu sefere katılan Hz. Âişe, dönüş yolculuğunda, ordunun konakladığı bir yerde, tam hareket edilmek üzereyken, devesi üzerinde taşınan ve hevdec adı verilen kapalı, yuvarlak ve üstü kubbeli kafesinden def-i hacet için çıkmış ve bu arada gerdanlığını kaybetmişti. Gece karanlığında gerdanlığını ararken biraz oyalanmış ve bu arada ordu hareket etmişti. Hz. Âişe'nin dışarı çıktığını görmeyen taşıyıcılar, genç ve zayıf olan Hz. Âişe'yi

³³⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 20, h. no: 3386, (I/ 620).

³³⁵ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 20, h. no: 3387, (I/621).

³³⁶ Yûsuf, 12/50.

³³⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 20, h. no: 3388, (I/ 620-621).

içinde zannederek hevdecini deveye yükleyip yola koyuldular. Geri döndüğünde ordunun uzaklaştığını gören Hz. Âişe, kendisini almaya gelirler umuduyla olduğu yerde beklerken uykuya daldı. Bu esnada ordunun artçılarından olan Safvan b. Muattal isimindeki sahabi, Hz. Âişe'yi görüp uyandırdı ve devesine bindirerek orduya yetiştirdi. Hz. Âişe ile Safvan'ın yalnız geldiklerini gören münafıkların reisi Abdullah b. Übey, onlar hakkında iftiraya başladı. Buna alet olan birkaç kişinin katılımıyla iftira ve dedikodu yayılmaya başladı. Olayın gerçek mahiyetinden haberdar olmayan Hz. Peygamber (s.a.v.), ailesiyle ilgili dedikodulardan son derece rahatsız oldu. Kendisine yapılan iftirayı duyan Hz. Âişe de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izniyle babasının evine gitti ve üzüntüsünden günlerce ağladı ve kendisine iftira atanları babalarına "Yûsuf'u kurt yedi" diyerek iftira atan ve babalarını kahreden Yakuboğullarına benzetti.³³⁸ Burada kendisini Hz. Yâkup'a, kendisine bu iftirayı atan münafıkları da Hz. Yâkup'un oğullarına benzeterek Hz. Yâkub ile Hz. Yûsuf'un kıssalarına işarette bulunmuş oldu. Bu olaydan bir ay sonra Hz. Âişe'nin suçsuz olduğunu bildiren ayetler indi.³³⁹ Bu ayetlerde, yapılan dedikoduların tamamen asılsız ve iftira olduğu bildirildi.

Aynı hadis Buhârî'nin Şehadet ve Tefsir bölümlerinde de geçmektedir. Şehadet bölümünde bu hadis, uzun bir şekilde rivayet edilmektedir. Hz. Yûsuf ile ilgili hadisler, Buhârî'nin diğer bölümlerinde özellikle de Tefsir bölümünde geçmektedir.³⁴⁰

2. 5. 10. Eyyub (a.s.)

Hz Eyyûb'un, En'am sûresinde geçen "*Biz ona İshak'ı ve Yâkub'u verdik. Hepsini hidayete erdirmiştik. Zürriyetinden Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u Mûsâ'yı ve Hârûn'u da an. İyilik yapanları işte böyle mükafatlandırırız.*"³⁴¹ ayetinin delaleti ile Hz. İbrâhim'in zürriyetinden olduğu anlaşılmaktadır. İbnü'l Cevzî (ö. 597/1201), *et-Tabsıra* eserinde Hz. Eyyûb'un Hz. Yâkup ve Hz. Yûsuf ile aynı

³³⁸ el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XV, 385-386.

³³⁹ Nûr, 24/11-15.

³⁴⁰ Konu ile ilgili Buhârî'nin Kitâbu't Tefsir bölümüne bkz.

³⁴¹ En'am, 6/84.

dönemde yaşadığını ve Hz. Yâkup'un kızı Rahme ile evlendiğini, annesinin de Hz. Lût'un kızı olduğunu kaydetmiştir.³⁴²

Hız. Eyyûb, fazla mala ve çocuğa sahip bir peygamberdi. O, mallarını Allah yolunda sadaka olarak dağıtır çevresinde fakir insan bırakmazdı.³⁴³ Hz. Eyyûb'un Allah'a olan itaatini gören iblis, Yüce Allah'tan O'nu kandırabilmesi için izin istemiş Yüce Allah'da diline ve aklına dokunmaması şartıyla ona izin vermişti. İblis, önce bütün çocuklarını öldürtüp ardından bütün mallarını telef ettirdi. Daha sonra amansız bir hastalık verip onu yatağa mahkum bırakınca, yanında hanımı dışında kimse kalmadı.³⁴⁴ Bütün bunlara rağmen Hz. Eyyûb, Allah'a olan itaatinden vazgeçmemiş, iblisin tuzağına düşmemiştir. Yüce Allah'a “*Rabbim! Şüphe yok ki beni bir zarar (hastalık) kapladı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin*”³⁴⁵ diye dua etti. Yüce Allah, Hz. Eyyûb'u bütün sıkıntılarından kurtarmış, yerden çıkan bir su ile onu sağlığına kavuşturmuş, gençleştirmiş ve eskisinden daha çok mal sahibi yapmıştır.³⁴⁶ Kur'an'da Hz. Eyyûb ile ilgili ayetler mevcuttur. Hz. Eyyûb'un kıssası ile ilgili ayetler, sahih hadislerden daha çoktur. Onun kıssası, Kur'an-ı Kerim'de Enam (84), Enbiya (83-84), ve Sad (41-44) sûrelerinde geçmektedir.

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Eyyûb ile ilgili bir bab başlığı getirmiş, altında da ركض “Urkud” kelimesinin manasını verdikten sonra sadece bir hadis rivayet etmiştir. Buhârî'de Hz. Eyyûb'un kıssası ile alakalı herhangi bir şey tespit edilememiştir. Burada Kur'an'da ve tarih kaynaklarında anlatılan kısya ile alakalı bir rivayette bulunmamış, bu tür kaynaklarda geçmeyen ve fazla rastlanılmayan bir hadis rivayet etmiştir. Buhârî, ön gördüğü şartları taşıyan bu hadisi nakletmekle yetinmiştir.³⁴⁷ Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen bu hadis, Buhârî'de üç ayrı yerde geçmektedir. Buhârî'nin Hz. Eyyûb ile alakalı getirmiş olduğu bâb başlığını Enbiya sûresinin 83. ayeti ile “*Eyyûb'u da an. Hani O, Rabbine: Rabbim! Şüphe yok ki beni bir zarar (hastalık) kapladı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin*” ayeti bâbı” şeklinde isimlendirmiştir. Bu bâb başlığının altında

³⁴² İbnü'l Cevzî, *et-Tabsıra*, I, 191.

³⁴³ İbnü'l-Cevzî, *et-Tabsıra*, I, 191; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VII, 484.

³⁴⁴ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IX, 142.

³⁴⁵ Enbiya , 21/83.

³⁴⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, I, 98-99; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 161; İbnü'l Cevzî, *et-Tabsıra*, 193-194; Ahmet Cevdet Paşa, *Kisâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, 21; Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, 287-288; İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, 112.

³⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 484.

rivayet edilen hadis ise şöyledir: Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eyyûb, mucizeli suda soyunmuş olarak yıkandığı sırada üzerine altından düzölmüş bir sürü çekirge düştü. Eyyûb, bunları hemen toplayıp elbisesine doldurmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi “Ey Eyyûb! Ben seni görmekte olduğun bu altın çekirgelerden yana zengin kılmadım mı?” diye nidâ etti. Eyyûb “evet Rabbim, beni o suretle zengin kıldın. Fakat senin hayır ve bereketinden benim için müstağnî olmak yoktur, dedi”³⁴⁸ Hz. Eyyûb hakkında rivayet edilen bu hadis, Kur'an'da ve peygamberler tarihi kitaplarında sıkça bahsedilen onun hastalıktan kurtulması ile ilgili hadiseye işaret etmektedir.

Buhârî, Hz. Eyyûb ile alakalı geniş bilgilere yer vermemiş olsa da O'nun şifalı su ile yıkanıp iyileşmesini konu alan hadisi eserine almıştır. Buhârî'nin Hz. Eyyûb hakkındaki rivayetinin yalnız bir hadise münhasır olmasına bakarak bazı alimler Buhârî'nin şartına göre bu hususta başka rivayet bulunmadığına hükmetmişlerdir. Şu halde Hz. Eyyûb'a ait haberler Kur'an'da hadisten daha çoktur. Tevrat'ta ise daha da çoktur. Tevrat'ın bir bölümü Hz. Eyyûb'a tahsis edilmiştir.³⁴⁹

Hz. Eyyûb ile alakalı bu rivayet, O'nun kıssasını anlatan tarih kitaplarının çoğunda geçmemektedir. İbn Kesîr'in *Târihu'l Enbiyâ* eserinde, bu hadise yer verilmiş ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır. İbn Kesîr, eserine aldığı bu hadisin altında “Bu hadisi Buhârî ve İmam Ahmed rivayet etmiştir” diye not düşmüştür.³⁵⁰ Netice olarak bu rivayet ve alakalı olduğu Hz. Eyyûb'un kıssası göz önüne alındığında sahih bir kaynak sadedinde ele alınabileceği anlaşılmış oldu. Peygamber kıssalarını yazan müelliflerin, sahih kaynaklarda geçen bu tür hadisleri eserlerine almamalarının sebepleri, ayrıca kapsamlı bir araştırmaya hissettirmektedir.

2. 5. 11. Şuayb (a.s.)

Hz Şuayb, hem kendi kavmi Medyen halkına hem de Eyke kavmine gönderilmiş bir peygamberdir.³⁵¹ Hz. Şuayb, Hz. İbrâhim ateşe atıldığı zaman ona iman edip onunla beraber Şam'a göç eden Medyen kabilesine mensuptur. Nitekim

³⁴⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 21, h. no: 3391, (I/621).

³⁴⁹ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IX, 143.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Târihu'l Enbiya*, 406.

³⁵¹ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, *Târihu'l-Umem ve'l-Mülük*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut trs., y.y., I, 168; el-Hakîm, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hakîm en-Nisabûrî, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l İbn Hazm, 1. Baskı, 2007, Beyrut, II, 569; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 164; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssâs-ı Enbiyâ ve Tevârîhu'l Hulefâ*, 21.

A'raf sûresinde geçen “Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı gönderdik”³⁵² ayetinde de belirtildiği gibi Hz. Şuayb, Eyke halkına da gönderilmiş ise de kendisi Medyen kavmine mensup olan Araplardandır. Hz. Şuayb’ın Eyke halkına gönderilmesi ile ilgili ayette “kardeşiniz” kelimesi kullanılmamış bu da onun, Eyke halkından olmadığını göstermektedir.³⁵³ İbn Hibban (ö. 354/965), Ebû Zer yoluyla gelen uzunca bir hadiste şöyle rivayet etmektedir; “Şu dört kişi Araplardandır: Hûd, Salih, Şuayb ve Muhammed (s.a.v.)”³⁵⁴ Medyen, Medine ile Şam arasında Tebük yakınlarında bir yerin adıdır.³⁵⁵ Medyen, Hz. İbrâhim’in oğlunun ismidir. Bu isim hem onun oğullarına hem de yaşamış oldukları yere verildi.³⁵⁶ Hz. Şuayb, tatlı dilli ve sözü etkili birisi idi. O, kavmini güzel ve yüksek sesle uyarmaya çalıştığı için kendisine Peygamberler Hâtibi denilmiştir.³⁵⁷ Ancak putperest olan kavmine söz geçiremedi. Tartı ve ölçüde haddi aşmaları ve Allah’a inkarda ileri gitmeleri sebebiyle Medyen kavmi, şiddetli bir gürültü ile helak oldu. Eyke kavmi de iyice sapıttıkları için gökyüzünden yağın ateş ile helak oldular. Hz. Şuayb, kendisine iman edenlerle beraber Mekke’ye yerleşmiş ve vefatına kadar orada yaşamıştır.³⁵⁸ Hz. Şuayb, daha Medyen’de iken bir kızını Hz. Musa ile evlendirmişti. Bundan sonra helak hâdisesi meydana gelmiştir.

Hz. Şuayb’ın ismi, Kur’an-ı Kerim’de dört sûrede ve onbir ayette geçmektedir. Şuayb ve kavmi ile olan mücadelesi Araf, Hûd, Şuâra ve Ankebut sûrelerinde geçmektedir.³⁵⁹ Buhârî’nin Kitâbu’l-Enbiyâ bölümünde, Şuayb peygamber ile ilgili sadece bir bab başlığı vardır. Aynı isimle Tefsir bölümünde de bir bab başlığı açılmıştır. Buhârî, bu bab başlığında hiç bir hadis getirmemiş olup sadece Hûd Sûresinin 84, Araf Sûresinin 85 ve Ankebut Sûresinin 36. ayetlerinin

³⁵² A’raf, 7/85.

³⁵³ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, IX, 153.

³⁵⁴ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Siretu’n-Nebeviyye ve Ahbâru’l Hulefâ*, (Çev. Harun Bekiroğlu), Ankara Okulu Yay., I. Baskı, Ankara, 2017; İbn Hacer, *Fethul Bâri Terc.* VII, 120.

³⁵⁵ Ömer Fauk Harman, “Medyen”, *DİA*, XXVIII, 346-347; İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2013, 81.

³⁵⁶ İbn Kesîr, *Muhtasarı Tefsiri İbn Kesîr*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mektebetü’l Asriyye, Beyrut, 1437/2016, II, 85; Ömer Faruk Harman, “Medyen”, *DİA*, XXVIII, 346-347; Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, IX, 153; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 327.

³⁵⁷ et-Taberî, *et-Tarih*, I, 168; İbnü’l Cevzî, *et-Tefsira*, I, 204; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I, 185; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, 329.

³⁵⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiya ve Tevârîhu’l Hulefâ*, 21.

³⁵⁹ A’raf, 7/85-91; Hûd, 84-85, 94; Şu’ara, 26/177-190; Ankebut, 29/ 36-37.

tefsirini yapmıştır.³⁶⁰ Buhârî'nin bu bab başlığı altında hadis getirmemesinin sebebi, kendi şartına uygun hadis bulamamasından kaynaklanmış olabilir. Ancak Hz. Şuayb hakkında yapmış olduğu açıklama, rivayetlerdeki titizliği göz önüne alınarak sağlam olması düşüncesiyle peygamberler tarihine kaynaklık etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Buhârî, bu bâb başlığının altında şu açıklamayı yapmıştır; “Burada kasıt Medyen halkıdır. Çünkü Medyen, bir şehrin adıdır. Yüce Allah'ın: ‘Karyeye (kasabaya) sor, el-Iyre (kervana, kafiyleye) sor’³⁶¹ ayetleri de buna benzemektedir ki kasaba halkına ve kafilede bulunanlara sor demektir...”³⁶² Buhârî, bu açıklamaların devamında ayette geçen bazı kavramları açıklamış ancak hadis rivayet etmemiştir.

2. 5. 12. Mûsâ ve Hârûn (a.s.)

Kur'an-ı Kerim'de kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. Mûsâ'dır. Hatta kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerin başında o gelir. O'nun geniş bir kıssası vardır. Bu kıssası, Kur'an başta olmak üzere hadis kaynaklarında, peygamberler tarihi kitaplarında, tarih kitaplarında, Tevrat ve İncil'de sıkça geçmektedir. Hz. Mûsâ'nın Firavunla olan mücadelesi ve İsrailoğullarının onun zulmünden kurtarmak için katlandığı zorluklar, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadis kaynakları ve tarih kitaplarında uzun bir şekilde anlatılmaktadır. Biz hayatının hepsini anlatarak konuyu uzatmak yerine Kur'an'da ve tarih kitaplarında kıssasının özetini verip Buhârî'de geçen rivayetlere değineceğiz.

Hz. Mûsâ, doğmadan önce Firavun'un gördüğü bir rüya üzerine, doğan bütün çocukların öldürülmesi emri verildiği yılda dünyaya gelmiş, annesi tarafından Nil nehrine bırakılmıştı. Firavun'un karısı Asiye tarafından himaye edilen Hz. Mûsâ, Firavunun sarayında büyümüş ve halk tarafından saygı duyulan biri haline gelmiştir. İsrailoğullarından birine işkence eden bir Mısır askerini öldürerek Firavunun sarayından gitmiş, Medyen'de Şuayb Peygamber'in yanında yaşamaya başlamış, onun sürüsüne çobanlık yapmış ve kızıyla evlenerek yıllar sonra İsrailoğullarını Firavunun baskısından kurtarmak için Mısır'a geri dönmüştür. Kendisine

³⁶⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 34, (I/627).

³⁶¹ Yûsuf, 12/82.

³⁶² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 36, (I/627).

peygamberlik verildikten sonra âsâ, beyaz el gibi birçok mucize ile mucizelenen bir peygamber olmuştur. Halkın azgınlığına karşı mücadele etmiş, Firavun ve sihirbazlarına karşı mucize göstererek sihirbazların ve Asiyeye validemizin iman etmelerini sağlamıştır.³⁶³ Dili ve konuşması düzgün olmadığı için kardeşi Hz. Hârun'da ona yardımcı olarak Allah tarafından peygamber olarak İsrâiloğullarına gönderilmiştir.³⁶⁴ Mücadeleli bir hayata sahip olan Hz. Mûsâ'nın kaç yıl yaşadığına dair herhangi bir rivayete yer verilmemiştir. Hz. Mûsâ, Mısır'a gelince ağabeyi Hz. Hârun'la anlaşarak beraber Firavun'un karşısına çıktılar, onu hak dine davet etmişlerdir. Firavun Mısır'da kendisinden başka ilah olmadığını söyleyerek Hz. Mûsâ ile alay etmiş ve inkarında daha da ileri gitmiştir. Hz. Mûsâ, elindeki âsâyı yere bırakınca âsâ bir yılan dönüşmüş, Firavun Hz. Mûsâ'yı sihirbazlıkla suçlamış ve Mısırlı büyücülerle müsabakaya davet etmiştir. Bu yarışmaya Hz. Mûsâ'nın âsâsı, öbür sihirbazların sihirlerini yok etmiş böylece İsrailoğulları Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini anlamış, onun çevresinde toplanarak sözlerine iman etmişlerdi. Bunun üzerine Firavun, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkıp gitmelerine izin veriyse de pişman olmuştur. Bütün ordusuyla peşlerine düşmüş, Kızıldeniz kıyısında onlara yetişmişti. Allah'tan bir mucize olarak deniz ortadan ikiye yarılmış ve İsrailoğulları denizin ortasından karşı tarafa geçmişlerse de Firavun'la ordusu geçemeyip boğulmuşlardır.³⁶⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi gerek Kur'an'da olsun gerek sahih hadislerde olsun haberleri en çok bildirilen büyük peygamberlerden biri ve belki de ilki Hz. Mûsâ'dır. O, Kur'an'ın 34 sûresinde 131 ayetinde 136 defa, yaşça büyük kardeşi Hz. Harun ise 11 yerinde geçmektedir.³⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*'inde Hz. Mûsâ'ya ait bâb başlıkları ve hadislerde bu tarihi olayları bildiren ayetlerin pek çoğunu naklederek tefsirlerini yapmıştır.³⁶⁷ Buhârî'nin tamamında, Hz. Mûsâ ile ilgili 45 civarında hadis

³⁶³ et-Taberî, *et-Tarih*, I, 208; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 182; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 180; Ahmet Cevdet Paşa, *Kisâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, 21-25.

³⁶⁴ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 180; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 32-33; İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, 128-129; Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *DİA*, XXXI, 209.

³⁶⁵ Bakara, 2/50; A'raf, 7/136; Enfâl, 8/54; Yûnus, 10/90; İsrâ, 17/103; Tâha, 20/77-78; Şuârâ, 26/52, 53; Kasas, 28/40; Dûhan, 44/23; Zâriyât, 51/40; İbnü'l Cevzî, *et-Tabîrâ*, I, 218-224.

³⁶⁶ Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 143-144.

³⁶⁷ Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, VI, 143-144; et-Taberî, *et-Tarih*, I, 208; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 182; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 180; Ahmet Cevdet Paşa, *Kisâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, 21-25.

rivayet edilmiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde ise 13 bab ile 20 hadis rivayet edilmiştir. Bab başlıklarının dokuzu ayet ile isimlendirilmiş bir başlık da isimlendirilmeden “bab” şeklinde yazılmıştır. Ayet şeklinde isimlendirilen bab başlıkları ile diğer bablar şunlardır;

Kitapta Musa'yı da an. Şüphesiz O, ihlâsa erdirilmiş bir Resûl ve bir Nebî idi. Biz O'na Tûr'un sağ tarafından seslendik ve O'nu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk.” Yani Allah onunla konuştu; “O'na rahmetimizden kardeşi Hârûn'u peygamber olarak başısladık ³⁶⁸ ayeti bâbı.³⁶⁹

Aziz ve Celil olan Allah'ın : ‘Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi? Hani O, bir ateş görmüştü... Çünkü sen kutsal vadi Tuva'dasın’³⁷⁰ ayeti bâbı.³⁷¹

*Firavun ailesinden olup İmanını gizleyen mümin bir adam dedi ki... Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez*³⁷² ayeti bâbı.³⁷³

Yüce Allah'ın: ‘Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?’³⁷⁴ ayeti ile ‘ve Allah Mûsâ ile konuştu’³⁷⁵ ayeti bâbı.³⁷⁶

Yüce Allah'ın: ‘Mûsâ ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık. Böylelikle Rabbinin tayin buyurduğu vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ kardeşi Hârûn'a: Kavmim içinde yerine geç, ıslah et, fesatçıların yoluna da uyma dedi. Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca: Rabbim, bana kendini göster de sana bakayım, dedi. Buyurdu ki: Beni asla göremezsin...’ ve ‘Ben iman edenlerin ilkiyim, dedi’³⁷⁷ ayetleri bâbı.³⁷⁸

Selden dolayı tufan bâbı.³⁷⁹

Hızır ile Mûsâ'nın başından geçenler bâbı.³⁸⁰

³⁶⁷ Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, VI, 143-144.

³⁶⁸ Meryem, 19/51-53.

³⁶⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 22, (I/621).

³⁷⁰ Tâhâ, 29/12.

³⁷¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 24, (I/622).

³⁷² Mû'min, 40/28.

³⁷³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 25, (I/623).

³⁷⁴ Tâhâ, 20/9.

³⁷⁵ Nâsa, 4/164.

³⁷⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 26, (I/623).

³⁷⁷ A'raf, 7/142-143.

³⁷⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 27, (I/623).

³⁷⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 28, (I/623).

³⁸⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 29, (I/624).

Bir zaman Mûsâ kavmin, Allah size bir inek boğazlamanızı emrediyor demişti
381 ayeti bâbı.³⁸²

Mûsâ'nın vefatı ve ondan sonrası bâbı.³⁸³

Yüce Allah'ın: *'Allah iman edenlere de Firavunun karısını misal verdi...ve o, itaat edenlerdendi'*³⁸⁴ ayeti bâbı.³⁸⁵

*Gerçekten Kârun, Mûsâ'nın kavmindendi*³⁸⁶ bâbı.³⁸⁷

Yukarıda zikretmiş olduğumuz bab başlıkları, Hz. Mûsâ'ya ayrılan bölümde geçmekte, çoğunluğu ayetlerden oluşarak Hz. Mûsâ'nın kıssası hakkında geniş bir bilgi vermektedir. Bu bab başlıklarından dört tanesinin altında hadis zikredilmemiştir. Şarihler, Buhârî'nin bu bab başlıklarında hadis zikretmemesinin sebebini kendi şartına uygun hadis bulmamakla yorumlamışlardır.³⁸⁸ Burada bütün bab başlıklarını ve altında verilen hadisleri açıklayarak konuyu uzatmak yerine Hz. Mûsâ'nın kıssasına kaynaklık teşkil eden önemli birkaç rivayet üzerinde durmak uygun olacaktır. Nitekim Hz. Mûsâ ile ilgili rivayetlerin hemen hepsi, onun kıssasından bir parça teşkil etmektedir. O ve Hz. Hârûn hakkında rivayet edilen hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Varaka b. Nevfel ile olan konuşması ve Varaka'nın ona "Bu Allah'ın Mûsâ'ya indirdiği namusdur" demesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miraca çıkarken Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'la karşılaşması, Hz. Mûsâ'nın şemali, Âşure günü, Hz. Mûsâ'nın kıyamet gününde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önce ayrılması, İsrailoğulları ve etin kokması, meşhur Hz. Mûsâ ile Hızır'ın karşılaşması hadisesi, Hızır'a bu ismin verilmesinin sebebi, İsrailoğullarının kapıdan secde ederek girmeleri gerektiğine dair emir, Hz. Mûsâ'nın örtünmesinin sebebi, Hz. Peygamber'in, Hz. Mûsâ'nın kendisinden daha çok eziyet çektiği sözü, koyun otlatmayan hiç bir peygamberin olmadığı, Hz. Mûsâ'nın vefatı, bir Yahudi ve bir Müslümanın kendi peygamberleri adına yemin etmeleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Mûsâ ve kavmini görmesi Asiyeye ile Meryem'in kemale ermesi ile ilgili konuları

³⁸¹ Bakara, 2/67.

³⁸² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 32, (I/626).

³⁸³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 33, (I/626).

³⁸⁴ Tahrîm, 66/11-13.

³⁸⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 34, (I/627).

³⁸⁶ Kasas, 28/76.

³⁸⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 35, (I/627).

³⁸⁸ Kirmânî, *Kevâkibu'd-Derâri*, VII, 111-112.

kapsamaktadır. Bu rivayetlerden Hz. Mûsâ'nın kıssası ile ilgili olan birkaç rivayet ele alınacaktır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldiğinde onların bir gün -yani Aşure günü- oruç tuttıklarını gördü. Bu büyük bir gündür, dediler. Bu Allah'ın Mûsâ'yı kurtardığı Firavun hanedanını ise suda boğduğu bir gündür. Bu sebeple Mûsâ, Allah'a şükür olsun diye oruç tutmuştur. Allah Rasulü “ben Mûsâ'ya onlardan daha yakınım” dedi. O gün oruç tuttu ve oruç tutulmasını emretti”³⁸⁹ Hadisin konuya uygunluğu “Allah'ın Mûsâ'yı kurtardığı, Firavun hanedanını ise suda boğduğu bir gündür” sözündedir. Buhârî bu hadisle, Hz. Mûsâ ve İsrailoğullarının denizin ortasından geçmeleri ve Firavun ile askerlerinin ise geçerken boğulmaları kıssasına dikkat çekmiştir. Bu olay, Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve tarih kitaplarında da sıkça geçmektedir.

Burada en önemli rivayet, Hz. Mûsâ ile Hızır'ın beraber yapmış oldukları yolculuk hâdisesidir. Bu hâdise, Kuran'da da geçmektedir.³⁹⁰ Söz konusu rivayet şöyledir; Said b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, o şöyle dedi: Ben İbn Abbas'a, Hızır'ın yanında olan Mûsâ, İsrailoğulları'nın Mûsâ'sı değildir; o başka bir Mûsâ'dır diye iddia ediyor, dedim. Bunun üzerine İbn Abbas: Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir, dedi ve hadisi şöyle nakletti; Bize Übey b. Ka'b, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet etti: “Mûsâ Peygamber İsrâîl oğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine: İnsanların en alimi kimdir? diye soruldu. En alim benim, diye cevap verdi. Bu husustaki ilmi “Allah en bilendir” diyerek Allah'a döndürmediğinden dolayı Allah onu azarladı da; “Evet, iki denizin birleştiği yerde benim bir kulum var, işte o senden daha alimdir” buyurdu. Mûsâ; “Rabbim onunla beni kim görüştürebilir” dedi. Süfyan bazen de: Rabbim onunla nasıl görüşebilirim, dedi, diye rivayet etti. Yüce Allah Ona “Bir balık al ve onu bir zembil içine koy! Balığı nerede kaybedersen o kulum işte oradadır” dedi. Mûsâ bir balık aldı ve onu bir zembîl içine koydu.

Bundan sonra Mûsâ hizmetçi genci Yûşa' b. Nûn ile birlikte gitti. Nihayet o kayanın yanına varınca başlarını yere koydular. Akabinde Mûsâ uyudu. Bu arada balık çırpındı ve zembilden çıkıp denize düştü. Denizde bir serap halinde yolunu alıp gitti. Allah, suyun balığın üzerindeki akıntısını tuttu ve su bir takı andırdı. –Bir tak

³⁸⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 26, h. no: 3397, (I/623); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 14, Savm, 64, h. no: 2444, (II/818); İbn Mace, *es-Sünen*, 7, Siyam, 41, h. no: 1734, (I/552).

³⁹⁰ Kehf, 18/61-64.

gibi bu şekilde oldu, dedi- Uyandıktan sonra o gecenin kalanı ile bütün gün yürüdüler. Nihayet sabah olunca Mûsâ hizmetçisine: “Kuşluk yemeğimizi getir, gerçekten biz bu yolculuğumuzdan dolayı çokça yorulduk” dedi. Halbuki Mûsâ, Allah’ın emrettiği o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Yanındaki genç, Mûsâ’ya; “Gördün mü, taşın yanında barındığımız zaman balığı (yani balığın gittiğini haber vermeyi) unutmuşum. Bunu söylemeyi bana unutturan da şeytandan başkası değil” Balık deniz içinde şaşılacak bir surette yolunu tutup gitti. Balığın girmesi için suda bir oyuk meydana geldi. Deniz içinde böyle bir yolun açılması Mûsâ ile hizmetçisince hayret edilecek bir şey olmuştu. Mûsâ, gence “Zaten aramakta olduğumuz bu idi” dedi. Bunun üzerine kendi izleri üzerinde, izlerine baka baka geri döndüler.

Taşın yanına varınca bir de baktılar ki, elbiseye bürünmüş bir adam duruyor. Mûsâ ona selam verdi. O da selamı aldı ve “Senin bulunduğun yerde selam nereden?” dedi. “Ben Mûsâ’yım” dedi. O “İsrâiloğularının Mûsâ’sı mı?” diye sordu. “Evet” dedi. Mûsâ “Sana öğretilen rüşd ve hidayetten bana birşey öğretmen için senin yanına geldim” dedi. Hızır “Doğrusu sen benim beraberim de asla sabredemezsin. Ey Mûsâ! Ben, Allah’ın bana öğrettiği öyle bir ilim üzerindeyim ki, sen onu bilemezsin. Sen de Allah’ın öğrettiği, Allah ilminden öyle bir ilim üzerindesin ki, onu da ben bilemem, cevabını verdi.” “Mûsâ ona “Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için sana tabi olayım mı?” dedi. O da “Doğrusu sen benim beraberim de asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?” dedi. O da “Allah dilerse beni sabredici bulacaksın, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim” dedi. O “Eğer bu suretle bana tabi olacaksan ben sana söyleyinceye kadar sen bana hiç birşey sorma” dedi.

Bundan sonra deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Yanlarına bir gemi uğradı. Kendilerini gemiye almaları için gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır’ı tanıdılar ve onları ücretsiz olarak gemiye aldılar. Onlar gemiye bindikleri zaman bir serçe kuşu geldi, geminin kenarına kondu ve denizden bir iki gaga su aldı. Hızır, Mûsâ’ya “Ey Mûsâ! Benim ilmimle senin ilmin, Allah’ın ilminden bu serçenin gagasıyle denizden aldığı su kadar bile eksiltmez” dedi. Derken Hızır, eline bir balta aldı da gemi tahtalarından birini söktü. “Sen ne yaptın? Adamlar bizi ücretsiz olarak gemilerine almışlarken sen gemilerine kasedip içindekileri batırmak için mi

deliyorsun? Andolsun, sen büyük bir iş yaptın” dedi. Hızır “Sen beraberim de asla sabredemezsin demedim mi?” dedi. Mûsâ “Unuttuğum şeyden dolayı beni hor görme, şu arkadaşlığımızda bana güçlük yükleme” dedi. Hakikaten Mûsâ’nın bu ilk muhalefeti Mûsâ’dan bir unutma eseri olmuştu. Denizden karaya çıktıkları zaman, diğer çocukların beraberinde oynamakta olan bir oğlana uğradılar. Hızır hemen o çocuğun başından tuttu ve onu eliyle şöyle kopardı. Râvilerden Süfyan, parmaklarının uçlarıyla sanki birşey koparır gibi işaret edip göstermiştir. Musa ona “Tertemiz, masum bir canı diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha? And olsun ki sen çok kötü bir şey yaptın” dedi. O zat “Ben sana beraberim de asla sabredemezsin demedim mi?” dedi. Musa “Eğer bundan sonra sana birşey sorarsam benimle arkadaşlık etme, o takdirde tarafımdan muhakkak özre ulaştırmışsındır” dedi. Yine gittiler. Nihayet bir memleket halkına vardılar ki, ora ahalisinden yemek istedikleri halde kendilerini konuk etmekten çekinmişlerdi. Derken yıkılmak isteyen bir duvar buldular. O, bunu eliyle şöyle doğrulttu.

Râvi Süfyan, eliyle birşeyin üstünden mesheder gibi işaret etmiştir. Râvilerden Ali b. Abdillâh el-Medîni: Ben Süfyân b. Uyeyne’den ancak bir kere “Meyledici” sözünü söylerken işittim, demiştir. Mûsâ “Bunlar, kendilerine geldiğimiz, bizlere yemek yedirmeyen ve bizleri ağırlamayan bir kavimdir. Sen onların yıkılmaya yüz tutmuş olan duvarına geldin de onu doğrulttun. İsteseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın” dedi. Hızır “İşte bu, benimle senin ayrılışıdır. Sana üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim” dedi.

Hz. Peygamber (s.a.v.), -kıssayı buraya kadar anlattıktan sonra-: “Ne olurdu sabretseydi de, aralarında geçecek haberlerini Allah bize kıssa yapsaydı” buyurmuştur.³⁹¹ Süfyan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Allah, Mûsâ’ya rahmet etsin. Keşke Mûsâ sabretseydi de, Allah onların işlerinden bize anlatsaydı” buyurdu, demiştir. Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir; İbn Abbas şu ayetleri okudu: “Gemiye gelince, o gemi, denizde iş yapan yoksul insanlarıdır. Onun için ben onu kusurlu yapmak istedim ki, arkalarında her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardı ki onların gemisini almasın. Oğlana gelince, onun annesi ve babası iman etmiş kimselerdi. Bunun için onları bir azgınlık ve kafirlik bürümesinden endişe ettik de, istedik ki, Yüce Allah, bunun yerine daha hayırlısını, merhametçe daha yakını

³⁹¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 29, h. no: 3401, (I/624).

versin. Duvara gelince bu, o şehirde iki yetim çocuğundu. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir adamdı. Rabbin diledi ki, ikisi de ergenlik çağına erince definelerini çıkarınsınlar. Bu, Rabbinden bir merhametti. Ben bunları kendi görüşümle yapmadım. İşte üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzü (budur!)”³⁹²

Hadisin içinde Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait sadece bir söz olsa da tamamı Abdullah b. Abbas’tan rivayet edilmiştir. Bu hadis, Ali b. Abdullah, Süfyan’dan, O, Amr b. Dinar’dan O, Said b. Cübeyr’dan, O da İbn Abbas’dan rivayet etmiştir. Senedde geçen Süfyan’ın kim olduğu konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Genel görüşe göre Süfyan b. Uyeyne’dir. Buhârî, ‘Hızır ile Hz. Mûsâ’nın başından geçenler’ başlığının altında İbn Abbas’ın Übey b. Kâb yoluyla rivayet ettiği hadisi iki ayrı rivayet yolundan zikretmiş bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birincisi Tefsir bölümünün Kehf suresinde geniş bir şekilde verilmiş olup ikincisi burada verilmiştir.³⁹³ Rivayette geçen Amr, Amr b. Dînar’dır. Onun “Allah’ın düşmanı” ve “yalan söylemiş” sözleri, kıssacının sözlerini kabul etmekten sakındırmak ve uzaklaştırmak için gösterdiği aşırı hassasiyetinin bir sonucu olarak değerlendirilir. Hızır’a arkadaşlık yapan Hz. Mûsâ’nın peygamber Mûsâ olmadığı meselesi Kitabu’l-İlim bölümünde İbn Abbas ile Hurr b. Kays el-Fezâri arasında konuşulmuştur. Sonunda ikisi birden bu konuyu Übey b. Kâb’a sormuşlardı.³⁹⁴ Hızır ile Hz. Mûsâ’nın başından geçen bu olay başlı başına bir kıssadır. Kur’an ile aynı içeriğe sahip olan bu kıssayı tarihçiler anlatırken her iki kaynaktan yararlanmışlardır.³⁹⁵

Hz. Mûsâ hakkında Kitâbu’l-Enbiyâ’da geçen bir hadis de mucize ile alakalı bir rivayettir. Tarih kitaplarında rastlanılmayan bu hâdise, mucizeler sahibi bir peygambere ait olduğu halde tarih kitaplarında pek geçmemesinin sebebi merak konusu olmuştur. Söz konusu rivayet şöyledir: Ebû Hureyre dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Mûsâ çok hayalî ve avretini örtmeye çokça gayret eden birisi idi. Hayasından ötürü teninden hiç bir yer görünmezdi. İsrailoğullarından ona eziyette bulunanlar eziyet ederek; “O’nun bu şekilde örtünmesinin tek sebebi derisindeki bir kusurundan dolayıdır. Başka bir sebebi de yoktur. Bu, ya bir barıştır ya hayalarında şişiklik vardır yahut da bir başka hastalığı vardır” dediler. Yüce

³⁹² Kehf, 18/79-82.

³⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 499.

³⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 499-502.

³⁹⁵ Konu ile ilgili bkz. İbn Kesîr, *Târihu’l-Enbiyâ*, 599-607.

Allah' da, Mûsâ'nın (a.s.) onların söylediklerinden uzak olduğunu ortaya çıkarmak istedi. Bir gün tek başına iken elbiselerini çıkartıp, taşın üzerine bıraktı ve yıkandı. Yıkanmasını bitirince elbiselerini almak üzere geldi fakat taş elbisesini de beraberinde hızlıca götürüp gitti. Mûsâ (a.s.), asasını aldı ve taşın arkasından gitti. Bu arada; "Ey taş! elbisemi ver" diyordu. Nihayet İsrailoğullarından bir topluluğun yanına kadar vardı. Onun çıplak olduğunu ve Allah'ın yarattığı en güzel bir surette bulunduğunu gördüler. Böylelikle Yüce Allah, Onu, onların söylediklerinden temize çıkardı. Taş da yerinde durdu, elbisesini alıp giyindi ve asasıyla taşa vurmaya koyuldu. Allah'a yemin ederim, onun üç, dört ya da beş defa taşa vurmasından ötürü taşa girintiler vardır. İşte Yüce Allah'ın 'Ey İman edenler! Siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onları dediklerinden temize çıkardı. O, Allah indinde itibralı ve değerli idi'³⁹⁶ buyruğu bunu anlatmaktadır³⁹⁷

Buhârî'nin *Sahih*'ine almış olduğu bu hadis, Ahzab suresinin 69. ayetinin nüzul sebebidir. Ancak tarih kitaplarında bu olaya fazla değinilmemiştir. Bu hadiste Hz. Mûsâ'nın apaçık bir mucizesi görünmektedir. Nitekim Hz. Mûsâ, İsrailoğullarının eziyetine katlanıp hakkında yapılan bu dedikodulara karşı vücudunun sağlam olduğunu göstermemiştir. Yüce Allah, O'nu temize çıkarmak için mucize sonucu taşı bir canlı gibi hareket ettirmiş ve Hz. Mûsâ'nın elbiselerini götürmesini sağlamıştır. Hz. Mûsâ, taşın bu hareketinin Allah'ın emriyle olduğunu biliyordu. Muhtemelen taşa vurması ile taşa iz kalmasının sebebi kavmine başka bir mucize göstermesi olabilir. Böyle bir mucizeyi eleştirenler mevcut olsa da Kur'an'da birçok mucize gösteren bir peygamberin başına böyle bir mucizenin gelmesi de imkan dahilindedir. Üstelik bu mucize, Hz. Mûsâ'dan habersiz gerçekleşmiş, hatta o, taşı cezalandırmak için asasıyla vurmuştu. Bir odun parçasının yılana dönüşmesini kabul edenlerin taşın hareket etmesin kabul etmemeleri bir çelişkidir. Buhârî, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen bu hadisi *Sahih*'ine alarak hem Ahzâb sûresinin 69. ayetinin sebebi nüzulünü anlatmış hem de Hz. Mûsâ'nın bir mucizesini göstermiştir.

Sahîhu'l-Buhârî'de Hz. Mûsâ hakkında çok tartışılan bir rivayet de şu hadistir: Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ölüm meleği Mûsâ'ya gönderildi. Melek O'na gelince (Hz. Mûsâ), gözü

³⁹⁶ Ahzab, 33/69.

³⁹⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 30, h. no: 3404, (I/625).

üzerine bir tokat indirdi. Melek Rabbi'nin yanına dönerek dedi ki "Sen beni ölmek istemeyen bir kula gönderdin." Yüce Allah buyurdu ki "O'na dön ve O'na de ki elini bir öküzün sırtı üzerine koysun. Eli altında kalan her bir kıl için O'na bir sene ömür verilecektir." (Mûsâ) "Rabbim sonra ne olacak deyince, sonra öleceksin" diye buyurdu. Mûsâ "O halde şimdi (öleyim)" dedi. Yüce Allah'tan kendisini Arz-ı Mukaddese bir taş atımlığı kadar bir mesafeye yaklaştırmasını niyaz etti. Ebû Hureyre dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer orda olsaydım, o kırmızı kum yığınının alt tarafındaki yolun kenarında bulunan kabrini size gösterecektim."³⁹⁸

Hadisleri sadece isnad yönüyle ele alan kadim ulemâ, bu hadisi rivayet ederken herhangi bir metin tenkidi yapmamış, olduğu gibi rivayet etmiştir. Buhârî de söz konusu hadisçiler gibi direk rivayet etmiş, ancak herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Yine hadisi şerh eden kadim şarihler de, hadisi kabul etmeyenleri ikna edici açıklamalarda bulunmamışlardır. Metin tenkidinin gün yüzüne çıktığı günümüz hadis çalışmalarına konu olan bu hadis, bazı alimler tarafından sahih olmasının delilleri öne sürülmüştür. Sahihan varyantını öne çıkardığımızda, hadisin metnini yalın olarak okuyan kimsenin zihninde bazı tereddütler oluşmaktadır. Bu da rivayeti her dönemde tartışmaların ortasına çekmekte ve Sahihan'daki hadislerin tamamının sahih olup olmadığı tartışmaları içinde ele alınmaktadır.³⁹⁹

Sahihan'daki rivayetlerin tamamının sahih olduğunu benimseyen yaklaşım hadisi te'vil edip açıklamaya gayret ederken, mezkur iki kitapta İsrâliyyât da dahil mevzu rivayetlerin bulunduğunu iddia edenler ise bu hadisin de aynı çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.⁴⁰⁰ Bu hadiste tartışmaya konu olan birkaç soru insan zihnini meşgul etmektedir. Bu sorular; İnsanları hidayete çağırmak için gönderilen ve aynı zamanda güzel ahlakın örneği olan bir peygamber bir başkasına nasıl vurabilir? Bir melek maddi bir şey midir ki yumruktan etkilenebilir? Hz. Mûsâ'nın istemesi halinde ömrü uzatılabilir, peki "*Hiçbir ümmet, kendi ecelini ne öne alabilir, ne de onlar ertelenebilirler*"⁴⁰¹ ayeti ve bunun gibi birçok ayeti

³⁹⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 33, h. no:3407, (I/626).

³⁹⁹ Enbiya Yıldırım, "Hz Musa'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması", *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, 2, Sivas, 2009, 23.

⁴⁰⁰ Enbiya Yıldırım, *Hz. Musa'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması*, 21-37.

⁴⁰¹ Hicr, 15/5.

nereye koyacağız. Kadim ulemâ, bu sorulara bir nebze olsun şöyle cevap vermişlerdir;

İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-Bâri*'de bu konu hakkında yapılan tartışmalara şöyle cevap vermiştir. İbn Huzeyme der ki: “Bazı bidatçiler bu hadisi reddederek şöyle demişlerdir: Şayet Mûsâ, ölüm meleğini tanımış ise o, onu hafife almış demektir. Eğer onu tanımamış idiyse neden gözünü çıkardığından ötürü Mûsâ'ya (a.s.) kısas uygulanmadı?” Buna cevap şudur; “Allah Mûsâ'ya (a.s.) ölüm meleğini gönderdiğinde tam o sırada ruhunu kabzetmeyi murat etmemişti. Ölüm meleğini ona denemek üzere göndermişti. Mûsâ'nın (a.s.) ölüm meleğinin gözüne tokat indirmesi ise onun iznini almadan evine girmiş bir insan olarak gördüğünden dolaydır. Onun ölüm meleği olduğunu bilmiyordu. Şeriat koyucu da müslümanın evine izinsiz bakan kimsenin gözünü çıkarmayı mubah kılmıştır. Melekler İbrâhim'e (a.s.) ve Lût'a da (a.s.) insan suretinde gelmişler ve ilk anda onları tanımamışlardı. Eğer Hz. İbrâhim melekleri tanımış olsaydı onlara yiyecek ikram etmezdi. Şayet Lût (a.s.) onları tanımış olsaydı, kavminin onlara zarar vereceğinden korkmazdı. Hz. Mûsâ'nın ölüm meleğini tanıdığını varsayacak olursak bu bidatçi şahıs, melekler ile insanlar arasında kısasın meşru olduğunu nereden biliyor? Diğer taraftan ölüm meleğinin Hz. Mûsâ'dan kısas isteyip de ona kısas uygulanmadığını nereden çıkartıyor?”⁴⁰²

Hattâbî (ö. 388/998), İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) açıklamalarını özetledikten sonra şunları da eklemektedir: “Hz. Mûsâ'nın onu kendisinden bu şekilde uzaklaştırmak istemesi, tabiatı itibariyle hiddetli birisi oluşundandır. Diğer taraftan Allah ölüm meleğine gözünü tekrar iade etti ki Mûsâ da (a.s.) o meleğin Allah tarafından geldiğini bu yolla bilsin. Bundan dolayı o vakit Mûsâ'nın (a.s.) teslimiyet gösterdiğini anlıyoruz. Nevevî der ki; “Kendisine tokat atılanı sınamak amacıyla Yüce Allah'ın Mûsâ'ya (a.s.) böyle bir tokat atma iznini vermiş olması da olmayacak bir şey değildir.” Başkası da şöyle demektedir “Ona tokat indirmesinin sebebi, kendisini tercih etmekte serbest bırakmadan önce ruhunu kabzetmek üzere gelişi idi. Çünkü sabit olduğuna göre istediğini tercih etmekte serbest bırakılmadıkça hiçbir peygamberin ruhu kabzedilmemiştir. Bundan dolayı ikinci defada onu tercihte serbest bırakınca boyun eğip, itaat etmiştir.”⁴⁰³

⁴⁰² İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 509-514.

⁴⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 509-514.

Görüşler arasında doğruya en yakın olanın bu olduğu söylenmiş olmakla birlikte bu görüşün doğruluğu da tartışılabilir. Çünkü sorunun esasına dönülerek tekrar şöyle denilebilir, ölüm meleği ne diye Allah'ın peygamberinin ruhunu kabzetmeye kalkıştı ve bu husustaki şartı (yani peygamberlere has bir özellik olan muhayyer bırakma şartını) yerine getirmede? O zaman buna da tekrar bu, imtihan olmak üzere meydana gelmiştir, denilir. Hadisten anlaşıldığına göre melek insan suretinde görünebilir. Bu husus pek çok hadiste zikredilmiş bir konudur.⁴⁰⁴

Yukarıda tahlili yapılan bu hadis Müslim'in *Sahîh*'i⁴⁰⁵, Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi*⁴⁰⁶ ile Abdurrezzak b. Hemmam'ın *el-Musannef*'inde de⁴⁰⁷ geçmektedir. Nitekim söz konusu rivayet, tarih kitaplarına kaynak olma hususunda büyük bir öneme sahiptir. Özellikle Hz. Mûsâ'nın hayatının sonunda, vefatının nasıl olduğu merak konusuydu. Kıssası anlatılırken, onun Tûr dağına ikinci kez gidişinde bir daha geri dönmediği rivayetleri sıkça anlatılır ve Hz. Mûsâ'nın tam olarak nerede ve nasıl vefat ettiği bilgilerine de yer verilmez.⁴⁰⁸ Tevrat'ta, Hz. Mûsâ'nın 120 yaşında Moav ovalarından Nevo dağında vefat ettiği, nâşının bizzat Allah tarafından bir vadide defnedildiği ve kabrinin hiç kimse tarafından bilinmediği aktarılmaktadır.⁴⁰⁹ Yukarıda geçen hadisin sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Eğer orda olsaydım, o kırmızı kum yığınının alt tarafındaki yolun kenarında bulunan kabrini size gösterecektim" sözünden de anlaşıldığına göre Tevrat'ta verilen bu bilgiler tahrif edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Mûsâ'nın kabrinin nerede olduğunu bildiği gibi hangi mevkide olduğu konusunda da bilgi paylaşımında bulunmuştur. Ayrıca ölüm meleğinin, Hz. Mûsâ'nın evine izinsiz girmesiyle onun ruhunu bir vadide veya dağda değil evde aldığı bir işarettir. El-Hakim'in *el-Müstedrek*'inde de Hz. Mûsâ'nın vefatı ile ilgili farklı bir rivayet geçmekte, kabrinin melekler tarafından kazıldığı belirtilmektedir.⁴¹⁰

Bütün bu rivayetler dışında, Hz. Mûsâ hakkında daha birçok rivayet bulunmaktadır. Burada tarih kitaplarının Buhârî'de kaynak olarak yararlanabileceği

⁴⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu' - Bâri*, VI, 510-512.

⁴⁰⁵ Müslim, *es-Sahih*, Fezail, 55, h. no: 339.

⁴⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/533.

⁴⁰⁷ Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musannef*, XI/274, h.no: 20530.

⁴⁰⁸ et-Taberî, *et-Târih*, I, 224; es-Sâlebî, *Arâisu 'l-Mecâlis*, 248.

⁴⁰⁹ Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), *Yasanın Tekrarı, Mûsâ'nın Ölümü*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2014, 34.

⁴¹⁰ el-Hakîm, *el-Müstedrek*, II, 580.

önemli rivayetlere değinmiş olduk. Nitekim Hz. Mûsâ ve Hz. Hârun hakkında rivayet edilen diğer hadislerden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Varaka b. Nevfel ile olan konuşması ve Varaka'nın ona "Bu Allah'ın Mûsâ'ya indirdiği namusdur" demesi⁴¹¹, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miraca çıkarken Hz. Mûsâ ve Hz. Hârun'la karşılaşması⁴¹², Âşure günü⁴¹³, Hz. Mûsâ'nın kıyamet gününde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önce ayılması, Hızır'a bu ismin verilmesinin sebebi⁴¹⁴, İsrailoğullarının kapıdan eğilerek girmeleri gerektiğine dair emir⁴¹⁵, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Mûsâ'nın kendisinden daha çok eziyet çektiği sözü⁴¹⁶, koyun otlatmayan hiç bir peygamberin olmaması⁴¹⁷, bir Yahudi ve bir Müslümanın kendi peygamberleri adına yemin etmeleri⁴¹⁸, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Mûsâ ile onun kavmini görmesi,⁴¹⁹ Asiye ile Meryem'in kemale ermesi⁴²⁰ ile ilgili konular, Hz. Mûsâ'nın kıssasını az da olsa etkilese de vermiş olduğumuz rivayetler kadar geniş kapsamlı değildir. İsrailoğullarının olmaması durumunda etin kokmayacak olması rivayetini de Hz. Âdem bâbında zikrettik. Biz burada daha çok Hz. Mûsâ'nın hayatı ile ilintili rivayetleri ele aldık.

2. 5. 13. İlyas (a.s.)

Siyer müelliflerinin anlattıklarına göre Hz. İlyas, Hz. Hârun'un torunlarından olup İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Hz. Mûsâ'nın şeriatı üzerine hükmetmiş, Tevrat'ın hükümlerini unutan ve aykırı hareket eden İsrailoğullarına bu hükümleri göstermek ve Hz. Mûsâ'nın şeriatini gün yüzüne çıkarmak için gönderilmiştir. Hz. İlyas'ın peygamber olarak gönderildiği ve İsrailoğullarının bir kolu olan Ba'lebek halkının meliki, halkı Ba'l denilen puta tapmak için zorlayınca Hz. İlyas buna karşı çıktı.⁴²¹ "Ba'l" altın bir putun adıdır. "Bek" ise bu halkın

⁴¹¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 23, h. no: 3392, (I/621).

⁴¹² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 24, h. no: 3393, (I/622).

⁴¹³ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 26, h. no: 3397, (I/623).

⁴¹⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 29, h. no: 3402, (I/625).

⁴¹⁵ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 30, h. no: 3403, (I/625).

⁴¹⁶ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 30, h. no: 3405, (I/625).

⁴¹⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 31, h. no: 3406, (I/626).

⁴¹⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 32, h. no: 3408, (I/626).

⁴¹⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 34, h. no: 3410, (I/627).

⁴²⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 34, h. no: 3411, (I/627).

⁴²¹ et-Taberî, *et-Târîh*, I, 239; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't-Târîh*, I, 161; İbn Kesîr, *Târîhu'l-Enbiyâ*, 611; Kamil Miras, *Tecrîdi Sarîh*, IX, 89; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l Enbiyâ*, 319-320; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 136.

yaşadığı yerin adıdır. İki ismin birbirine izafe edilmesiyle bu yere “Ba’lebek” ismi verilmiştir.⁴²²

Kur’an’da Hz. İlyas’tan üç yerde bahsedilir. Bunlar En’am ve Saffat surelerinde geçmektedir. En’am sûresinde “*İlyasine selam olsun*”⁴²³ ayetinde geçen İlyasin’in İlyas Peygamber olduğu iddia edilmektedir.⁴²⁴ En’am Sûresinin “*Zekeriyyâ’yı, Yahyâ’yı İsâ’yı ve İlyas’ı da (hidayete eriştirdik) Onların hepsi salihlerdendi*”⁴²⁵ ayeti de Hz. İlyas’ı zikreden ayetlerdendir. Konumuzu ilgilendiren ve bab başlığına isim olarak getirilen “*Şüphesiz İlyas da gönderilen peygamberlerdendir*” ayeti bâbı, Saffat sûresinin 123. ayetinde geçmektedir.

Buhârî, Hz. İlyas hakkında bir bab başlığı açmış ancak hadis rivayet etmemiştir. Bab olarak getirmiş olduğu başlık, Saffat sûresinde geçen “*Muhakkak İlyas da gönderilmiş peygamberlerdendi. Korkmaz mısınız? demişti... sonra gelenler arasında üzerine (güzel övgü) bıraktık*”⁴²⁶ ayetlerindedir.

Buhârî, daha önce Hz. İdris konusunda bahsetmiş olduğumuz gibi İlyâs ve İdrîs isimleriyle iki bab başlığı açmıştır. İlyâs ve İdrîs isimleri, bir peygamberin adı mıdır yoksa ayrı peygamberlerin birer isimleri midir? Bu hususta ihtilaf vardır? Buhârî’nin bu bab başlığında muallak bir rivayetine göre İbn Mesud ve İbn Abbas, Hz. İlyas ile Hz. İdris’in aynı peygamber olduğunu söylemişlerdir. İkrime, saffat suresinde geçen *و ان ادريس لمن المرسلين* ayetinin İbn Mesud mushafında *و ان ادريس لمن المرسلين* ayetinin yerinde kullanıldığını söylemektedir. İbn Abbas, Dehhak, Katâde ve Ebû İshak da Hz. İlyas’ın Hz. İdris olduğunu söylemişlerdir.⁴²⁷ İbn Mesud’a göre Yâkub ismi nasıl İsrâîl’den ibaret ise İlyas ismi de öylece İdrîs isminden ibarettir.⁴²⁸ Bu görüşlere sahip alimler olsa da cumhur alimlere göre İdris ile İlyas, iki ayrı peygamberin isimleridir. Kaynakların çoğunda da bu isimler ayrı peygamberler için

⁴²² İbn Kesîr, *Tefsiru İbn Kesîr*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mektebetu’l Asriyye, Beyrut, 1437/2016; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve’l Enbiyâ*, 319; Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3124.

⁴²³ Saffat, 37/130.

⁴²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n Nihâye*, Çev., Mehmet Keskin, Çağrı Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2017, I, 339.

⁴²⁵ Enam, 6/85.

⁴²⁶ Saffat, 37/123.

⁴²⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 430-431; el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XV, 306-308; İbn Kesîr, *Muhtasaru Tefsîr-i İbn Kesîr*, III, 153; et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Taberi Tefsiri*, Çev., Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul, 2012, VII, 98.

⁴²⁸ Kamil Miras, *Tecridi Sarîh*, IX, 88.

zikredilmektedir. Buhârî’de bu görüşte olacak ki ikisini ayrı peygamberler kategorisinde değerlendirerek eserine almıştır.

Buhârî, Hz. İlyas hakkında sadece bir bab başlığı açmış altında da hadis rivayet etmemiştir. Açmış olduğu bab başlığı Saffat sûresinin 123-130 ayetlerinden oluşmuş ancak bütün ayetler verilmemiştir. Bu bab başlığı şöyledir; “*Muhakkak İlyas da gönderilmiş peygamberlerdendi. Hani kavmine korkmaz mısınız? demişti*⁴²⁹” ayetinden “*sonra gelenler arasında üzerine (güzel övgü) bıraktık*⁴³⁰” ayetine kadar. bâbî” Bazı nüshalarda bu dokuz ayetin tamamı bab başlığı olarak zikredilmiş⁴³¹ bazılarında da sadece bab başlığı “bab” şeklinde getirilmiş altında da bu ayetler verilmiştir. Buhârî, Hz. İlyas hakkında getirmiş olduğu bab başlığında bu ayetleri zikrettikten sonra şöyle demiştir; “İbn Abbas dedi ki: O’ndan hayırla söz edilmektedir. *‘İlyas’a selam olsun. Biz ihsan edicileri muhakkak böyle mükafatlandırırız. Gerçekten o, iman eden kullarımızdan dı*”⁴³²

İbn Mesud ile İbn Abbas’tan zikredildiğine göre İlyas, İdris’in kendisidir⁴³³ Buhârî de İbn Mesud ile İbn Abbas’ın böyle söylediklerini belirtmiştir.⁴³⁴ Kendisinin ise hangi rivayeti savunduğunu gösteren bir emare belirtmemiştir. Dikkat edilmesi gereken bir husus ise Buhârî’nin Kitâbu’l-Enbiyâ bölümünde Hz. İlyas hakkında getirmiş olduğu bab başlığında kronolojik sıraya uymamış olmasıdır. O, Hz. İlyas ile ilgili bab başlığını Hz. Nuh bâbından sonra getirmiştir.⁴³⁵ Nitekim kıssa türü eserlerde ve tarih kitaplarında Hz. İlyas, kronolojik sıralamaya alınırken onun İsrailoğullarından olduğu ve Hz. Mûsâ’dan sonra geldiği rivayeti yaygınlık gösterir. Bu tür eserlerde de Hz. Mûsâ’dan sonra kendisine yer verilir.⁴³⁶ Neseb olarak ise Hz. Hârûn’a dayandırılır.⁴³⁷ Buhârî’nin Hz. İlyas’ı Hz. Nûh’tan sonra zikretmesinden yola çıkarak onun da İbn Mesud ve İbn Abbas gibi Hz. İlyas’ın Hz. İdris olduğu görüşünde olduğu sonucuna varılsa da Hz. İdris kısmında onun Hz. Nûh’un babasının dedesi ya da Hz. Nûh’un dedesi olduğunu söylemesi, Hz.. İdrîs ile Hz. İlyas’ın ayrı kişiler olduğu düşüncesine sahip olduğu sonucuna da varılabilir. Her ne

⁴²⁹ Saffat, 37/123.

⁴³⁰ Saffat, 37/131.

⁴³¹ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3124.

⁴³² Saffat, 37/123-130.

⁴³³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 5, (I/610).

⁴³⁴ Saffat, 37/130.

⁴³⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 5, (I/610).

⁴³⁶ et-Taberî, *et-Târih*, I, 239; es-Sâlebî, *Arâisu’l Mecâlis*, 252, İbnü’l Esîr, *el-Kâmil*, I, 212.

⁴³⁷ et-Taberî, *et-Târih*, I, 239; es-Sâlebî, *Arâisu’l Mecâlis*, 252, İbnü’l Esîr, *el-Kâmil*, I, 212.

kadar bu sonuca varılsa da Buhârî bu konuda görüşünü açıkça beyan etmemiştir. Nitekim Buhârî, sadece Hz. İlyas için değil Hz. Zülkarneyn bahsinde de kronolojik sıralamaya uymamıştır. Dolayısıyla bu şekilde Buhârî'nin Hz. İdrîs ile Hz. İlyas'ın aynı kişi olduğunu düşündüğünü söyleyemeyiz.

2. 5. 14. Yûnus (a.s.)

Hz. Yûnus, İsrailoğullarına mensup olup Ninova halkına gönderilmiş bir peygamberdir. Kendisi de Ninova kavmine mensuptur.⁴³⁸ Eski Asur Devleti'nin merkezi ve şuan Irak sınırları içerisinde yer alan Ninova şehrinin kalabalık nüfusunun ahlakı bozulmuş, putperest bir kavim haline gelmişlerdi. Bu yüzden Yüce Allah, bu kavmi tevhide davet etmek için kendi içlerinden Hz. Yunus'u onlara peygamber olarak göndermişti. “*Muhakkak Yûnus da gönderilen Resullerdendi*”⁴³⁹ ayeti onun da bir peygamber olduğunun göstergesidir. Ninova halkı, Hz. Yûnus'u daha davetinin başında Allah'ı inkar etmişlerdi. Bu sebeple Hz. Yûnus, Yüce Allah'tan izin almadan kavmini terketmişti. Halbuki onları terketmeden önce başlarına Yüce Allah tarafından gelecek olan bir azap ve Ninova'nın yere batırılacak olması konusunda korkutmuştu.⁴⁴⁰

Yüce Allah tarafından vahiy gelmedikçe peygamberlerin buldukları yeri terketmeleri caiz değildi. Uzak bir bölgeye gitmek için binmiş olduğu gemi fırtınadan dolayı sarsıldı ve devrilme tehlikesine girdi. Gemidekiler “İçimizde suçlu bir adam var, kura çekelim kime düşerse onu denize atalım” diyerek kura çektiler ve kura her defasında Hz. Yûnus'a çıkıyordu. O da suçlunun kendisi olduğunu beyan ederek denize atladı ve Kur'an'da da geçtiği gibi büyük bir balık tarafından yutuldu. Balığın içinde yaptığına pişman olup tevbe etmiş, Yüce Allah tevbesini kabul etmiş ve ardından balık onu sahile atmıştı. Meğerse Hz. Yûnus gemiye bindiği gün Ninova halkı azabtan korkmuş ve Allah'a iman etmek için Hz. Yûnus'u aramışlardı. Hz.

⁴³⁸ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 278; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârîhu'l-Hulefa*, 28; es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, 323.

⁴³⁹ Saffât, 37/139.

⁴⁴⁰ Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 408; Abdulvehhâb en-Neccâr, *Kasasu'l-Enbiyâ*, 310; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 148-149.

Yûnus daha sonra tekrar Ninova halkına gitmiş ve onlara Allah'ın hükümlerini öğretmiştir.⁴⁴¹

Hz Yunus, Kur'an'ın dört sûresi ve dört ayetinde geçmektedir.⁴⁴² Bunlar Nîsa⁴⁴³, En'am⁴⁴⁴, Yûnus⁴⁴⁵ ve Saffât⁴⁴⁶ sûreleridir. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Yûnus ile ilgili bir bab başlığı getirmiştir. Onu da “Yüce Allah'ın: ‘Muhakkak Yûnus da gönderilen Resullerlendi...Biz de onları bir zamana kadar metaalandırdık.’⁴⁴⁷ ‘Kendi kendini kınayıcı olduğu halde’⁴⁴⁸ ayetleri bâbı⁴⁴⁹” şeklinde isimlendirmiştir. Buhârî, bu bab başlığının altında yazmış olduğu ayetlerdeki bazı kavramların tefsirini yaptıktan sonra dört hadis zikretmiştir. Ebû Hureyre ve İbn Abbas'tan rivayet edilen bu hadisler, metin itibariyle aynı olsa da farklı senetlerle rivayet edilmiştir. Buhârî, bu bab başlığı altında hadis tekrarlarına da değinmiştir. Bazı alimler, Buhârî'yi tekrarlardan dolayı eleştirmişse de Kitâbu'l-Enbiyâ ile diğer bölümlerde yapılan tekrarların gereksiz olmadığını en iyi gösteren husus, Buhârî'nin metin ve senedlerle ilgili birçok meseleyi en kısa yoldan anlatma konusundaki titizliğidir. Bir bab başlığında, naklettiği hadisin aynısı veya bir benzeri, onun zengin hadis külliyatı arasında farklı bir senedle bulunuyor ve bu senedi zikretmeye ihtiyaç duyuyorsa metni tekrarlamaz “bi-hâzâ” diyerek hadisin aynı metinle veya “bi-nahvihî” diyerek benzeri bir metinle rivayet edildiğini gösterir. Aynı metne dört farklı senedle sahip olduğu ve bu senedleri okuyucuya göstermek istediği zaman metni bir defa verir, senedleri ise arasına tahvil işareti koyarak tekrarlar. Bu durumda metinler arasındaki önemli bir farkı belirtmek istediğinde sadece o kelimeyi zikreder.⁴⁵⁰ Buhârî, bunu dikkate alarak Enbiyâ bölümünde, Hz. Yûnus ile ilgili aynı metne sahip dört hadis rivayet etmiştir. Biz metin yönünden aynı olan bu dört rivayetten birini seçip peygamberler tarihi ile herhangi bir bağlantısının olup olmayacağına değinmiş olacağız.

⁴⁴¹ İbn Kesîr, *Târîhu'l-Enbiya*, 425; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyası Enbiya ve Tevarihu'l-Hulefa*, 28-29; Kamil Miras, *Tecridi Sarîh*, IX, 151-152.

⁴⁴² Abdulvehhâb en-Neccâr, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 310; es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, 322.

⁴⁴³ Nîsâ, 4/163.

⁴⁴⁴ Enam, 6/86.

⁴⁴⁵ Yûnus, 10/98.

⁴⁴⁶ Saffat, 37/139-148.

⁴⁴⁷ Saffat, 37/139-148

⁴⁴⁸ Saffat, 37/142.

⁴⁴⁹ El-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 37, (I/627).

⁴⁵⁰ Ramazan Zenbil, *İmam Buhârî*, Nebevi Hayat Yay, İstanbul, 2016, 145.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Hiçbir kulun; “Ben Yûnus bin Mettâ'dan hayırlıyım demesi uygun değildir” buyurarak onu babasına nispet etmiştir”⁴⁵¹ diğer rivayetlerde de “Sizden hiç biriniz ben Yûnus'tan hayırlıyım demesin”⁴⁵² şeklinde geçmektedir. Burada Hz. Yunus'un kıssası ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “ben Yûnus'tan hayırlıyım” sözünün hükmü iki manaya gelmektedir; birincisi, sözü söyleyen kişinin kendi nefsinin Hz. Yûnus'a tercih etmesi, ikincisi de Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Hz. Yûnus'a tercih etmesidir.⁴⁵³ Yani “Muhammed (s.a.v.) Yunus'tan (a.s.) hayırlıdır” manasına gelmektedir. İkinci mana göz önüne alınırsa Hz. Peygamber (s.a.v.), bu sözü tevazusundan dolayı söylemiştir. Çünkü sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber “Ben, ademoğullarının seyyidiyim ve en hayırlısıyım” demiş olmakla Hz. Yûnus'tan ve bütün peygamberlerden faziletli olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimeti yâd etmek için söylemiştir. Yoksa kuru bir iftihar için söylememiştir.⁴⁵⁴ Peygamberler arasında Hz. Yûnus'u seçmesi, Kalem Sûresinde : “*Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Hz. Yunus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı*”⁴⁵⁵ ayetine bakarak bu ilahi hitabın Hz. Yûnus'un mertebesini düşürdüğü şüphesini ortadan kaldırmak içindir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.), beni Yûnus'a tercih etmeyin demiştir.⁴⁵⁶ “Onu babasına nisbet etti” sözünde, babası “Mettaoğlu Yunus” demek istemiştir. Buradaki söz hadisin içerisinde yer aldığı halde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait bir söz olmayıp hadisi rivayet eden İbn Abbas'a ait bir rivayettir.⁴⁵⁷ Dolayısıyla müdrec özelliği taşıyan bu hadis, her ne kadar kıssa hakkında bir bilgi vermiyor olsa da dolaylı yoldan Hz. Yûnus'un yapmış olduğu bir davranışı akla getirmektedir.

⁴⁵¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 37, h. no: 3413.

⁴⁵² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 37, h. no: 3412.

⁴⁵³ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IX, 151.

⁴⁵⁴ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IX, 151.

⁴⁵⁵ Kalem, 68/48.

⁴⁵⁶ Kamil Miras, *Tecridi Sarîh Tercümesi*, IX, 151

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 560.

2. 5. 15. Davud ve Süleyman (a.s.)

Hz. Dâvûd'un soyu İŖa ile Yâkup Peygamber'e dayanmaktadır.⁴⁵⁸ İsrailoğullarının kralı Tâlut döneminde, zorba bir kavmin kralı olan ve kuvvetçe kimsenin yenemediği zorba Câlut'u öldürerek İsrailoğullarının kralı olmuştur.⁴⁵⁹ Hem Peygamber hem de kral olan Hz. Dâvûd'a dört kutsal kitaptan Zebûr verilmiştir.⁴⁶⁰ İbn Abbas'tan bir rivayete göre Yüce Allah, Hz. Dâvûd'a Zebur'u İbranice 150 sûre olarak göndermiştir. Zebur'da helal ve harama, hudut ve ahkama dair birşey yoktur. Zebur, Hz. Dâvûd'a Ramazan ayında indirilmiştir.⁴⁶¹ Hz. Dâvûd, kendi döneminde Kudüs ve etrafını yönetip Kudüs'ü başkent yapmıştır.⁴⁶² O, Zebur'da hüküm bulunmadığı, içerisinde vaaz ve hikmet niteliğinde ayetler bulunduğundan Hz. Mûsâ'nın şeriatıyla amel ederdi. Kendisinin sesi güzel olduğu için Zebur'u ilahi şekilde okur, okurken kendisini bütün canlılar gibi hayvanlar bile dinlerdi.⁴⁶³ Hz. Dâvûd, yüz yaşında iken secde başında ruhunu teslim etmiştir.⁴⁶⁴ O, Mescid-i Aksa'nın yapımına başlamış ancak yapımı bitmeden vefat etmiş ve tamamlamasını oğlu Hz. Süleyman'a vasiyet etmiştir.⁴⁶⁵

Rivayetlere göre Hz. Süleyman, babası Hz. Dâvûd'un yerine geçip onun gibi hem Peygamberlik hem de İsrailoğullarına krallık yapmıştır.⁴⁶⁶ Babasının vasiyeti üzerine Mescid-i Aksa'nın yapımını tamamlamıştır. Kral olmadan önce henüz genç denecek yaşta ülkesinin davalara bakacak kadar bilgili birisiydi. Hz. Dâvûd, birçok hükümde onu çağırır bilgisine başvururdu.⁴⁶⁷ Hz. Süleyman, ondan önce hiçkimsenin sahip olmadığı ve ondan sonra kimsenin sahip olamayacağı bir saltanata ve zenginliğe sahipti. Hayvanlar ve cinlerden oluşan bir ordusu vardı. Cinler, ona olan

⁴⁵⁸ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu't-Taberî*, Çev., Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2018, I, 490; Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 275; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 169; el-Hakîm, *el-Müstedrek*, VI, h. no: 1595, 190.

⁴⁵⁹ Et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 492-493; İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 169; İbn Kesîr, *Târîhul Enbiyâ*, 626; Ebû Hanife ed-Dineverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-Tivâl-Eskilerin Haberleri-*, Çev., Zekeriya Akman-Hüseyn Siyabend Aytemür, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2017, 69; İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, 176-177.

⁴⁶⁰ Nîsâ, 4/163.

⁴⁶¹ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, 156.

⁴⁶² Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA*, IX, 22.

⁴⁶³ Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA*, IX, 22.

⁴⁶⁴ *İbn Sa'd*, *Tabakât*, I, 28; *el-Hakîm*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Salih Letham, Dâru'l İbn Hazm, Beyrut, 2007,(4 cilt) II, 586.

⁴⁶⁵ M. Asım KÖKSAL, *Peygamberler Tarihi*, II, 194.

⁴⁶⁶ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 502; Dineverî, *Ahbâru't-Tivâl*, 72.

⁴⁶⁷ es-Sâlebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 293; İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 229.

korkusundan dolayı kendi başlarına hareket edemezlerdi.⁴⁶⁸ O, Allah'a olan bağlılığı ve itaati ile bilinen bir Peygamberdi. Elli küsur yaşında iken ayakta esasına dayanmış bir şekilde vefat etmiştir. Elli iki yaşında vefat ettiğini söyleyenler olduğu gibi elli üç yaşında vefat ettiğini söyleyenler de mevcuttur.⁴⁶⁹

Hız. Dâvûd, Kur'an-ı Kerim'in dokuz sûresinde ve onaltı ayetinde geçmektedir. Hız. Süleyman ise yedi sûrede ve onyediyette geçmektedir. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, Hız. Dâvûd ile ilgili üç bab başlığı ve bu bab başlıklarında 6 hadis rivayet etmiştir. Hız. Süleyman ile ilgili ise bir bab başlığı ile beş hadis rivayet etmiştir. Bab başlıklarından üçü ayet, diğeri de hadis ile isimlendirilmiştir. Buhârî'nin ayet ile isimlendirmiş olduğu bab başlıkları şunlardır; “Yüce Allah'ın: ‘ve biz Dâvûd'a Zebur'u verdik⁴⁷⁰’ ayeti”, “ve güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla! Çünkü o, çokça (Allah'a) dönen birisiydi... ve Fasle'l Hitabı verdik⁴⁷¹ ayeti bâbı. Buhârî bir bab başlığını da “Allah'ın en sevdiği namaz Dâvûd'un namazıdır” hadisi ile isimlendirmiştir. Onun Hız. Süleyman ile ilgili açmış olduğu bâb başlığı ise “Yüce Allah'ın ‘Ve biz Dâvûd'a Süleyman'ı lutfettik. O ne güzel kuldu, o evvab idi⁴⁷²’ ayeti bâbı” şeklinde isimlendirilmiştir. Buhârî, Hız. Dâvûd hakkındaki bab başlıklarının altında vermiş olduğu ayetlerin bazı kavramlarını tefsir ettikten sonra hadislere geçmektedir. Onun Hız. Dâvûd ile alakalı Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde getirmiş olduğu hadisler şunlardır;

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Dâvûd'a Zebur'u okumak kolaylaştırılmıştı. O, atlarının eğerlenmesini emrederdi, atlar eğerlenirdi. Fakat atları eğerlenmeden önce Zebur'u okur bitirirdi. O, ancak kendi el emeğinden yerdii”⁴⁷³ Yukarıda bahse konu olan bu hadis, ayetlerde de belirtildiği gibi Hız. Dâvûd'un bazı üstünlüklerini belirtmektedir. Bu üstünlükler, O'nun hoş bir sesle Zebur'u okuması, bu güzel okuyuşa dağların ve kuşların bile icabet ve iştirak etmeleridir. Bu gün bile halk dilinde güzel sesteki kinaye olarak “Davûdî Ses” denilir. Diğeri üstünlüğü ise kuvvetidir. Yüce Allah Hız. Dâvûd'un eline

⁴⁶⁸ Sâbûnî, *en-Nubuvve ve 'l-Enbiyâ*, 308-309.

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, II, 32, Ömer Faruk Harman, “Süleyman” *DİA*, XXXVIII, 60.

⁴⁷⁰ Nîsa, 4/162; İsrâ, 17/55.

⁴⁷¹ Sa'd, 38/17-20.

⁴⁷² Sad, 38/30.

⁴⁷³ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 39, h. no: 3417, (I/628).

demiri hamur yapacak bir kuvvet, bir sanat kabiliyeti vermiş, o da elinin emeği ile geçinmiştir.⁴⁷⁴

Buhârî, yukarıda vermiş olduğumuz bu hadislerden sonra, Davud orucu ile Davud namazına dair iki hadis daha rivayet etmiş olup bunlardan biri şöyledir: Abdullah b. Amr dedi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah’ın en sevdiği oruç, Dâvûd’un orucudur. O, bir gün oruç tutar bir gün tutmazdı. Allah’ın en sevdiği namaz, Dâvûd’un namazıdır. Gecenin yarısını uyur, üçte birinde namaz kılar, geri kalan altıda birinde de uyurdu.”⁴⁷⁵ Burada konunun Hz. Dâvûd kıssası ile ilgisi, hadiste Hz. Dâvûd tarafından yapılmış olan bir ibadetin anlatılmasıdır. Hz. Dâvûd’un yapmış olduğu bu amelin, Allah katında en güzel amel olduğu Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bize bildirilmiştir.

Kitâbu’l-Enbiyâ’da Hz. Süleyman ile ilgili sadece bir bab başlığı getirilmiş, altında da hadislere geçmeden önce bu ayetlerin içindeki bazı kavramlar, uzun bir metinle tefsir edilmiştir.⁴⁷⁶ Bu bölümde, Hz. Süleyman ile alakalı rivayet edilen hadislerden üç hadis, Onun kıssasına kaynak olabilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Kıssa bakımından önem arzeden hadislerden biri şöyledir: Ebû Hureyre’den rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Dün cinlerden bir ifrit ansızın namazımı kesmek üzere ileri atıldı. Ancak Allah’ın yardımı ile gücüm ona yetti, onu yakaladım. Hepinizin onu görmesi için mescidin direklerinden birisine onu bağlamak istedim. Fakat kardeşim Süleyman’ın; ‘*Rabbim, benden sonra kimseye vermeyeceğin bir mülk bağışla*’⁴⁷⁷ dediğini hatırlayınca ben de o ifriti hor ve hakir olarak geri çevirdim.” Ebû Hureyre demiştir ki “İfrit, insan ya da cinlerden azgın olan demektir. Tekil olan ‘zibniyyetûn’ lafzının çoğulunun ez-zebaniye diye gelmesi gibi.”⁴⁷⁸

Burada hadisin Hz. Süleyman’ın hayatı ile ilgisi şöyledir: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ifriti, mescidin direğine bağlamaktan vazgeçmesinin sebebi, Hz. Süleyman’ın hatrını gözetmekten dolayı olduğuna işaret edilmektedir. Muhtemelen Hz. Süleyman’ın hususiyeti de sadece bu kadarla değil, istediği her hususta cinleri

⁴⁷⁴ Kamil Miras, *Tecridi Sarih Tercemesi*, IX, 156; Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Buhâri ve Tercemesi*, VII, 3229.

⁴⁷⁵ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 40, h. no: 3420, (I/629).

⁴⁷⁶ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 42, (I/629).

⁴⁷⁷ Sad, 38/35.

⁴⁷⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 42, h. no: 3423, (I/631).

kullanabileceği şeklindeydi. Hattâbî, bu hadisi Hz. Süleyman'ın arkadaşlarının, cinleri bu işleri yaparken gerçek kılık ve şekillerinde görebildiklerine delil göstermiş ve Yüce Allah'ın: “*O ve onun kabilesi sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden sizleri görürler*”⁴⁷⁹ buyruğundan maksadın da Ademoğullarının çoğunlukla görülen hallerinin böyle olduğu şeklindedir, diye açıklamıştır. Ancak ona şöyle cevap verilmiştir: İnsanların cinleri, asli halleriyle göremeyecekleri, ayetten kesin olarak anlaşılammaktadır. Hatta ayetin zahirinden bunun mümkün olduğu dahi anlaşılabilir. Bizim onları göremeyişimiz, onların bizi görmeleri hali ile kayıtlıdır. Bu ise bu halin dışındaki durumlarda kendilerini görmemizin imkan dahilinde olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte buyruğun umumi bir anlam ifade etme ihtimali de vardır. Çoğu ilim adamlarının anladığı da budur. Hatta İmam Şafii (ö. 204/820) şöyle demiştir: Kim cinleri gördüğünü iddia ederse biz de onun şahitliğini kabul etmeyiz. Bu görüşüne de bu ayeti delil göstermiştir.⁴⁸⁰

Hz. Süleyman hakkında rivayet edilen ve tartışma konusu olan bir başka rivayet ise şöyledir; Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Davudoğlu Süleyman dedi ki: Bu gece yetmiş hanımımlı dolaşacağım. Bunların her birisi de Allah yolunda cihad edecek bir süvari doğuracaktır. Yanındaki arkadaşı ona, inşallah de, dedi. Fakat Süleyman demedi. Kadınlar yarısı bulunmayan bir erkek evladı dışında hiçbir şekilde hamile kalmadılar. Hz. Peygamber (s.a.v.), Eğer o sözü (inşallahı) demiş olsaydı, bunlar Allah yolunda cihad edeceklerdi.”⁴⁸¹ Ebû Hureyre'den rivayet edilen ve Hz. Süleyman'ın kıssasından bir parça teşkil edilen bu hadis, Hz. Süleyman'ın yetmiş ya da bazı rivayetlere göre doksan hanımının olması⁴⁸², Hz. Süleyman'ın bir gecede hepsi ile beraber olabilmesi ve bir Peygamber'in bu sözü (inşallahı) neden söylemediği konuları Buhârî'de geçtiği halde tartışılmalıdır. “Dolaşacağım” sözünden cima kastedilmiştir.

İbn Hacer şöyle demiştir: “Bu hadisten anlaşıldığına göre nebilerin cima hususunda üstün bir güçleri vardır. Bu ise niyetlerinin sahih olduğuna, erkeklik güçlerinin üstün olduğuna delildir. Bunula birlikte onlar, ibadet ve ilimlerle de

⁴⁷⁹ Araf 7/27.

⁴⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 532-533.

⁴⁸¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 42, h. no: 3424, (I/630).

⁴⁸² İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 531.

meşgul oluyorlardı.”⁴⁸³ Kurtûbî der ki: Hz. Süleyman’ın bu sözleri ile Rabbine karşı kat’i bir talepte bulunduğunu zannedenler, ancak enbiyanın hallerini ve Allah’a karşı edeplerini bilmeyen kimseler olabilir.⁴⁸⁴ Bütün bunlar göz önüne alındığında hadisten anlaşılan duruma göre peygamberler de yanılabilirler, bu ise onların üstün makamlarına gölge düşürmez.

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “... İki kadının beraberlerinde çocukları varken kurt gelip onlardan birinin çocuğunu alıp gitti. Diğeri: Senin oğlunu alıp gitti, dedi. Öbürü de, hayır asıl senin oğlunu alıp gitti, deyince, Hz. Dâvûd’un hükmüne başvurdular. O da onun (geriye kalan çocuğun) büyük kadına ait olduğuna hükmetti. Dâvûd oğlu Süleyman’ın huzuruna çıktılar ve ona durumu anlattılar. Süleyman, bana bir bıçak getirin de çocuğu her birisine (yarısını vermek üzere) ortadan böleyim, deyince küçük olanı: Allah’ın rahmeti üzerine olsun yapma, çocuk onundur, dedi. Bunun üzerine çocuğun küçük kadına ait olduğuna hüküm verdi. Ebû Hureyre dedi ki: Allah’a yemin ederim o güne kadar ben (bıçak demek olan) es-sikkîn lafzını duymamıştım. Biz daha önce ona sadece “el-mudye” derdik.”⁴⁸⁵

Buhârî’nin rivayet etmiş olduğu bu hadiste, baba oğul iki peygamberin bir olay üzerine ayrı hüküm vermeleri bildirilmiştir. Buhârî burada aslında ilkini zikretmediğimiz iki hadisi birleştirip tek bir rivayet haline getirmiştir. Hz. Süleyman’ın çocukluk hayatında başından geçmiş olan bu hadiseden anlaşılan, Hz. Süleyman’ın bir hile ile doğruyu ortaya çıkarmasıdır. Bu yüzden bir hüküm verirken doğruyu ortaya çıkarmak için hileye başvurmak caizdir.⁴⁸⁶ Bununla ayrıca bir hüküm verilmiş oldu. Bunun gerekçelerine daha önce peygamber kıssaları ile hüküm verme konusunu işlerken değinmiştik. Böylece hadisin Hz. Süleyman kıssasına olan uygunluğu, konudan da anlaşılmaktadır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de buna benzer kıssalar da zikredilmektedir.

⁴⁸³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 533.

⁴⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 532.

⁴⁸⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 42, h. no: 3427, (I/630).

⁴⁸⁶ Muhammed Ali es-Sâbüni, *Şerhi’l-Muyesser li Sahîhi’l-Buhârî*, IV, 64.

2. 5. 16. Lokman (a.s.)

Yüce Allah, tevhide çağırmak üzere nice peygamberler göndermiş ve bunlardan bir kısmını ibret alınması kabilinden bize iletmiştir. Kur'an'da bazı peygamberlerden bahsedilmekte ise de bunlardan üçünün peygamber mi yoksa velî birer kul mu oldukları hakkında bir izahta bulunulmamıştır. Peygamber mi yoksa Velî kul mu olduğu belli olmayan Hz. Lokman'ın Hz. Dâvûd döneminde yaşadığı rivayet edilir. İsrâîloğullarından birinin kölesi iken azad edildiği ve kendisine mal verildiği de söylenir.⁴⁸⁷ Hz. Lokman'ın terzi olduğunu söyleyenler olduğu gibi marangoz olduğunu söyleyenler de mevcuttur.⁴⁸⁸ İbn İshak, Hz. Lokman'ın dördüncü kuşaktan Hz. İbrâhim'e dayandığını söylemektedir. Vâkîdî de O'nun İsrâîloğullarının kadısı olduğunu, Eyle ve Medyen taraflarında oturduğunu ve Eyle'de vefat ettiğini bildirmiştir. İkrime'ye göre O, bir peygamberdir. Cumhur ulemaya göre O, aynı zamanda bir hekimdir.⁴⁸⁹

İbn Abbas Hz. Lokman hakkında şöyle demiştir: “O, ne Peygamber ne de kraldı. O, efendisi tarafından azad edilmiş bir köle idi. O, Habeşistan'lı bir marangoz idi” Bazılarına göre de o, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Onun Hz. Eyyûb'un kızkardeşinin veya teyzesinin oğlu olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁹⁰ Şu'be, el-Hakem'den O, Mücâhid'ten Hz. Lokman'ın salih bir kimse olduğunu ancak peygamber olmadığını naklettiğini söylemiştir.⁴⁹¹ Denildiğine göre O'nun peygamber olduğunu sadece İkrime söylemiştir. Ancak bu rivayet, isnadında yer alan Câbir el-Cufî'den dolayı zayıftır.⁴⁹²

Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde'den Yüce Allah'ın: “*Andolsun biz Lokman'a hikmet verdik*”⁴⁹³ ayeti hakkında şunları söylediği rivayet etmektedir: O'na din hususunda derinlemesine bilgi sahibi olmayı verdik, fakat O, bir peygamber değildi.⁴⁹⁴ Hz. Lokman, Kur'an'da sadece bir yerde geçmektedir. Kendisinden bahseden sûreye de Lokman Sûresi ismi verilmiştir. Hz. Lokman'ın Kur'an'da oğluna yapmış olduğu nasihatler Lokman Sûresinde anlatılmakta, Kur'an'da hayatına

⁴⁸⁷ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 229.

⁴⁸⁸ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 229.

⁴⁸⁹ Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 162.

⁴⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 537.

⁴⁹¹ Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *DİA*, XXVII, 205.

⁴⁹² İbn Kesîr, *Târihu'l-Enbiyâ*, 804; Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 162.

⁴⁹³ Lokman, 31/12.

⁴⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l Bâri*, VI, 537.

dair herhangi bir hadiseye ise değinilmemektedir. Hz. Lokman'ın oğluna yapmış olduğu nasihatlerden biriside şöyledir; *“Andolsun ki biz Lokman'a Allah'a şükret diye hikmet verdik. Kim şükrederse ancak kendi yararı için şükreder. Kim de nankörlük ederse hiç şüphe yok ki Allah, bundan müstağnidir, her hamde layıktır. Hani Lokman oğluna şöyle demişti: Ey oğulcağızım! Allah'a ortak koşma! Çünkü şirk, büyük bir zulümdür, haksızlıktır.”*⁴⁹⁵

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Lokman ile ilgili bir bab başlığı ve üç hadis rivayet etmiştir. Bab başlığını Lokman suresinin 12. ayetinden 18. ayetine kadar olan kısım ile isimlendirmiş, altında ise iki hadis vermiştir. Her iki hadisin senedi A'meş'te birleşmekte olup o, İbrahim'den O, Alkame'den O da Abdullah (b. Mesud)'tan rivayet etmiştir.

Burada rivayeti verilen üçüncü hadis ise daha önce de bahsettiğimiz gibi Hz. İbrâhîm kısmında zikredilmiştir. Hz. Lokman hakkında A'meş'ten sonra iki ayrı senedle rivayet edilen hadis şöyledir; Abdullah dedi ki: *“İman edenlere ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince...”*⁴⁹⁶ ayeti nazil olunca bu, Müslümanlara ağır geldi ve Ey Allah'ın Rasûlü, bizden kim nefesine zulmetmez ki, dediler. Şöyle buyurdu: *“Kasıt o değildir. Kasıt şirk koşmaktır. Sizler Lokman'ın oğluna öğüt verirken söylediği “Oğulcağızım! Allah'a ortak koşma! Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.” dediğini hiç duymadınız mı?*⁴⁹⁷ Rivayet edilen bu hadis Hz. Lokman'ın oğluna nasihat ederken şirkin zulüm olduğu meselesine işaret ederek *“imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince”* ayetini tefsir etmiştir. Böylece sahabenin sorusuna cevap vermiş ve Hz. Lokman'a atıfta bulunmuştur. Buhârî'de Hz. Lokman'ın hayatı hakkında ise herhangi bir hadis rivayet edilmemiştir.

2. 5. 17. Zülkarneyn (a.s.) ve Ye'cûc ile Me'cûc

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçtiği halde peygamber mi yoksa salih bir kul mu olduğu belli olmayanlardan biri de Hz. Zülkarneyn'dir. Tarihi kaynaklara göre Zülkarneyn, tarihte gelmiş geçmiş iki İskender'den birinin lakabıdır. Ancak bu İskender'in hangisi olduğu konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.⁴⁹⁸ Dünyanın

⁴⁹⁵ Lokman, 31/12-13.

⁴⁹⁶ En'am, 6/82.

⁴⁹⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 43, h. no: 3428, (I/631).

⁴⁹⁸ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, IX, 98.

hem doğusuna hem de batısına sahip olması bakımından Zülkarneyn ismi ile isimlendirilmiştir.⁴⁹⁹ Kur'an'da Zülkarneyn ve Ye'cûc ile Me'cûc kıssası Kehf sûresinde geçmektedir. Söz konusu sûrede Hz. Zülkarneyn hakkında şöyle bir kıssa anlatılmaktadır; *“Sana Zülkarneyn’i soruyorlar. De ki, size ondan bir hatıra okuyacağım. Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona herşey için bir sebep (bir vasıta ve yol) verdik...”* *“...sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cûc ve Me’cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana vergi verelimmi? Dedi ki: Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasında aşılmaz bir engel yapayım. Bana demir kütleleri getirin. Nihayet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince “Üfleyin (körükleysin)” dedi. Artık onu kor haline sokunca: Getirin bana üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim, dedi. Bu sebeple onu ne aşmaya muktedir oldular ne de onu delebildiler. Zülkarneyn, bu Rabbimden bir rahmettir, fakat Rabbimin vadi gelince O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vâdi haktır, dedi.”*⁵⁰⁰

Daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi tarih boyunca iki İskender hükümdar olmuştur. Birinci İskender, Hz. İbrâhîm zamanında yaşamış, onunla Kabe’yi tavaf etmiş ve Hz. İbrahim’e tabi olmuştur.⁵⁰¹ İkinci İskender ise Yunanlı Filipin oğlu İskenderdir. Bunun dışında başka görüşler de öne sürülmüş ve her kesim kendi görüşüne uygun deliller ortaya koymuştur. Ancak alimlerin ve tarihçilerin çoğu Hz. Zülkarneyn’in Hz. İbrâhîm döneminde yaşamış olan birinci İskender olduğunu söylemişlerdir. Filipin oğlu İskender Filozof Aristo’nun talebesi idi ve hocasının inancı üzerinedir. Hz. Zülkarneyn ise Kur’an’da şanı yüceltilmiş bir kimsedir. Filipin oğlu İskender’in Zülkarneyn olduğu iddiası direk olarak Aristo’nun inancının hak ve doğru olduğuna hükmetmeyi gerektirir. Halbuki buna imkan yoktur. Dolayısıyla İbn

⁴⁹⁹ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, IX, 98; Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, *DİA*, XXXIV, 564-567.

⁵⁰⁰ Kehf, 18/83-98.

⁵⁰¹ Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, *DİA*, XXXIV, 566; Said Abdulazim, *Kur’an’da Geçen Ye’cûc Me’cûc ve Zülkarneyn Hakkında Ne Biliyorsun?*, Çev., Ubeydullah Arca, Polen Yay., İstanbul, 2007, 28.

Kesîr ve İbn Teymiyye'nin de belirtmiş oldukları gibi birinci İskender Müslümandı, ikinci İskender ise Müslüman değildi.⁵⁰²

İbn Hacer, *Sahîhu'l-Buhârî* şerhi *Fethu'l Bâri*'de Ye'cûc ile Me'cûc bâbının altında verilen hadislerin şerhini yaparken şöyle demiştir: “Yüce Allah'ın ‘*Sana Zülkarneyn'i soruyorlar. O, bir yol tuttu*⁵⁰³ başlığı ile Buhârî'nin, Zülkarneyn'i İbrâhim'den önce zikretmesi O'nun Yunanlı İskender olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Yunanlı İskender, İsâ'nın dönemine yakın bir zamanda yaşamıştır. İbrâhim ile İsâ dönemleri arasında ise ikibin yıldan daha fazla bir zaman vardır. Kuvvetli gördüğümüz görüşe göre zaman itibariyle sonradan gelen İskender'e Zülkarneyn lakabının verilmesi, İmparatorluğunun genişliği ve pekçok ülkeyi emri altına alması dolayısıyla daha önce gelen İskender'e benzetilmek suretiyle olmuştur. Yahut da Fars ve Rum gibi iki krallığı emri altına alması sebebiyle bu ünvan verilmiştir.”⁵⁰⁴ Bütün bu görüşlerden yola çıkarak Kur'an'da bahsi geçen Zülkarneyn'in, Hz. İbrâhîm döneminde yaşamış olan birinci İskender olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Zülkarneyn'in peygamber mi yoksa salih bir kul mu olduğu, asıl adının ne olduğu, ne zaman yaşadığı, Ye'cûc ile Me'cûc kavminin hangi ırktan oldukları, ne zaman yaşadıkları, cisimlerinin nasıl olduğu gibi birçok konu hakkında birçok görüş öne sürülmüştür.⁵⁰⁵ Konu uzamasın diye bu görüşlerden sadece önem arz edenlere değinmiş olduk. *Sahîhu'l-Buhârî*'de Hz. Zülkarneyn ismi sadece iki hadis te geçmektedir.⁵⁰⁶ Bu iki hadis de Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde yer almaktadır. Ye'cûc ile Me'cûc hakkında ise Hac, Fiten ve Enbiyâ bölümlerinde aynı hadis farklı tariklerle rivayet edilmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi Kur'an'da Hz. Zülkarneyn hakkında geçen kıssa, onun birçok ülkeye hakim oluşu ve Ye'cûc ile Me'cûc kavmini iki dağ arasında sıkıştırması üzerinde durulmaktadır.

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Hûd bahsinden sonra “Ye'cûc ve Me'cûc Kıssası Bâbi” adı ile bir bab başlığı açmıştır. O, bu bab başlığının altında Kehf suresinde Hz. Zülkarneyn hakkında zikredilen ayetlerin tefsirini yaptıktan sonra

⁵⁰² Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, *DİA*, XXXIV, 564; Said Abdulazim, *Kur'an'da Geçen Ye'cûc Me'cûc ve Zülkarneyn Hakkında Ne Biliyorsunuz?*, 28-29.

⁵⁰³ Kehf, 18/83-86.

⁵⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VI, 442-443.

⁵⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 214-222; İbn Kesîr, *Târihu'l Enbiyâ*, 771-783, Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 285-287.

⁵⁰⁶ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiya, 8, (I/612).

üç hadis rivayet etmiştir. Bab başlığına ve altındaki hadislere bakıldığında üç hadis gibi görünse de aslında Buhârî, bu bölümde dört hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri senedsiz olup muallak hadisten oluşmaktadır. Çünkü Buhârî, Hz. Zülkarneyn hakkında getirmiş olduğu bab başlığının altındaki hadislere geçmeden önce ayetlerin tefsirini yaparken “*Nihayet Ye’cûc ile Me’cûc’un seddi açılıp her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde...*”⁵⁰⁷ ayetinden hemen sonra sened zikretmeden şöyle demiştir; “Bir adam Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dedi ki ‘Ben o seddi çizgili bir elbiseymiş gibi gördüm.’ Hz. Peygamber de (s.a.v.) ‘Onu gerçekten görmüştün’ dedi.”⁵⁰⁸ Buhârî, bu ayeti tefsir ederken hadisi zikretmişse de hadisin sıhhati ve senedi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Bazı hadislerde Ye’cûc ile Me’cûc’un kıyamete yakın bir zamanda seddi delerek çıkacakları ve yeryüzüne dağılacakları belirtilmektedir. Burada rivayet edilen hadisler de bu konu ile yakından alakalıdır.

Kitâbu’l-Enbiyâ’da geçip Ye’cûc ile Me’cûc hakkında rivayet edilen hadislerden biri Zeynep bnt. Cahş ile Ebû Hureyre tarafından farklı tariklerle, diğeri ise Ebû Saîd el-Hudrî tarafından rivayet edilmişlerdir. Zeynep bnt. Cahş’tan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), onun yanına dehşete kapılmış bir şekilde geldi. Bu arada şöyle diyordu: “Lâilâhe illallah, yaklaşmış bulunan bir şerden dolayı Arapların vay haline! Bugün Ye’cûc ile Me’cûc seddinden şunun gibi bir delik açıldı.” -Bu arada baş parmak ile şehadet parmağını halka yaptı- Zeynep bnt. Cahş dedi ki: “Ey Allah Rasulü! Salih kimseler aramızda varken helak edilirmiyiz, dedim.” O “Fısk ve günahkarlık çoğalırsa evet” diye buyurdu.”⁵⁰⁹

Ebu Saîd el-Hudrî’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Yüce Allah, Ey Âdem, diye buyuracak. Âdem, Buyur Allah’ım huzurundayım. Hayır yalnız senin elindedir, diyecek. Cehennem ateşi kafilesini çıkar, diyecek. Âdem, cehennem kafilesi ne demek, diye soracak. Yüce Allah şöyle buyuracak: Her binden dokuz yüz doksandokuz kişi. İşte o vakit küçük olanın saçları ağaracak. *“Her hamile yükünü bırakacak, sen insanları sarhoş göreceksin. Halbuki onlar sarhoş değildirler, fakat Allah’ın azabı pek şiddetlidir.”*”⁵¹⁰ Ashab: Ey Allah’ın Rasûlü, dediler. Bu (binde bir olan o) tek kişiler arasına hangimiz girebiliriz ki?

⁵⁰⁷ Enbiyâ, 21/96.

⁵⁰⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 8, (I/612).

⁵⁰⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 8, h. no: 3346, (I/612).

⁵¹⁰ Hac, 22/2.

Şöyle buyurdu; “Müjdeler olsun! Sizden bir kişi Ye’cûc ile Me’cûc’dan bin kişi.” Daha sonra şöyle buyurdu; “Nefsim elinde olana yemin ederim ki, ben sizin cennetliklerin üçte biri olacağınızı ümit ediyorum” diye buyurdu. Biz yine tekbir getirdik. Bu sefer; “Ben sizin cennetliklerin yarısı olacağınızı ümit ediyorum” dedi. Biz yine tekbir getirdik. Şöyle buyurdu; “Sizler insanlar arasında ancak beyaz bir öküzün derisindeki siyah bir kıla yahut da siyah bir öküzün derisindeki beyaz bir kıla benzersiniz.”⁵¹¹

Yukarıda vermiş olduğumuz ilk hadis, Hz. Zülkarneyn’in rivayetlere göre o dönemde kendisinden Ye’cûc ve Me’cûc kavmine karşı yardım isteyen Türk kavmine yardım etmesine ve iki dağın arasında sed yaparak Ye’cûc ile Me’cûc kavmini oraya hapsetmesi hâdisesine işaret etmektedir.⁵¹² “Yaklaşmış bulunan bir şerden dolayı Arapların vay haline” kısmında sadece Araplar’dan bahsedilmekte ve onlar tehlikeye karşı uyarılmaktadır.⁵¹³ İbn Hacer, Fethu’l Bârî’de bunun sebebini şöyle açıklar “Hadiste tehlike açısından sadece Araplardan söz edilmesi, o zamanlar İslam’a girenlerin büyük bir kısmının Arap olmasından dolayıydı.⁵¹⁴ Yoksa kasıt sadece Araplar olmayıp bütün müslümanlardır. Fıkıh usulündeki kaideye göre hitap hassa, kaide ise ammeye yöneliktir.

Şarihler, hadisteki fîsk ve günahkarlığın yani fitnenin çoğalmasını, Hz. Osman’ın katlinden sonra çıkan fitnelere bağlamışlardır. Bu fîsk ve günahkarlıklar da ondan sonra çıkmaya başlamıştır. Buna Müslümanların birbirleri ile olan savaşları, emre itaatsizlik, zina, katl ve faizin çoğalması ve daha birçok şey örnek olarak verilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Ye’cûc ile Me’cûc seddinden bir deliğin açıldığını söyleyerek günahkarlığın çoğalmasıyla bu deliğin genişleyeceğine ve netice itibariyle bu kavmin dışarı çıkıp yeryüzüne dağılacağına işaret etmektedir.⁵¹⁵ Böylece kıyamet alametlerinden biri olan Ye’cûc ile Me’cûc’un çıkışıyla kıyametin yaklaştığı anlaşılmış olacaktır.

İkinci hadis birkaç lafız farklılığıyla *Sahîhu’l-Buhârî*’nin Kitâbu’r-Rikâk bölümünde geçmektedir. Hadiste “cehennem kafilesini çıkar” demekle “cehennemlikleri diğerlerinden ayır” denilmek istenmiştir. Hz. Âdem’e bu görevin

⁵¹¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 8, h. no: 3348, (I/612).

⁵¹² Kehf, 18/83-98.

⁵¹³ el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XVI, 328.

⁵¹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l Bârî Muhtasarı Sahîh-i Buhârî Şerhi*, VX, 147.

⁵¹⁵ el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XVI, 328.

verilmesinin sebebi onun herkesin babası olması ve mutluluğa erişenlerle bedbaht olanları tanımış bulunmasındandır. Ancak Peygamber kıssası ile alakası ise “sizden bir kişiye mukabil Ye’cûc ve Me’cûc’den bin kişi (cehenneme gönderilecektir)” sözüdür. Tîbî (ö. 743/1343) şöyle demiştir; “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ifadesi, Ye’cûc ve Me’cûc’un yukarıda zikri geçen sayıya ve tehdide dahil olduğuna işaret etmektedir. Bu da “cennetliklerin dörtte biri” ifadesinin bu ümmetin dışında da cennetlikler olduğuna işaret etmesine benzemektedir. Kurtubî’ye göre “Ye’cûc ve Me’cûc’den bin kişi” sözünden anlaşıldığına göre onlardan ve onlar gibi şirk üzere olanlardan bin kişi demektir. “Sizden de bir kişi” sözünden de sahabilerden ve müminlerden bir kişi anlaşılmaktadır.⁵¹⁶ Netice itibariyle her iki hadis de Ye’cûc ve Me’cûc hakkında olup bu hadislerle yaklaşmakta olan kıyamet haber verilmektedir.

2. 5. 18. Zekeriyya, Yahya ve İsa (a.s.)

Hz. Süleyman’ın soyundan gelen Hz. Zekeriyya, Beytülmuqaddes’te Tevrat yazan ve kurban kesen ve İsrailoğullarının ileri gelenlerinden biri idi. Yüce Allah, ona peygamberlik verdi. Hanımı İşâ, kızkardeşi Hanne gibi çocuk doğurmazdı. Kızkardeşi İsrailoğullarından İmran’ın eşidir. İşâ, “Cenab-ı Hak bana bir çocuk ihsan ederse, onu Beytülmuqaddes hizmetine vereceğim”, diye adakta bulunmuştu. O zamanlar Beytülmuqaddesin hizmetine erkek çocukları verilirdi. Hanne, hamile iken kocası İmran öldü, kendisi de kız çocuk doğurdu ve adını “Meryem” koydu. Hanne, Meryem’i Beytülmuqaddesin hizmetine verip adağını yerine getirmiş oldu. Beytülmuqaddes’te görev yapan Hz. Zekeriyya, Meryem’i kendisinin eşi onun da teyzesi olan İşâ’nın yanına götürdü ve Meryem orada büyüdü. Daha sonra Hz. Zekeriyya, ona Beytülmuqaddest’te özel bir oda yaptırdı. Meryem, odasında ibadetle mesgul oldu.⁵¹⁷

Hz. Zekeriyyâ bir marangoz olup aynı zamanda Beytü’l Makdis’in imamı idi.⁵¹⁸ Kendisinin yetmiş yaşına kadar çocuğu olmamış, Yüce Allah’a yapmış olduğu bir dua ile kendisine ileride peygamber olacak Yahyâ isminde bir çocuk

⁵¹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l Bâri Muhtasar*, XIII, 30.

⁵¹⁷ es-Sâlebî, *Arâisu’l Mecâlis*, 372; İbnu’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, I, 228-229; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 304; Abdulvehhab en-Neccâr, *Kasasu’l-Enbiyâ*, 433-434; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarihul Hulefa*, 31-32.

⁵¹⁸ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 291; İhsan Süreyya Sırma, *Peygamberler Tarihi*, 185.

bahşedilmişti. Bu hâdise, Meryem sûresinde geçmektedir.⁵¹⁹ Hz. Yahyâ'dan altı ay sonra teyzesinin oğlu Hz. Îsâ doğmuş, onu daha bebek iken Hz. Meryem'in kollarında gören İsrailoğulları, ona zina iftirası atıp taşlamak istedilerse de Hz. Îsâ, daha bebek yaşta onlarla konuştu ve onları inandırdı. Daha sonra Yahudiler bu mucizeye rağmen tekrar iftira attılar ve bu iftiraya Hz. Zekeriyya'yı da kattılar. Neticede Hz. Zekeriyya'yı yüz yaşında iken şehid ettiler.⁵²⁰

Hz. Adem'in annesiz ve babasız olduğuna inanan Yahudiler, Hz. Îsâ'nın babasız olduğuna bir türlü inanmamış ve bu sebeple Meryem'e iftira atmaya devam etmişlerdi. Hz. Îsâ, otuz yaşına kadar kavminden uzak bir yerde yaşamış, o süreç içerisinde Hz. Yahyâ Peygamberlik görevini yapmıştı. O da babası gibi onlara Tevrat'ı okuyor ve nasihatlerde bulunuyor ancak İsrailoğullarına söz geçiremiyordu. Nihayetinde Hz. Yahyâ da babası Hz. Zekeriyya gibi şehit edilmiştir.⁵²¹

Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltme ve anadan doğma körlerin gözlerini açma, su üzerinde yürüme ve daha birçok mucizesi vuku buldu.⁵²² Kendisine sadece on iki kişi inandı ki onlara "Havariler" denildi.⁵²³ Yahudiler ve dönemin Roma kralı Havarilerinden birinin ihanetiyle Hz. Îsâ'yı da öldürmeye karar verince Yüce Allah, İslam inancına göre Hz. Îsâ'yı göğe çıkardı, kendisine ihanet eden havariyi onun suretine çevirmiştir. Böylece Yahudiler ve Romalı askerler Hz. Îsâ sandıkları o havariyi işkencelerle çarmıha germişlerdir.⁵²⁴ Hristiyan inancında da olduğu gibi Hz. Îsâ'yı öldürdüklerini zannetselerse de Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti O'nun göğe kaldırıldığını, havarisinin ise onun yerine öldürüldüğünü ifade etmektedir; "*Hani Allah, Îsâ'ya demişti ki: Ey Îsâ, doğrusu seni ben vefat ettireceğim ve seni kendime yükselteceğim....*"⁵²⁵

Hz. Zekeriyya, Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ'nın kıssaları, Kur'an-ı Kerimde ve hadislerde sıkça geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Zekeriyya dört sûrede ve yedi ayette, Hz. Yahyâ dört sûrede ve beş ayette, Hz. Îsâ ise 26 sûrede ve 59 ayette

⁵¹⁹ Kamil Miras, Tecridi Sarîh Tercemesi, IX, 164.

⁵²⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarihul Hulefa*, 32; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 298.

⁵²¹ et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, I, 603-607; İbnu'l Cevzî, *et-Tabsıra*, I, 342; es-Sâbûnî, *en-Nubuvve ve'l-Enbiyâ*, 334.

⁵²² Ömer Faruk Harman, "Îsâ", *DİA*, XXII, 473-475.

⁵²³ Osman Cilacı, "Havâri", *DİA*, XVI, 513.

⁵²⁴ et-Taberî, *et-Târih*, I, 622-623; İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 243-246.

⁵²⁵ Âli İmran, 3/55.

geçmektedir. Hz. İsa bazı yerlerde İsa, bazı yerlerde “Mesih” bazı yerlerde de “Meryemoğlu” olarak geçmektedir. Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Hz. Zekeriyâ ile ilgili sadece bir bab başlığı açmış, bu bâb'ta da getirmiş olduğu ayetlerin tefsirini yaptıktan sonra bir hadis rivayet etmiştir. Buhârî'nin getirmiş olduğu bab başlığı parça halinde şu ayetlerle isimlendirilmiştir; “Yüce Allah'ın: ‘*Bu Rabbinin kulu Zekeriyâ'yı anıdır. Hani o Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında demişti ki: Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi. Ağarmış saçıyla başım alev alev tuttu... Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik*⁵²⁶’ ayetleri bâbı.” Buhârî'nin bu bab başlığı altında rivayet ettiği hadisin, Onun kıssasını doğrudan ilgilendirecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır. Nitekim bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Miraca çıkarken Hz. İsa ve Hz. Yahya ile karşılaşmış olması hadisesini anlattığından hadisi tekrar zikretmedik. Hz. Zekeriyâ ve Hz. Yahya hakkında çok az rivayet bulunmaktadır. Zikrettiğimiz bu peygamberlerin kıssalarına dair sahih rivayetlerin olmuş olması halinde hadis kaynaklarında bunlara sıkça rastlamış olurduk.

Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde, Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkında ki bab başlığının sayısı altı, hadislerin sayısı ise onsekiz'dir. Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili rivayetlerden birisi de şöyledir: Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Ademoğullarından doğan hiçbir çocuk yoktur ki, doğarken şeytan ona dokunmuş olmasın. İşte şeytanın dokunmasından dolayıdır ki, çocuk anasından doğduğu anda feryat ederek ağlar. Şeytanın bu dokunmasından Meryem oğlu ile annesi müstesnadır". Sonra Ebû Hureyre: "*Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytandan Sana sığındırırım*"⁵²⁷ âyetini söyledi."⁵²⁸

Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen bu hadis, Hz. İsa'nın diğer insanlardan farklı olan bir özelliğine vurgu yapmıştır. Benî Adem, doğduğu zaman şeytanın dokunmasıyla ağlamaktadır. Ancak Hz. İsa doğduğunda şeytan ona dokunamamış ve ağlamamıştır. O, daha bebekken diğer insanlardan farklı olarak babasız doğmuş, doğarken ağlamamış ve annesinin suçsuz olduğunu göstermek için konuşarak irhas

⁵²⁶ Meryem, 19/2-7.

⁵²⁷ Âli İmran 3/36.

⁵²⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 46, h. no: 3431, (I/631).

gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Kasasü'l-Enbiyâ kitaplarında Hz. İsâ'nın mucizeleri anlatılırken bunlara da değinilmektedir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "Beşikte yalnız üç çocuk konuşmuştur. Bunlardan biri İsâ'dır...."⁵²⁹ Uzun bir şekilde rivayet edilen bu hadisin Hz. İsâ ile ilgili olan kısmını alarak uzatmadık. Hadisin peygamber kıssası ile münasebeti şuradadır; Nitekim İsrailoğulları, Meryem'in Hz. İsâ'yı babasız doğurduğuna inanmamış ve ona zina iftirasında bulunmuşlardı. Yüce Allah'ın inayeti ile Hz. İsâ, daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi daha beşikte iken annesini temize çıkartmak için konuşmuştu. Bu hadise Kur'an-ı Kerim'de de şöyle geçmektedir: "(İsa dile gelip): *Ben, hakikat, Allah'ın kuluyum! O, bana, kitab verdi. Beni, peygamber yaptı. Beni, her nerede bulunursam, mübarek kıldı. Bana, ben hayatta oldukça namazı, zekatı emretti. Beni, anneme hürmetkar kıldı. Beni bir zorba, bir bedbaht yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de, diriltileceğim gün de selam benim üzerimdedir, dedi.*"⁵³⁰ Hz. İsâ hakkında rivayet edilen yukarıda vermiş olduğumuz hadiste, ayette geçen O'nun bebek iken konuşması hâdisesine işarette bulunulmuş ancak Kur'an'da geçtiği gibi tafsilata girilmemiştir.

Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Ben İsâ'yı, Mûsâ'yı ve İbrâhim'i gördüm, İsâ, kırmızı tenli, dalgalı saçlı, geniş omuzlu idi. Ancak Mûsa, esmer, iri yapılı, düz saçlı idi. Sudanlı erkeklerden birisi gibiydi".⁵³¹ İbn Abbas'tan rivayet edilen bu hadis, Hz. İsâ ile Hz. Mûsâ'nın şemaillerini aktarmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), rüyasında görmüş olduğu peygamberlerden Hz. İsâ ile Hz. Mûsâ'nın dış görünüş olarak nasıl bir yapıya ve görüntüye sahip olduklarını bize anlatmaktadır. O, Hz. İsâ'nın şemailini anlatırken kırmızı tene sahip olduğunu, saçlarının dalgalı olduğunu ve vücut olarak geniş omuzlara sahip olduğunu anlatmaktadır. Bu hadis ile iki peygamberin fiziki olarak nasıl bir yapıya sahip olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız. Burada Hz. İsâ gibi Hz. Mûsâ'nın da şemaili verilmiş ve Sudan'lı erkeklere benzetilmiştir. O'nun esmer, iri yapılı ve düz saçlı oluşu aktarılmaktadır.

⁵²⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 50, h. no: 3436, (I/633).

⁵³⁰ Meryem, 19/22-33.

⁵³¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 50, h. no: 3438, (I/633).

Hiz. İlsâ hakkında rivayet edilen bir başka hadis de Müslümanların ikinci halifesi Hiz. Ömer'den rivayet edilmiştir. O, minber üzerindeyken şöyle dedi: Ben Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) işittim ki O şöyle buyurdu; "Hristiyanların Meryemoğlunu batıl ve aşırı surette övdükleri gibi, sakın sizler de beni övgüde aşırı gitmeyiniz. Şüphesiz ki, ben ancak bir kulum. Onun için bana Allah'ın kulu ve Resulü deyiniz."⁵³² İsrailoğulları, Hiz. İlsâ'yı çarmıha gerdiklerini zannettikten sonra bir kısmı onun yolundan gitmiş ve Kur'an'da "Nasrani" diye söz edilen Hristiyanlık dinini kurmuşlardır.⁵³³ Hiz. İlsâ'ya bağlı kalan bu dinin mensupları, İncil'i tahrif edip dört ayrı İncil haline getirdikten sonra, Hiz. İlsâ'ya Allah'ın oğlu diyerek onu ilahlık sıfatı ile anmışlardır. Ona övgüde aşırı giderek Allah'ın oğlu diye bir mertebeye çıkarmışlardır. Kur'an'ın deyişini ile Nasrâni denilen hristiyanlar, üç ilah olduğuna inanmış Hiz. İlsâ'yı da bu üç ilahtan biri olarak algılamışlardır.⁵³⁴ Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: "Andolsun, 'Allah, için üçüncüsüdür' diyenler kafir oldu. Halbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkar edenlere, elbette elem dolu bir azap dokunacaktır"⁵³⁵ Buhârî'nin *Sahîh*'ine almış olduğu bu hadise gelince Hiz. Peygamber (s.a.v.), kendisini övmeyi değil aşırı bir şekilde övmeyi yasaklamıştır. Nitekim bu övgü, şirke götüren övgüdür. Bazı sahabiler, Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) olan bağlılıklarında aşırıya kaçtıkları için Hiz. Peygamber (s.a.v.) bu yasaklamayı koymuştur. Nitekim bazı sahabiler, Hiz. Peygamber (s.a.v.), su içtikten sonra kalan artığını dökünce sahabe toprağa karışan o suyu yüzlerine gözlerine sürüyorlardı. Hiz. Peygamber (s.a.v.), bu ve benzeri hareketler karşısında sahabeyi uyarılmış ve onları şirke götürecektir şekilde kendisini övmelerini yasaklamış ve buna Hiz. İlsâ'nın kavmini emsal göstermiştir. Çünkü Hristiyanlar, Hiz. İlsâ'yı aşırı bir şekilde övdükleri için kendisine ilahlık vasfını verdiler. Sahabi ise bu gibi aşırı övgüye karşı uyarılmış ve bu davranış yasaklanmıştır. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hadisi, günümüzde hala devam etmekte olan birçok davranışı da yasaklamıştır. Nitekim günümüzde de Hiz. Peygamber'i (s.a.v.), Sahabeyi, Hiz. Ali'yi veya çocuklarını, intisap etmiş oldukları şeyhlerini aşırı bir şekilde övenler mevcuttur. Hatta uyarılmalarına sebep olan

⁵³² el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 50, h. no: 3445, (I/634).

⁵³³ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *DİA*, 368-370.

⁵³⁴ Ömer Faruk Harman, "İlsâ", *DİA*, XXII, 473-475.

⁵³⁵ Mâide, 5/73.

sahabenin yaptığı gibi bağılı oldukları mürşitlerinin arta kalan meşrubatını içen veya yüzüne süren birçok kişi vardır. Hz. Ali'yi aşırı öven bazı Şia grupları da bu yasaklamayı gözdardı etmiş ve bu davranışlarını devam etmişlerdir. Her yönüyle ve her kesime hitab eden bu ve daha birçok hadis, sünnetin asıl maksadını bizlere göstermektedir.

Buraya kadar *Sahîhu'l-Buhârî*'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen peygamberlerle ilgili rivayetlerin çoğuna değinmiş olduk. Konumuz daha çok Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü ile ilgili olduğundan bu bölümde geçen rivayetleri değerlendirerek nadirde olsa *Sahîh*'in diğer bölümlerindeki hadislere de değinmiş olduk. *Sahîhu'l-Buhârî*'nin diğer bölümlerinde peygamberlerle alakalı hadisler mevcut olsa da bu hadislerin çoğunun tekrarı Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde de mevcuttur. Bu hadislerden özellikle Peygamber kıssalarına benzeyen ve bu kıssalarla ilgili olan hadislere değinerek ihtilafli olan bazı rivayetleri diğer hadis kaynakları ve peygamberler kıssaları ile ilgili eserlerdeki kıssalarla karşılaştırmış olduk. Böyle bir çalışma yaparken, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen hadislerin, bu tür kaynaklarda geçen kıssalarla olan çelişkili ve benzer durumları ortaya koyma amacını taşıdık. Nitekim hadislerin çoğu, kıssalardaki bilgilerle örtüşmektedir. Çok az da olsa çelişen ve Kasasu'l-Enbiyâ eserlerinde olmadığı halde hadislere mevcut olan bilgiler de bulunmaktadır. Buhârî'de geçen bu hadisleri Kur'an'a, sahih hadislere, akla, tarihe ve bilime arz ettiğimiz zaman onlarla çelişmediği sonucuna da varmış oluruz. Bu hadisler içerisinde tartışma konusu olan ve Kur'an'a, akla ve bilime arz ederken onlarla çelişkili gibi görünen "İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı" hadisi ile Hz. Mûsâ'nın ölüm meleğinin gözünü çıkarması ve Hz. Süleyman'ın bir gecede yetmiş veya doksan hanımını dolaşması rivayetleri hakkında alimlerin sürmüş oldukları görüşler sonucunda, böyle bir çelişkinin olmadığını anlatmaya çalıştık. *el-Câmiu's-Sahîh*, her konuda olduğu gibi peygamberleri konu alan rivayetleri de aktararak önemini koruyabilmiştir.

2. 6. Kitabul-Enbiya Bölümünde Geçmiş Kavimlerle İlgili Kıssalar

Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü, peygamberlerle alakalı rivayetler içerdiği gibi geçmişteki kavimler arasında yaşanmış olan bazı kıssalara dair hadisler de içermektedir. Kitâbu'l-Enbiya bölümünde peygamberler faslı

bittikten sonra özellikle İsrailoğulları arasında yaşanmış olan bu tür kıssalarla ilgili rivayetler anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabeye geçmişten kıssalar anlatmış ve ibret alınmasını istemiştir. Özellikle vaaz kitaplarında sıkça karşılaşılan ve ilim ehli olmayan halkın çoğunluğu tarafından da bilinen bazı kıssalar, Buhârî'nin bu bölümünde de geçmektedir. Bu kıssalardan bazıları kel, kör ve abraş hadisesi⁵³⁶, üç mağara arkadaşı⁵³⁷ ve doksan dokuz kişiyi öldüren adamın hikayesi⁵³⁸ rivayetleridir.

Bahsetmiş olduğumuz bu kıssaların Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde zikredilmesinin sebebi, geçmiş peygamberler döneminde yaşanan hâdiseler olması ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "sizden önceki ümmetlerde..." sözünün, kıssaların başında zikredilmesidir. Ayrıca genelde İsrailoğulları içerisinde yaşanan hâdiselerin özellikle bu bölümde rivayet edilmiş olması, onların Hz. Mûsâ ile Hz. İsâ'nın ümmeti olmasından kaynaklanmaktadır. Hangi peygamber döneminde yaşandığı anlatılmamış olsa da geçmişe yönelik sağlam bir tarih bilgisi vererek peygamberler tarihine ışık tutmuştur.⁵³⁹ Meşhur olan bu rivayetler neredeyse bütün hadis kaynaklarında geçmektedir. Bu kıssalar, her ne kadar hadis kitaplarında ve halk arasında meşhur olsalar da, hangi peygamber döneminde yaşandığına dair kesin bir rivayet bulunmamaktadır.

Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde geçen bütün bu hadisler, bazı rivayetler hakkında düşünülen yanlış algıları ortadan kaldırmakla birlikte peygamberler hakkında duymamış olduğumuz bazı bilgileri öğrenmemizi sağlamakta bildiklerimizi de pekiştirmiş olmaktadır. Biz burada bab başlıkları verilen bu tür kıssaları başlıklar halinde verdik. Bab başlığı verilmeyenlerde ise sadece hadisleri yazmakla yetindik. Peygamber kıssaları ile alakalı olmadığı için fazla derine inmeden sadece hadisleri zikrettik. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından geçmiş kavimlere dair anlatılan kıssalar Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde şöyle sıralanmıştır;

2. 6. 1. Alaca Hastası, Kör ve Kel Kıssası

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde müstakil bir bab başlığı altında rivayet edilen abraş, kör ve kel adamların kıssası Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sahabeye

⁵³⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60 Enbiya, 53, (I/637).

⁵³⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 55, (I/638).

⁵³⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiya, 55, h. no: 3470, (I/638).

⁵³⁹ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, VII, 3267.

anlatılmış, muhtemelen Allah'ın vermiş olduğu nimetlere nankörlük edenlerin başlarına gelen bu olaydan ibret alınmasını istemiştir. Söz konusu kıssa şöyle rivayet edilmiştir; Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre o, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) şöyle derken işitmiştir: "İsrâiloğullarından üç kişi vardı. Bunlardan biri abraş (yani cilt hastası), biri kör, biri de kel idi. Allah Teâlâ bunları imtihan etmek istedi ve melek gönderdi. Abraşa gelen melek 'En çok sevdiğin şey nedir?' diye sordu. Abraş 'Güzel bir renk, güzel deri ve Allâh'ın benden insanların çirkin gördükleri bu abraşlık hastalığını gidermesidir.' dedi. Melek elini abraşa sürdü ve abraş hastası adamın bu hastalığı gidip kendisine güzel bir renk ve deri verildi. Melek 'Hangi malı daha çok seversin?' diye sordu. Abraş 'Deve yahut sığır' diye cevap verdi. Bunun üzerine melek kendisine on adet dişi deve verildiğini söyledi ve 'Allah bunları sana mübârek eylesin!' dedi.

Daha sonra melek kel kimsenin yanına geldi ve 'En çok sevdiğin şey nedir?' dedi. Kel, 'Güzel saç ve bende insanların çirkin gördüğü bu illeti Allah Teâlâ'nın gidermesidir.' diye cevap verdi. Melek kel kişinin başına elini sürdü ve o kimsenin kelliği kaybolup gitti, kendisine güzel saçlar verildi. Melek kel kişiye 'En çok sevdiğin mal hangisidir?' diye sordu. Kel, 'Sığır' dedi. Derhal kendisine yavrulamak üzere olan inekler verildi. Melek, 'Allah sana bunları mübârek etsin!' dedi. Melek son olarak da kör kimseye geldi ve 'En çok hangi şeyi seversin?' diye sordu. Kör, 'Allâh'ın gözlerimi iâde etmesini, insanları görmeyi' diye cevap verdi. Melek körün gözlerini eli ile meshetti ve Allah o kimsenin gözlerini açtı. Melek, 'En çok sevdiğin mal nedir?' Kör, 'Koyun' diye cevap verdi. Kendisine yavrulayacak koyunlar verildi. Melek 'Allah sana bunları mübârek etsin!' dedi ve ayrıldı.

Yıllar geçtikçe abraş ile kele verilen deve ile sığırlar üredi, körün de koyunları çoğaldı. Birinin bir vâdiyi dolduran develeri, diğerinin bir vadi dolusu inekleri, üçüncünün de bir vadiye sığmayan koyunları oldu. Aradan bir müddet geçtikten sonra melek abraşa onun eski sûretinde gelip 'Ben fakir bir adamım, dağları taşları aşım geldim. Bugün Allah'tan başka bir yardım edenim yoktur. Önce Allah'tan sonra senden, sana bu güzel rengi, bu güzel deriyi ve bunca malı veren Zât'ın adına bana yolculuğum sırasında faydalanabileceğim bir deve vermeni istiyorum' dedi. Abraş, 'Alacaklılar çoktur' dedi ve bir şey vermedi. Bunun üzerine

melek adama, ‘Ben seni tanıyacak gibiyim, sen insanların kendisinden nefret ettiği abraş kimse değil miydin? Sonra Allah Teâlâ sana bu nimetleri ihsân etmişti’ dedi. Abraş, ‘Hayır, bu mal bana ecdâdımdan kalmadır.’ dedi. Melek, ‘Eğer yalan söylüyorsan Allah seni eski hâline çevirsin’ diye bedduâ etti. Hakîkaten abraş eski çirkinliğine ve fakirliğine döndü. Melek sonra kele, kelin eski şekil ve sûretinde geldi. Buna da abraş kimseye dediklerini aynen tekrarladı. Kel de aynı abraş gibi karşılıklıta bulundu ve o da bir şey vermedi. Melek de yine ‘Eğer yalan söylüyorsan Allah seni eski hâline döndürsün’ diye bedduâ etti ve o kimse eski kel ve fakir hâline döndü. Daha sonra melek köre onun eski sûreti ve şekliyle geldi ve ‘Ben muhtaç bir kimseyim, yolcuymun yürürken dağları aştım. Bugün Allah’tan başka bir yardım edenim yok. Önce Allah’tan sonra senden, senin gözlerini açan Zât’ın adına yolculuğum sırasında istifâde edebileceğim bir koyun vermeni isterim’ dedi. Eskiden kör olan adam: ‘Ben önceden kör idim. Allah gözlerimi açtı. Bunlardan dilediğini al, dilediğini bırak’ diye cevap verdi. ‘Allah için almak istediğin şeyi vermek husûsunda Allâh’a yemin ederim ki sana zorluk çıkartmam’ dedi. Bunun üzerine melek; ‘Malın senin olsun; üçünüz de ilâhî imtihana tutulduunuz. Allah Teâlâ senden râzı oldu, fakat iki arkadaşın abraş ile kelden râzı olmayıp onları cezâlandırdı’ dedi.⁵⁴⁰

Birçok vaaz kitabında geçmekte olan ve vaiz ile kıssacılar tarafından anlatılan bu hâdise, ibret alınması gereken kıssalardan biridir. Buhârî, bu kıssa için “İsrailoğulları arasında bir abraş, bir kör ve bir kele dair hadis bâbı” ismi ile müstakil bir bab başlığı açmıştır. Hadiste bahsedilen kellik, körlük ve abraş hastalığı, eski toplumlarda ayıplanan durumlardandı. Bu tür hastalıklara yakalananlar iyileşebilmeleri için bütün servetlerini verebilirlerdi.⁵⁴¹ Böylece Yüce Allah, onları sınamak amacıyla iyileştirmiş ve mal sahibi kılmıştır. Ancak sadece biri bu nimetlere nankörlük etmemiş diğerleri ise nankörlükleri sebebiyle eski hallerine geri çevirilmişlerdir. Başta Riyâzü’s-Salîhîn olmak üzere birçok hadis ve vaaz kitabında geçmekte olan bu kıssa, Buhârî’de geçerek sahilik özelliğini koruyabilmiştir.

⁵⁴⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 60, Enbiyâ, 53, h. no: 3464, (I/637).

⁵⁴¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 581.

2. 6. 2. Ashâb-ı Kehf Kıssası

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde Ashâb-ı Kehf için de bir bab başlığı açmış olsa da altında herhangi bir hadis rivayet etmemiştir. Konu ile ilgili getirmiş olduğu bab başlığı “*Sen Kehf ve Rakim ashabını ayetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?*”⁵⁴² Buyruğu bâbı” şeklinde isimlendirmiştir. Buhârî, Ashâb-ı Kehf hakkında inmiş olan ayetlerdeki bazı kavramları açıklamakla yetinmiş hadis rivayet etmemiştir. Roma İmparatorluğu döneminde Hz. İsa’dan sonra müslüman olup dönemin kralının askerlerinden kaçan ve mağaraya sığınıp 300 yıl uyuya kalan gençlerin kıssası Kur’an-ı Kerim’de de anlatılmaktadır.⁵⁴³ Konu ile ilgili Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ’da herhangi bir hadis rivayet etmemiş sadece bab başlığı açarak ayetleri tefsir etmekle yetinmiştir. Nitekim *Sahîh*’in hiçbir yerinde Ashâb-ı Kehf ile ilgili bir kıssaya rastlamadık.

2. 6. 3. Mağara Akadaşları Kıssası

Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün son kısmında Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakledilen bir diğer kıssa, mağaraya sığınıp orada mahsur kalan ve yapmış oldukları iyiliklerle kurtulan arkadaşların durumundan bahsetmektedir. Buhârî’de söz konusu rivayet şöyle geçmektedir; İbn Ömer’den rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurdu: “Sizden öncekilerden üç kişi aniden bir yağmura tutuldular. Bunun için bir mağaraya sığındılar. Mağaranın ağzı üzerlerine kapandı. Biri diğerine dedi ki, Allah’a yemin ederim arkadaşlar, sizi ancak sıdk (yaptığınız bir iyilik) kurtarabilir. Doğrusu her biriniz gerçekten sıdk ile yaptığımı bildiği bir işi söyleyerek dua etsin.

Onlardan biri dedi ki, Allah’ım, biliyorsun ki, benim ücretle çalıştırdığım birisi vardı. O bana bir ferak pirinç karşılığında bir iş yaptı fakat onu almayıp gitti. Bende o miktardaki pirinci alıp ektim, sonunda öyle bir hale geldi ki onun da karşılığında bir miktar inek aldım. Daha sonra gelip benden ücretini istedi, ben de ona; Şu inekleri al, önüne kat git, dedim. Bana, benim sendeki alacağım bir ferağ pirinçtir, deyince ben ona, sen o inekleri al, onlar bu feraktan oldu, dedim. O da

⁵⁴² Kehf, 18/9.

⁵⁴³ Kehf, 18/25.

inekleri önüne katıp gitti. Eğer bunu sana olan korkumdan dolayı yaptığımı biliyorsan bizi bu halden kurtar. Kay üzerlerine bir miktar açıldı.

Diğeri dedi ki, Allah'ım, biliyorsun ki, benim oldukça yaşlı annem ve babam vardı. Her gece onlara koyunlarımın sütünü getiriyordum. Bir gece yanlarına geç gelince ikisi de uyumuştı. Hanımım ve çocuklarım ise açlıktan sızlanıp ağlıyorlardı. Fakat ben anne ve babam sütü içirmeden önce onlara içirmiyordum. Anne ve babamı da uyandırmak istemiyordum. Bununla birlikte sütlerini içmeden onları bırakmak da zayıf düşecekleri korkusuyla hoşuma gitmedi. Nihayet tan yeri ağarınca kadar onları beklemeye devam ettim. Eğer bunu senin korkundan dolayı yapmışsam bizi burdan kurtar. Kaya bir parça daha açıldı ve nihayet gökyüzünü görebildiler.

Diğer arkadaşları da dedi ki, Allahım, biliyorsun ki benim bir amca kızım vardı. İnsanlar arasında en sevdiğim kişi idi. Kendisini bana teslim etmesini isteyince yüz dinar vermedikçe kabul etmeyeceğini söyledi. Bende o parayı bulmaya koyuldum ve nihayetinde toplayabildim. O parayı götürüp ona teslim edince o da kendisini bana teslim etti. Bacakları arasın oturunca: Allah'tan kork ve hakkı ile olmadıkça yüzüğü kırma, dedi. Ben de ayağa kalktım ve yüz dinarı da almadım. Ben bu işi senin korkundan dolayı yapmışsam bizi kurtar. Allah da onların üzerlerini açtı ve oradan çıktılar.⁵⁴⁴

Buhârî, bu bölümde rivayetine yer verdiği bu hadis için “Mağara Hadisi Bâbı” ismiyle bir bab başlığı açmış ve altında da bu hadisi zikretmiştir. Bu hadisi Kitâbu'l-Enbiyâ dışında Kitâbu'l-Buyû ve Kitâbu'l-İcâre bölümlerinde de rivayet etmiştir. Ancak bunları aynı lafızlarla değil, bazı farklılıklarla ve yerlerinin değiştirilmiş haliyle getirmiştir. Hadisler râvilerce böyle bazı farklılıklarla getirilmiş olmasına rağmen, aslında aynı hadis anlatılmaktadır ve aslında hepsinin özü birdir. Bir çok kesim tarafından bilinen bu kıssa, camilerde, sohbet yerlerinde ve vaazlarda anlatılarak ibret alınması amaçlanmaktadır. Kişilerin yapmış oldukları iyiliklerin ileride bir vakitte onları bir sıkıntıdan kurtaracak hale geleceğine işaret etmektedir.

Hadiste geçen “Allah'ım biliyorsun ki” yada “eğer biliyorsan” lafızlarında açıklaması zor bir taraf vardır. Çünkü müslüman kişi Allah'ın bunu bildiğini kesin

⁵⁴⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, 55, h. no: 3465, (I/638).

bir şekilde bilir. Buna şöyle cevap verilmiştir: “Onun ameli hakkındaki bu tereddüdü, Allah nezdinde muteber olup olmaması ile alakalıdır. O, şöyle demiş gibidir, eğer o amelim makbul ise duamı kabul buyur.”⁵⁴⁵

2. 6. 4. Peygamber İsmi Geçmeden Anlatılan Kıssalar

Buhârî, tarih boyunca kendilerine en çok peygamber gönderilen İsrailoğulları ile ilgili bazı hadisleri, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünün sonunda rivayet etmiştir. Bu kısım için “İsrailoğullarına Dair Anlatılanlar Bâbı” ismiyle bir bab başlığı açmıştır. Bu bab başlığının altında ise onüç hadis rivayet etmiştir. Hadislerden bir kısmı mevkuף hadis gibi görünse de hükmen merfu kategorisindedirler. Burada rivayet edilen hadislerde haber verilen Benî İsrail kıssalarının ifade ettikleri hükümler, İslami kaidelerle mukayese edilmemelidir. Bunların içinde İslami kaidelere uymayanlar da vardır ki, bunlar o ümmetlere özel kaideler sayılmalıdır. İslam dini ile ilgili şeyler sanılmamalıdır.⁵⁴⁶ İçerisinde peygamber isimleri geçmediğinden ve konumuz Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü ile sınırlı kaldığından sadece İsrailoğulları hakkında getirilmiş hadislerin bir kısmını vermekle yetinmiş olacağız. Bunu yaparken herhangi bir açıklamada bulunmayacağız. İsrailoğulları hakkında bu bölümde rivayet edilen hadisler şunlardır;

Ukbe b. Amr, Huzeýfe'ye dedi ki: “Bize Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duyduğun bir şeyi nakletmez misin? Huzeýfe dedi ki: Ben Onu şöyle buyururken dinledim: Deccal çıkacağı zaman onunla birlikte bir su ve bir ateş bulunacaktır. İnsanların ateş diye görecekları şey soğuk bir sudur, ama insanların soğuk su diye görecekları şey de yakan bir ateştir. Sizden ona kim yetişirse ateş diye gördüğü şeye düşün. Şüphesiz o tatlı ve serindir.”⁵⁴⁷

Huzeýfe dedi ki, yine onu şöyle buyururken dinledim: Bir adamın ölüm vakti geldi. Artık hayattan ümidini kesince ailesine şu vasiyeti yaptı: Ben öldükten sonra benim için çok miktarda odun toplayın ve o odunu ateşe verin. Nihayet ateş etimi yiyip, kemiklerime ulaşır, kemiklerim de yandıktan sonra o yanmış olan kemiklerimi alın, iyice öğütün. Sonra da rüzgarlı bir günü bekleyin ve o öğüttüğünüzü denize

⁵⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l Bâri*, VI, 585-586.

⁵⁴⁶ Kamil Miras, *Tecridi Sarîh*, IX, 184.

⁵⁴⁷ el-Buhârî, *es-sahîh*, 60, Enbiyâ, h. no: 3450, (I/635).

savurun. Onlar da bunu yaptılar. Yüce Allah onu bir araya getirdi ve ona: Bunu neden yaptın diye sordu, senin korkundan dedi. Allah da ona mağfiret etti.” Ukbe b. Amr dedi ki: “Ben de onu (yani Hz. Peygamber’i (s.a.v.)) böyle buyururken dinledim ve o şahıs Nebbâş (kefen soyucu) birisiydi”⁵⁴⁸

Hz. Âişe ve İbn Abbas’tan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ölüm hastalığında ağırlaşınca yüzünü hamisa (çizgili siyah kumaş) ile örttü. Canı sıkılınca bu örtüyü yüzünden çekiyordu. O, bu halde iken şöyle buyurdu: “Yahudilerle Hristiyanlara Allah lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler” O, bununla yaptıklarının bir benzerini yapmaktan sakındırıyordu.⁵⁴⁹

İbn Abbas dedi ki: Ömer’i şöyle derken dinledim: “Allah filanı kahretsin. O, Peygamber’in Yahudilere lanet ettiğini bilmiyor mu? Onlara iç yağları haram edildi. Kendileri ise o yağları eritip sattılar.”⁵⁵⁰

Abdullah b. Amr’dan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Benden bir ayet dahi olsa tebliğ ediniz. İsrailoğullarından nakledebilirsiniz, bunda bir mahzur yoktur. Kasten aleyhime yalan söyleyen kimse de cehennemdeki yerine hazırlansın.”⁵⁵¹

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yahudilerle Hristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.”⁵⁵²

Hasen dedi ki bize Cündeb b. Abdullah bu mescidde bize anlattı. Onun bize bunu anlattığından bu yana biz unutmadık. Cündeb’in Peygamber adına yalan söylüyor diye bir korkumuz da yok. O dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden öncekiler arasında yaralı bir adam vardı. Acıya tahammül edemediği için bir

⁵⁴⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3452, (I/635).

⁵⁴⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3453, (I/635).

⁵⁵⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3460, (I/636).

⁵⁵¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3461, (I/636).

⁵⁵² el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3462, (I/636).

bıçak alıp onunla elini kesti. Ölene kadar da kanı durmadı. Yüce Allah, Kulum canımı almakta benden önce davranmak istedi. Ben de ona cenneti haram ettim, buyurdu.”⁵⁵³

Buraya kadar zikredilen hadisler Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde İsrailoğulları hakkında anlatılanlar konulu bab başlığının altında zikredilen hadislerdi. Bu hadislerde hem küçük kıssalar hemde hükümler yer almaktadır. Buhârî, bu bab başlığından sonra abraş kör ve kel, ashabı kehf ve mağara hadisesi başlıklarından sonra son olarak isimlendirmeden “Bab” şeklinde bir bab başlığı getirmiş onun altında da 23 hadis rivayet etmiştir. Bu hadisler İsrailoğulları, Yahudiler ve Hrsitiyanlarla alakalı hadislerdir. Biz bu hadislerden daha çok kıssa niteliğinde olanları şöylece sıraladık;

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre onun Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duyduğuna göre o, şöyle buyurmuştur: “Bir kadın oğlunu emzirirken yanından bir atlı geçti. Oğlunu emzirdiği halde, Allahım, bunun gibi olmadıkça oğlumun canını alma, dedi. Oğlu, Allah'ım, beni onun gibi yapma, dedi. Sonra da annesinin memesini emmeye devam etti. Daha sonra dört bir yandan sürüklenen ve kendisiyle alay edilen bir kadının yanından geçtiler. Çocuğun annesi, Allah'ım, oğlumu bu kadın gibi yapma, dedi. Oğlu: Allah'ım, beni bu kadın gibi yap, dedi. Sonra dedi ki, O süvari, bir kafirdi. Kadına gelince bunlar kadının zina ettiğini söylüyorlari. Kendisi ise Allah bana yeter, diyor. Hırsızlık yapıyor diyorlar, o Allah bana yeter, diyor.”⁵⁵⁴

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Susuzluktan neredeyse ölmek üzere olan bir köpek, bir kuyunun etrafında dönüp dururken İsrailoğulları fahişelerinden bir fahişe onu gördü. Ayakkabısını çıkartıp o köpeğe (onunla) su içirdi. Bundan dolayı ona mağfiret olundu.”⁵⁵⁵

Humeyd b. Abdurrahman'dan rivayet edildiğine göre o, Muaviye b. Ebî Süfyan'ı bir hac yılında minber üzerinde eline bir koruma görevlisinin elinde bulunan bir tutam saç alarak şunları söylediğini işitmiştir: “Ey Medineliler! Nerede alimleriniz? Ben Peygamber'i bunun gibi bir işi yapmaktan nehyederken ve şöyle

⁵⁵³ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3463, (I/636).

⁵⁵⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3466, (I/638).

⁵⁵⁵ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3467, (I/638).

buyururken dinledim: ‘İsrailoğulları ancak kadınları bu işi yapmaya başlayınca helak oldular’⁵⁵⁶

Ebû Saîd el-Hudrî’den rivayet edildiğine göre Nebî şöyle buyurdu: “İsrailoğulları arasından doksan dokuz insan öldürmüş bir adam vardı. Daha sonra çıkıp soruşturmaya koyuldu. Bir rahibin yanına gitti ve ona, tevbe etsem kabul olur mu, dedi. Rahip, olmaz deyince, onu da öldürdü, ama yine sormaya devam etti. Bir adam ona : şu şu kasabaya git, dedi. Fakat yolda iken öldü. Göğsü ile o kasabaya yöneldi. Rahmet melekleri ile azap melekleri onun hakkında anlaşmazlığa düştü. Yüce Allah bu yere: yaklaş! diye vahyetti. Sonra, bu iki (mesafe) arasındakini ölçün, dedi. Bu (gideceği) kasabaya bir karış daha yakın olduğu görüldü. Bu sebeple günahları bağışlandı.”⁵⁵⁷

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre o, şöyle dedi; Hz. Peygamber (s.a.v.), sabah namazını kıldıktan sonra insanlara doğru dönüp dedi ki: “Bir adam bir inek önüne katmış gidiyorken o ineğin sırtına bindi ve ona vurdu. İnek, biz bunun için yaratılmadık, biz ancak yeri sürmek için yaratıldık, dedi. İnsanlar, subhanallah, inek konuşur mu, dediler. Allah Râsûlü şöyle buyurdu, şüphesiz buna ben, Ebûbekir ve Ömer’de iman ediyoruz. Halbuki ikisi orada değildi. Yine bir adam koyunları ile birlikte iken kurt saldırıp, sürüden bir koyun aldı. Sonra onun arkasından gitti. Nihayet o koyunu ondan kurtarır gibi oldu. Kurt ona dedi ki, haydi, şimdi bunu benden kurtardın, peki fitneler gününde, benden başka çobanı olmayacağı günde ona kim ne yapabilir? İnsanlar, subhanallah, hiç kurt konuşur mu deyince, şöyle buyurdu, şüphesiz ben de buna iman ediyorum, Ebûbekir de Ömer de. Ama ikisi orada değildi.”⁵⁵⁸

Âmir b. Sa’d b. Ebî Vakkas, babasını Üsame b. Zeyd’e şu soruyu sorarken işitmiştir: Hz. Peygamber’den tâûna dair ne dinledin? Üsame dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) öyle buyurdu; “Tâûn İsrailoğullarından bir kesim ya da sizden öncekiler üzerine gönderilmiş bir azaptır. Herhangi bir yerde onun baş gösterdiğini işitirseniz

⁵⁵⁶ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3468, (I/638).

⁵⁵⁷ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3470, (I/639).

⁵⁵⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3471, (I/639).

oraya gitmeyiniz. Eğer sizin bulunduğunuz yerde görülecek olursa ondan kaçmak maksadıyla o yerden dışarı çıkmayınız.”⁵⁵⁹

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İnsanlara borç veren bir adam vardı. O, yanındaki görevliye şöyle diyordu, ‘Ödeme zorluğu çeken birisine gidecek olursan onun borcunu affet. Belki Allah da bizi affeder.’” (Hz Peygamber) dedi ki: “Allah’ın huzuruna çıktı ve onu affetti.”⁵⁶⁰

Abdullah b. Ömer’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Hz. “Bir kadın ölünceye kadar bağladığı bir kedi sebebiyle azaba uğratıldı ve o kediden dolayı cehenneme girdi. Kediye hapsedtiği halde ona yiyecek de içecek de vermedi. Yerin haşeratından yiyebilsin diye de onu salmadı.”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3473, (I/639).

⁵⁶⁰ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3480, (I/640).

⁵⁶¹ el-Buhârî, *es-Sahih*, 60, Enbiyâ, h. no: 3482, (I/640).

SONUÇ

Tarih boyunca tevhid dinini yaymak için gönderilen peygamberlerin yaşayışları ve kavimleri ile olan mücadeleleri, hep merak konusu olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu peygamberlerin bilgilerinin az anlatılması, tarih kitaplarındaki rivayetlerin de İsrailiyyat içerikli rivayetler barındırmış olması, peygamberlerle ilgili sağlam bilgilere ulaşmak için hadis kaynaklarından da yararlanmanın faydalı olacağını göstermektedir.

Cahiliye dönemi Araplarının peygamber kıssaları hakkındaki bilgileri sınırlı bilgilerdi. Sözlü veya yazılı kültür ile bazı peygamberler hakkında çok az bilgiye sahip olsalar da bu konuda fazla bir malumata sahip değillerdi. Cahiliyye Araplarının bu tür bilgilere sahip olduklarını söyleyenler olduğu gibi bu bilgilerden habersiz olduklarını söyleyenler de olmuş ve her iki taraf da delillerini ayetlerle sunmuşlardır. İslam'dan önceki ve sonraki dönemlerde peygamber kıssalarının bilinip bilinmediği hususu, klasik dönemde ve günümüzde yazılmış olan çağdaş Kasasu'l-Enbiyâ eserlerinin, bu bilgilerden ne kadar faydalandıklarının önemini göstermektedir. Sahabe, gerek vahiy ile gerekse de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bildirmesi ile bazı peygamberlerin kıssaları hakkında bilgi sahibi idiler. Diğer hadisler gibi peygamber kıssaları ile ilgili rivayetleri de kendilerinden sonrakilere aktarabilmişlerdir. İbn Abbas gibi bazı sahabiler özel bir ilgi ile kıssalarla ilgili rivayetleri aktarmışlardır.

Peygamber kıssaları ile ilgili rivayetlerin ilk ne zaman yazıldığı, kim tarafından yazıldığı bilgisi ile bu konudaki klasik ve çağdaş literatürü öğrenme, bilgi düzeyimizi arttırmak adına önem taşımaktadır. Peygamber kıssaları ile ilgili ilk kaynaklar hicrî II. Yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmış, ilk Kasasu'l-Enbiyâ'nın Vehb b. Münebbih tarafından yazıldığı kaydedilmiştir. Tefsir ve hadis kaynaklarının yanı sıra Kasasu'l-Enbiyâ alanında da gerek genel anlamda olsun gerekse de sadece bir peygamberin hayatı olsun müstakil eserler yazılmıştır. Bu tür eserler kaynak olarak başta Kur'an ve hadislere dayanmışlardır.

Hadis ilminin tefsir, fıkıh, kelam, islam tarihi ve diğer ilim dallarıyla bir bağlantısı olduğu gibi Kasasu'l-Enbiyâ ilmi ile de yakından bir bağlantısı vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber kıssalarını anlatmasındaki temel gaye, Kur'an'ın ana amacı gibi ibret ve ders almaktan ibarettir. Bunun yanında bazı sahabilerin herhangi bir peygamber hakkında soru sorması, herhangi bir hüküm beyan etmesi

veya Kur'an'da geçen kıssaların tefsirini yapmak adına Hz. Peygamber (s.a.v.), kendinden önceki peygamberler hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler sahabe tarafından sonrakilere aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Peygamber kıssalarının Kutub-i Sitte kaynaklarında geçip geçmediği hususu önem taşımaktadır. Nitekim Kutub-i Sitte eserlerinden sadece Buhârî, müstakil bir bölüm açmış olsa da diğer müellifler de farklı bölümlerde peygamberlerle ilgili rivayetleri ele almışlardır.

el-Câmiu's-Sahîh'te Siyer, Meğâzî, Menâkıb gibi tarihi rivayetleri içeren bölümler mevcuttur. Bunlar içerisinde peygamberler ile alakalı rivayetleri içeren ve diğer hadis kaynaklarında olmayan Kitâbu'l-Enbiyâ bölümü de yer almaktadır. Buhârî, Kur'an'da zikredilen bütün Peygamberlerle ilgili hadisleri, onlara ayırmış olduğu bab başlıklarının altında rivayet etmiştir. Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ gibi bazı peygamberler hakkında diğerlerinden daha fazla hadis rivayet etmiş olsa da İshak Peygamber gibi bazı peygamberler hakkında da sadece bab başlığı açmış ancak hadis rivayet etmemiştir. Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde en çok hadis rivayet eden Sahabi Ebû Hureyre olup onu Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Mesud, Hz. Aişe ve Ebû Said el-Hudri takip etmiştir. Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiya bölümü, Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. İshâk, Hz. İsmâîl, Hz. Lût, Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Yûşa, Hz. Zülkarneyn, Hz. Hızır, Hz. Lokmân, Hz. Yûnus, Hz. Şuayb, Hz. Dâvud, Hz. Süleymân, Hz. Zekeriyâ, Hz. İlyâs, Hz. Yahya ve Hz. İsa peygamberlerden bahsetmektedir. Bu bölümde geçen hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı peygamberlerin kıssalarını verirken bazı sahabileri özellikleri bakımından bazı peygamberlere bazı müşrikleri de bazı zorba krallara benzeterek vermiştir.

Bütün peygamberlerle ilgili rivayetler verildikten sonra İsrailoğulları ve geçmiş dönemlerdeki kıssalarla ilgili rivayetlere de bu bölümde yer verilmiştir. Bunlardan bazıları kel, kör ve abraş hadisesi, üç mağara arkadaşı ve doksan dokuz kişiyi öldüren adamın hikyesidir. Ashab-ı Kehf ile ilgili bir bab açılmış ancak hadis rivayet edilmemiştir. Konu ile ilgili daha ayrıntılı çalışmaların yapılması, sadece *Sâhîhu'l Buhârî*'de değil bütün hadis kaynaklarındaki peygamber kıssalarının

değerlendirilmesi ve değerlendirme yapılırken sened tahlillerinin de yapılması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulazim, Saîd, (2007). *Kur'an'da Geçen Ye'cûc Me'cûc ile Zülkarneyn Hakkında Ne Biliyorsunuz?*, (Çev. Ubeydullah Arca). İstanbul: Polen Yay.
- Acar, A. (2005) *Bir İctihat Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.
- Agitoğlu, N. (2016). *Peygamberimizin Dilinden Hz. Âdem*. İstanbul: Kitâbi Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa, (1994). *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârîhu'l Hulefâ*, İstanbul: Bedir Yay., (I-II)
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. (ö. 241/855), *Musnedu Ahmed b. Hanbel*. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, (I-III). (*el-Müsned*)
- Ahmed Naîm, (1983). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîdi Sarîh Tercemesi*, (Çev. Kamil Miras), Ankara: D.İ.B. Yay., (I-XIII).
- Aldemir, H. (2011). “Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği”. *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 11 (1), 195-2018.
- Arslan, S. (2013). *Hz. Musa İle İlgili Rivayetlerin Tesbiti ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tunusî İbn Aşûr, (1284/1868), *Tefsîru't Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru İhyâi't Turasi'l Arabî, Beyrut, 2000.
- Ay, M. (2017). *Kur'an Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak-Hz Mûsâ Örneği-*, İstanbul: Ensar Yay.
- Aydın, C. A. (2010). *Hadislerin Kaynaklarını Bulma Yolları*, İstanbul: Kitâbi Yayınları.

- Aydın, N. (2016). “Kıyas-ı Enbiyâ Literatüründe Peygamber Tasavvuru: İrşâdî Bayburdî'nin “Kıyas-ı Enbiyâ”sı Özelinde”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (9), 163-194.
- Aydınlı, A. (2015). *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, (9. Baskı). İstanbul: İFAV Yay.
- el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, (1766-1837), *Umdetu'l Kârî Şerhu Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l Fikr, thk., Sıdkı Cemil Attar, Beyrut, 2005, (I-XXV)
- el-Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali, (ö. 458/1066), *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Cûfî el-Buhârî, (ö. 256/870), *el Câmî'us-Sahîh*, Dâru'l Kutubi İlmiyye, thk., Mahmud Muhammed Nassâr, Beyrut, (1456/2009).
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali, (ö. 597/1201), *el-Kussâs ve'l Müzekkirûn*, Kutubi'l İslamiyye, thk., Lütfî es-Sabbağ, y.y., (1403/1983).
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali, (ö. 597/1201), *et-Tabsira*, Dâru'l-Kutubi'l İslamiyye, thk., Dr. Mustafa Abdulvâhîd, Beyrut.
- İbnü'l Esîr, Alî b. Muhammed b. Muhammed, (ö. 630/1233), *el-Kâmîl fi't-Târîh*, thk. Ebu'l Fida Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, (1407/1987), (I-X).
- Çakan, İ. L. (2016). *Hadis Edebiyatı*, (10. Baskı). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çakmak, M. (2011). *Tarihçi Olarak Buhârî ve Tarihçilik Açısından Sahîhi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- ed Dehlevi, Abdulaziz bin Şah Veliyullah. (1997). *Büstânu'l Muhaddisîn* (Çev. Ali Osman Koçkuzu), Ankara: TDV Yayınları.
- Ebû Zehv, Muhammed Ebû Zehv (2016). *Hadis ve Hadisçiler*, (2. Baskı), (Çev. Selman Başaran-M. Ali Sönmez), İstanbul: Ensar Yayınları
- Ebû Halil, Ş. (2011). Atlasu'l Kur'an, Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Ece, H. K. (2017). *Buhâri*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Güler, Z. (2015). "Buhâri ve el-Câmiu's-Sahîh Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2 (1), 1-24.
- Güner, Osman. (2005). "İbn Mace'nin Süneni ve Kütüb-i Sitte'deki Yeri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 191-209.
- el-Hâlidî, Salah A. (2018). *Hz. Âdem (a.s.) ve İnsanlığın İmtihanı*, (Çev. Murat Bahar), İstanbul: Nida Yay.
- Hatiboğlu, M. S. (2016). *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, Ankara: OTTO Yayınevi.
- Hatipoğlu, H. (2012). *Sünen-i İbn Mâce Şerhi ve Tercemesi*, İstanbul: Kahraman Yay., (I-X)
- el-Hâtîbu'l- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, (ö. 463/1071), *Târîhu'l-Bağdad*, thk., Sıdkî Cemil el Attar, Dâru'l Fikr, Kahire, 2004, (I-XX).
- İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali el-Askalani, (ö. 852/1449), *Fethu'l Bâri bi Şerhi Sahîhi'l Buhâri*, Mektebetu Melik Fehd, thk. Abdulkâdir Şîbet el-Ahmed, Riyad, (1421/2001), (I-XXI).
- İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali el-Askalani, (ö. 852/1449), *Fethu'l Bâri Muhtasarı ve Tercemesi*, (Çev. Beşir Eryarsoy), Polen Yayınevi, İstanbul, 2008, (I-XV).

- İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed bin Ali el-Askalani, (ö. 852/1449) *et-Tehzîbu't Tehzîb*, Daru'r Risaletü'l Alemiyye, Beyrut, 2014.
- el-Hakîm, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hakîm en-Nisabûrî, (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l İbn Hazm, Beyrut, 2007.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, (ö. 354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l Hulefa*, (Çev. Harun Bekiroğlu), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
- İstemi, F. (2017). *Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İzzet Derzeve, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Çev. Mehmet Baydaş-Vahdettin İnce), Bursa: Ekin Yayınları.
- Şulul K. (2019). *Siyer Usulü*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Kastallânî, Ebu'l Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, (ö. 923/1517), *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l Buhârî*, thk., Muhammed Abdulaziz el Halidi, Dâru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrut, 2009, (I-XV).
- Karataş, M. (2014). *Hadis Rivayet Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Kâtib Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (2007). *Keşfu'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l Fünûn*, (Çev. Rüştü Balcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yay., (I-V).
- İbn Kesîr, Hafız İmâdu'dîn Ebi'l Fidâ İsmail, (ö. 774/1373), *Muhtasarü Tefsîri İbn Kesîr*, thk., Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, (1437/2016), (I-III).
- İbn Kesîr, Hafız İmâdu'dîn Ebi'l Fidâ İsmail, (ö. 774/1373), *Peygamberler Tarihi*, (Çev. Mahmut Varhan-Hasan Ali Saygın), Polen Yayınevi, İstanbul, 2011.

- İbn Kesîr, Hafız İmâdu'dîn Ebi'l Fidâ İsmail, (ö. 774/1373), **Büyük İslam Tarihi el-Bidâye ve'n-Nihâye**, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995, (I-XV).
- Koçyiğit, T. (2012). **Hadis Tarihi**, (8. Baskı), Ankara: TDV Yayınları.
- Koçyiğit, T. (2009). **Hadis Usulü**, (8. Baskı). Ankara: TDV Yayınları.
- Köksal, M. A. (2005). **Peygamberler Tarihi**, Ankara: TDV Yayınları. (I-II)
- Köksal, M.A. (2015). **Hız. Muhammed ve İslamiyyet**, İstanbul: Erkam Yayınevi.
- Köktaş, Y. (2015). **Kur'an'a Aykırı Görünen Hadisler**, İstanbul: İnsan Yayınları.
- el-Kurtubî, el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, (ö. 671/1273), **el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an**, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Muessesetu'r Risâle, (1427/2006).
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, (ö. 711/1311), **Lîsânu'l Arab**, thk., Amir Ahmed Haydar, Dâru'l Kutubi İlmiyye, Beyrut, 2009, (I-X).
- Muhammed Ahmed Halefullah. (2012). **Kur'an'da Anlatım Sanatı (Fennu'l Kasasi fi'l Kur'an)**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Muhammed b. Yâkub el-Fîruzabâdî. (1972). **Tenvîru'l-Mekâbis min Tefsîri İbn Abbas**, Beyrut: Dâru'l Kutubi İlmiyye.
- el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Âlâ Muhammed İbn Abdurrahîm, (2013). **Tuhfetu'l Ahvezî Bi Şerhi Câmiu't Tirmizî**, thk., Raid b. Sabrî b. Ebî Alfe, Beytü'l Efkâri'd Devle, Amman, 2013, (I-X).
- en-Nedvî, Ebu'l Hasen Ali en-Nedvî. (2017). **Kasasu'n Nebiyîn**, İstanbul: Guraba Yayınevi.

en-Neseffî, Abdullah İbn Ahmed, (ö. 537/1142), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Mervan Muhammed eş Şa'âr, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, (1996), (I-II).

Öz, Ş. (2016). *Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*, İstanbul: Neva Yayınevi.

Özsoy, A. (2016). *Hadis Tenkidi*, İstanbul: Beka Yayınevi.

Öztürk, M. (2017). *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul: Kuramer Yayınları.

Polat, S. (2015). *Metin Tenkidi*, İstanbul: İFAV Yayınları.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, (ö. 230/845), *Kitâbu't-Tabâkâti'l Kebîr*, thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l Hancı, Kahire, (1421/2001), (I-XI), (*Tabakât*).

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, (ö. 230/845), *et-Tabâkatu'l-Kebîr*, (Çev. Adnan Demircan, Mûsâ Kazım Yılmaz), Siyer Yayınları, İstanbul, 2014, (I-XI).

İbn Salâh, Osman bin Abdirrahman eş-Şehrazûri, (ö. 643/1245), *Ulûmu'l Hadîs*, Dâru'l Hadis, Kahire, 2010, (*Mukaddime*)

es-Sâlebî, es-Sâlebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, (ö. 427/1035), *Arâisu'l-Mecâlis*, Kutubi'l İslamiyye, Kahire, trs.

es-Sâbûnî, M. A. (1987). *Safvetu't Tefûsîr*, İstanbul: Dâru'l Ensâr, (I-III).

Salih, S. (2016). *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (Çev. M. Yaşar Kandemir). İstanbul: İFAV Yayınları.

Sezgin, M.F. (2015). *Buhâri'nin Kaynakları*, (5. Baskı). Ankara: OTTO Yayınları.

Sırma, İ. S. (2013). *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Beyan Yayınevi.

Sofuoğlu, M. (1987). *Sahîhi Buhâri ve Tercemesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, (ö. 310/923), *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'an*, Dâru'l Ma'rûfe, Beyrut, (1406/1986), (I-XXX).
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, (ö. 310/923), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülük*, Dâru'l Kutubi İlmiyye, Beyrut, 2012, (I-VI).
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, (ö. 310/923), *et-Târîhu't-Taberî*, (Çev. Cemalettin Saylık), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.
- Uğur, M. (2007). *İmam Buhâri*, Ankara: TDV Yayınları.
- Uğur, M. (1986). "Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 291-326.
- Uyar, Ahmet, (1993). *Hadislere Kıssacılığın Girmesi ve Menfi Tesirleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, M. (2006). "Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 33-58.
- Uzundağ, M. S. (2005). *Hz. Zekeriyya ve Yahya (a.s.) ile İlgili Rivayetler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yiğit, Z. (2016). *Yahudi ve İslam Kaynaklarına Göre Hz. Nuh ve Tufan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, E. (2009). "Hz Mûsâ'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 21-37.
- Yücel, A. (2015). *Hadis Tarihi*, (5. Baskı). İstanbul: İFAV Yayınları.
- ez-Zehabî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, thk., Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2010, (I-XVII).

ez-Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1348), *Tezkiretu'l Huffâz*, thk. Zekeriyya Umeyrat, Dârul Kutubi İlmiyye, Beyrut, 2012, (I-III).

Zehebî, Muhammed Hüseyin. (2017). *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât*, (Çev. Enbiya Yıldırım) Ankara: OTTO Yayınları.

Zenbil, R. (2016). *İmam Buhâri*, İstanbul: Nebevi Hayat Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : TATAR Veli
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01/12/1987-ŞIRNAK
Telefon : 0545 273 83 36
Faks :

E-mail

: muhaddis_hadis@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora		
Yüksek Lisans	Van Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enst.	2019
Lisans	İlahiyat Fakültesi	30/06/2016

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-2014	Şırnak	İmam-Hatip
2014-2019	Şırnak İl Müftülüğü	V.H.K.İ.

Yabancı Dil

Arapça

Yayımlar

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17. Sayı: “Hadis ve Bağlam (Nurullah Agitoğlu) Kitap Tanıtımı.

Hobiler

Kitap Okumak , Gezmek, Araştırma yapmak.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

11/04/2019

Tez Başlığı / Konusu:

PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA SAHİHU'L-BUHÂRÎ'NİN KİTÂBU'L-ENBİYÂ BÖLÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 146 sayfalık kısmına ilişkin, 11/04/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNİTİN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18 (onsekiz) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içmediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

11/04/2019

Veli TATAR

Adı Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Veli TATAR

Öğrenci No : 169203016

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Program : İlahiyat

Statüsü : Y. Lisans X Doktora

DANISMAN
Dr. Öğr. Üyesi: Kamran ÖZMEN
11/04/2019

Ramazan

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

11/04/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇAR
Enstitü Müdürü

B. Koçar